

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta pedagogická

461 17 Liberec 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax.: 048/535 2332

Katedra: Pedagogiky a psychologie – oddělení sociálních studií

Obor: Sociální pedagogika – určeno pro vězeňství a policii

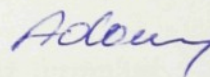
NÁZEV PRÁCE

Příčiny nárůstu kriminality mladistvých

Jméno a příjmení: Jaroslav Adam

Podpis:

Adresa: Liberec 6, Haškova 938/8

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Josef Horák, Csc.

počet stran

grafů

příloh

73

24

2

V Liberci dne 25. března 2000

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie - oddělení sociálních studií

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Jaroslav ADAM
adresa: Haškova 938/8, Liberec 6
obor (kombinace): sociální pedagog
Název BP: Příčiny nárůstu kriminality mladistvých

Název BP v angličtině: Reasons for an increase in juvenile delinquency

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Josef Horák, Csc.

Konzultant:

Termín odevzdání: 31. 3. 2000

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 12. 12. 1998

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát): JAROSLAV ADAM

Datum: 20. 12. 1998

Podpis:
V 129/1998 P

KPP/SPED

938, 16 s. příl.

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu.

V Liberci dne 25. března 2000

Adamec

Jsem si vědom těchto skutečností:

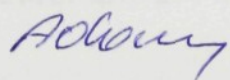
- a) závěrečná práce je majetkem školy,
- b) se závěrečnou prací nelze bez svolení školy disponovat,
- c) závěrečná práce může být zapůjčena či objednána (kopie) za účelem využití jejího obsahu

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu závěrečnou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Jaroslav Adam

Adresa: Liberec 6, Haškova 938/8

Podpis:

Resumé

Na začátku své bakalářské práce bych chtěl upřímně poděkovat všem pedagogickým pracovníkům, kteří věnovali svůj čas na prohloubení mých znalostí z oboru psychologie a pedagogiky. Zvláště pak děkuji vedoucímu práce doc. PaedDr. Josefu Horákovi, Csc. za odborné vedení závěrečné práce bez ohledu na svůj volný čas a pracovní zatížení. Poděkování patří též mé rodině a zaměstnavateli za maximální pomoc a podporu po celou dobu mého studia.

V Liberci dne 25. března 2000

Jaroslav Adam

Resumé

„Kriminalita dětí a mládeže neustále roste.“ To jsou slova, která slýcháváme stále častěji z úst dospělé části populace, vídáme a čteme je v různých masmédiích. Mnoho laiků i odborníků popisuje tuto skutečnost jako fenomén současného stavu společnosti, aniž by bylo zmíněno, že tento negativní jev pouze kopíruje nárůst kriminality dospělých a celkový morální stav společnosti.

Příčin asociálního a kriminálního chování, které jej doprovázejí, je značné množství, avšak za příčinu nejvíce ovlivňující negativní rozvoj osobnosti dítěte považují asociální rodinné prostředí. V minulosti bylo dítě nejvíce ovlivňováno tzv. narušeným rodinným prostředím „závadových rodin“, nyní se kriminalita ve větší míře projevuje v rodinách „spořádaných“, v nichž shledáváme absenci lidských ctností, jako je cit, láska a porozumění.

Summary

„Children and youth criminality is still increasing.“ These are words we can hear more and more often from adults and we can also find them in different information sources. There are a lot of laymen and experts describing this fact like the contemporary society phenomenon without mention a fact it's just the copy of adult criminality increase and the whole society moral condition.

There are many criminal and unsocial cases but unsocial family world is the most influential negative cause for negative child's development. In the past children were most influenced by the orderly family world including the human features absence – like sensibility, love and understanding.

Das Resümee

„Die Kinder – und Jugendkriminalität wächst ständig.“ Das sind die Worten, die man von den Erwachsenen immer öfter hört. Man sieht sie und liest sie in verschiedenen Massenmedien. Viele Leien und auch die Fachleute beschreiben diese Tatsache als das Phänomen des momentanen Gesellschaftszustandes. Es wird jedoch nicht erwähnt, dass diese negative Erscheinung nur den Kriminalitätszuwachs der Erwachsenen und die allgemeine moralische Gesellschaftssituation widerspiegelt.

Es gibt viele Ursachen des asozialen und kriminellem Verhaltens. Die asoziale Familienumwelt betrachte ich jedoch als die Ursache, die die Kinderentwicklung am meisten negativ beeinflusst. In der Vergangenheit wurde das Kind vor allem in den asozialen Familien beeinflusst. Jetzt zeigt sich die Kriminalität auch in den „ordentlichen“ Familien in einem grösseren Ausmass. In solchen Familien stellt man oft fest, dass die menschlichen Tugenden wie Gefühl, Liebe und Verständnis fehlen.

OBSAH

1	ÚVOD	2
2	HISTORICKÝ EXKURZ	5
2.1	SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA	7
2.2	NĚKTERÉ DŮLEŽITÉ POJMY	10
2.2.1	<i>Socializace</i>	<i>11</i>
2.2.2	<i>Pojmy používané zejména v teoretické části práce</i>	<i>12</i>
2.2.3	<i>Pojmy používané zejména v praktické části práce</i>	<i>13</i>
3	OBECNÉ PŘÍČINY SOCIÁLNÍ NEPŘÍZPŮSOBIVOSTI A DELIKVENCE.....	14
3.1	ZÁKLADNÍ ROZDĚLENÍ PREDISPOZIC KRIMINALITY	15
3.1.1	<i>Biologická predispozice</i>	<i>15</i>
3.1.2	<i>Psychologická predispozice</i>	<i>18</i>
3.1.3	<i>Sociální predispozice</i>	<i>19</i>
4	AKTUÁLNÍ PŘÍČINY NÁRŮSTU DELIKVENCE A KRIMINALITY MLÁDEŽE.....	22
4.1	SPOLEČENSKÝ VÝVOJ	22
4.2	PODMÍNKY KRIMINALITY.....	24
4.3	STRUKTURA KRIMINALITY MLÁDEŽE.....	26
4.4	ZÁKLADNÍ ROZDĚLENÍ.....	27
4.4.1	<i>Rodina</i>	<i>29</i>
4.4.1.1	<i>Neodpovědný životní styl zejména mladých rodičů v prenatálním období vývoje dítěte</i>	<i>30</i>
4.4.1.2	<i>Zanedbání základní péče a výchovné interakce v době batolecího a předškolního věku</i>	<i>31</i>
4.4.1.3	<i>Časté upřednostňování zájmů rodičů před potřebami dětí</i>	<i>32</i>
4.4.1.4	<i>Narušené manželské vztahy</i>	<i>33</i>
4.4.1.5	<i>Neuvědomělé či záměrné posilování záporných hodnot</i>	<i>33</i>
4.4.1.6	<i>Rozpor mezi výchovou dítěte a stavem společnosti</i>	<i>34</i>
4.4.1.7	<i>Asociální nebo kriminální příklad v rodině</i>	<i>35</i>
4.4.1.8	<i>Neúplná rodina</i>	<i>36</i>
4.4.2	<i>Škola a osobnost pedagoga</i>	<i>37</i>
4.4.3	<i>Asociální skupiny</i>	<i>39</i>
4.4.4	<i>Mocenský aparát</i>	<i>41</i>
4.4.4.1	<i>Demonstrace a posilování záporných hodnot</i>	<i>41</i>
4.4.4.2	<i>Neadekvátní zákonné normy</i>	<i>41</i>
4.4.4.3	<i>Formálně fungující činnost policie</i>	<i>42</i>
4.4.4.4	<i>Neodpovědná rozhodnutí justice</i>	<i>42</i>
4.4.5	<i>Stav společnosti</i>	<i>43</i>
5	PREVENCE KRIMINÁLNÍHO CHOVÁNÍ	45
5.1	ZÁKLADNÍ DĚLENÍ PREVENCE KRIMINALITY	45
5.2	STRATEGIE PREVENTIVNÍCH OPATŘENÍ.....	46
6	HYPOTÉZY.....	49
7	ROZBOR A VÝSLEDEK STANOVENÝCH HYPOTÉZ.....	52
7.1	ROZBOR A VÝSLEDEK HYPOTÉZY ČÍSLO 1.....	52
7.2	ROZBOR A VÝSLEDEK HYPOTÉZY ČÍSLO 2.....	58
7.3	ROZBOR A VÝSLEDEK HYPOTÉZY ČÍSLO 3.....	61
8	ZÁVĚR.....	67
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	73
10	GRAFY A PŘÍLOHY	

1 Úvod

S velkým zájmem dnes veřejnost sleduje současný stav zločinnosti. Mnohdy zjednodušená medializace je jak příčinou zájmu, tak i zjednodušených a často jen emocionálně laděných postojů a názorů na tento celospolečenský jev. Průměrný občan vidí příčinu kriminality většinou v lidské zkaženosti a zlomyslnosti, která má být potírána co nejpřísnějšími tresty. Pro současnost jsou charakteristické i názory pokládající za hlavní kriminogenní faktory zejména současný politický systém a jeho zákonodárství, které utváří příznivé podmínky pro postupný rozpad morálky ve společnosti i pro samotnou zločinnost.

Každý vzdělanější člověk, který si klade otázky týkající se příčin a společenských podmínek kriminality, tuší, že jedna vyčerpávající odpověď na toto téma není myslitelná. Pokud bychom se zeptali odborníků různých profesí, kteří jsou způsobilí vyjadřovat se k příčinám kriminality, jistě by odpovídali s vědomím, že příčiny zločinnosti jsou velmi složité a pestré. Přesto každý z nich by pravděpodobně preferoval pojetí tohoto negativního společenského jevu na základě současného stavu vědeckého poznání své profese. V případě zkoumání příčin nejdříve asociálních projevů a později delikventního chování dítěte by se genetik zajímal například o tzv. dědičnou zátěž, neurolog by poukazoval na poškození centrální nervové soustavy, dětský psycholog by patrně uvažoval o nenaplnění čili deprivaci základní citové potřeby, psychoanalytik poučený dílem Alfreda Adlera by mohl příčinu spatřovat v pocitu méněcennosti, jiný psychoanalytik odkazující na učení Sigmunda Freuda by mohl spekulovat o tzv. oidipovském komplexu (neuróza představující soubor erotických a nepřátelských vazeb dítěte vůči rodičům), sociolog by se zajímal o společenské postavení rodiny a jiné socializační vlivy na utváření osobnosti dítěte, pedagog by zkoumal vliv výchovného působení některých učitelů nebo vychovatelů uvnitř školských či výchovných zařízení. Taková různost názorů panuje nejen v řadách teoretiků vědy o zločinu, ale také mezi praktiky, jako jsou kriminalisté, ostatní pracovníci policie, soudci, obhájci, z nichž každý ví, že příčiny zločinnosti jsou velice složité a často nesnadno zjištěitelné. Každý z uvedených pracovníků se profesionálně zabývá konkrétními příčinami deliktů ve svém denním zaměstnání a každý

si podle svých zkušeností a svého zaměření vytváří povšechný názor na problematiku kriminality.

Účelem této práce je pokusit se podat stručnou informaci o příčinách negativního společenského jevu, kterým je kriminalita mládeže (tj. dětí a mladistvých) a mladých dospělých. Původní záměr byl poukázat zejména na příčiny kriminality mladistvých osob, která se jeví z pozice kriminalistické praxe jako nejvíce aktuální. Během shromažďování potřebných dat a materiálů, spojením praxe s teorií, jsem nabyl přesvědčení, že tento problém nelze řešit odděleně od příčin, které jsou prediktory nejen kriminálního, ale také asociálního chování, nejen mladistvých, ale také dětí a mladých dospělých. Čtenáře, který není zběhlý v právnícké, kriminologické, sociologické a psychologické terminologii, musím předem upozornit, že některé v běžném i úředním jazyce používané výrazy (dítě, mladistvý, nezletilý, mladý dospělý, delikvence, kriminalita atd.) mají v odborných disciplínách zabývajících se rizikovou mládeží zvláštní, poměrně přesné významy. Tyto a další používané odborné termíny jsou vysvětleny v druhé kapitole na straně č. 12 a 13.

Kriminalitou v obecném pojetí se zabývají zejména sociologie, psychologie a kriminologie. Oblast kriminality dětí a mládeže společně s jejími příčinami si nárokuje přednostně už svým názvem kriminologie. Proto začátek této práce pojednává o vývoji zejména této vědecké disciplíny.

V teoretické části práce se dále zabývám obecným pojetím příčin sociální nepřizpůsobivosti a delikvence mládeže v návaznosti na aktuální příčiny nárůstu delikvence a kriminality po roce 1989. V této části poukazuji na kategorie těsně související s těmito příčinami, což jsou společenský vývoj ve 20. století u nás, podmínky a struktura kriminality mládeže. Dále jsem si dovolil z pozice mnohaleté kriminalistické praxe nastínit vlastní náhled na rozdělení novodobých příčin nárůstu kriminality mládeže. V závěru této části se zmiňuji obecně o prevenci kriminálního chování mládeže, která je v současnosti v naší společnosti uplatňována.

Cílem práce je v rámci vlastního výzkumu potvrdit stanovené hypotézy, které předpokládají, že hlavními kriminogenními faktory delikventního jednání mládeže jsou zejména (záměrné) preference záporných hodnot v některých rodinách, některé negativní vlivy současného sociálního prostředí a neodpovídající preventivně

výchovné působení pracovníků školských a výchovných zařízení na mládež za účelem eliminace jejího asociálního chování. Žádoucí je, aby každý dospělý a zejména každý rodič po přečtení shledal, že jakýkoliv asociální projev jinak duševně zdravého dítěte je pouhým odrazem chování dospělé populace a stavu společnosti.

2 Historický exkurz

Teprve v 18. století vznikla věda nazývaná kriminologie jejímž předmětem bylo a nadále je studium zločinu a jeho příčin, praktickým účelem je nalezení nejúčinnějších prostředků boje proti zločinnosti jako škodlivému společenskému jevu. Pojem zločinu není pro lidstvo ničím novým a provází lidstvo v celé jeho historii. Některé zločiny nalezneme jak v dnešních trestních zákonech, tak i v nejstarších psaných zákonících jako je např. Chammurapiho zákoník z 18. století před n.l., ve kterém jsou za trestné činy označovány stejně jako dnes vražda, znásilnění, krádež i jiné dodnes stíhané zločiny. Otrokářský charakter Chammurapiho zákoníku se projevuje ve způsobu potrestání za spáchaný zločin. Zde je kladen důraz na třídní původ pachatele i oběti, přičemž některé případy usmrcení člověka nejsou považovány za zločin – např. zabití vlastního otroka nebo vlastního dítěte.

Nejstarší trestní předpisy byly formou náboženských pravidel chování, tedy božských příkazů, které vzhledem ke svému nadpřirozenému původu nepotřebovaly žádná zdůvodnění. Zločin byl projevem neposlušnosti vůči božskému přikázání. Odedávna je hrozba trestu a ukládání trestů hlavním prostředkem boje proti zločinnosti, avšak nikdy to nebyl prostředek jediný. Vedle trestů ukládaných a vykonávaných různými orgány, ale i jednotlivci, např. poškozeným a jeho příbuznými, hrálo svoji roli také náboženství se svými příkazy, zákazy a pohrůzkou trestu na věčnosti. Za příčiny zločinností byly v dobách vládnoucí náboženské ideologie považovány dědičný hřích a dílo d'áblov, boj se zločinem byl bojem s d'áblem.

Již v této době se předchůdci současných filosofů a historiků zabývali zločinem a jeho příčinami z jiných hledisek. Zločin označovali za projev špatných lidských vlastností jako chamtivosti, mstivosti, nemravnosti, panovačnosti, ale také špatné výchovy. Řecký filosof Sokrates učil, že ctnost je vědění, a že tedy lidé páchají špatné skutky jen v nevědomosti. Tvrdil, že by stačilo tyto nevědomé náležitě poučit, aby k nežádoucím činům nedocházelo. Jeho žák Platón uznával, že také naprosto rozumný člověk se může dopustit zločinu, a dokonce tvrdil, že i mnozí dobří lidé sní tajně o skutcích, které páchají ti zlí a špatní. Démokritos ztotožňoval veškeré lidské jednání se snahou o dosažení slasti a vyhnutí se strasti.

Středověk byl ovlivněn pověřivostí vycházející z náboženské ideologie, která byla základem v té době vznikající juristické astrologie, chiromantie a metoposkopie. Tyto „vědecké“ disciplíny předpokládají, že chování člověka je předurčeno konstelací hvězd v době jeho zrození a v okamžiku jednání, liniemi jeho dlaně nebo čela. Teoreticky se zločinem zabývali v této době již pouze právníci, kteří vysvětlovali a komentovali trestní zákony, popřípadě popisovali proslulé zločiny a jejich soudní projednávání. Názory filosofů neměly žádný vliv na trestní zákonodárství. Výkon práva příslušel v časném středověku zejména příbuzným oběti (naprosto legálním postupem byla např. tzv. krevní msta), později šlechtě a některým privilegovaným městům. Ve středověku stejně jako ve starověku se zločiny nadále posuzovaly v závislosti na příslušnosti přestupníka ke společenskému stavu a sankce byly tím přísnější, čím níže společensky byl zařazen ten, který se provinil. Nejprísněji byly postihovány zejména zločiny proti bohu a vrchnosti. Trestání bylo veřejnou formou poprav, bičování, znamenání provinilců žhavým železem a vystavování na pranýři.

Teprve v 18. století se začínají objevovat díla zabývající se kriminalitou z širšího společenského pohledu. Hlavním představitelem osvícenského humanitárního směru trestního práva byl italský právník, matematik a ekonom Cesare Beccaria, který ve svém díle „O zločinech a trestech“ odmítl středověká teologická odůvodnění trestní represe a kritizoval justici feudálních států. Právo státu trestat odvozoval ze společenské smlouvy. Vystupoval proti mučení, žádal v trestním právu rovnost občanů a odstranění trestu smrti. Tato kniha měla neobyčejný ohlas a také mimořádný vliv na trestní zákonodárství v celé Evropě. Jeho následníci, jako byl francouzský antropolog Topinard nebo italský právník Garofalo, založili na základě tohoto učení o zločinu vědu zvanou kriminologie (od r.1879). Kromě slova kriminologie se setkáváme s dalšími pojmy: kriminální psychologie (od r.1792), kriminální sociologie (od r.1882) a kriminální biologie (od r.1883). Často se tato slovní spojení užívala k označení vědecké disciplíny, stejně jako v případě kriminologie. Dnes se však již nevede žádný spor o tom, že se jedná pouze o jednotlivé předměty poznání kriminologie.

V našem století, zejména v období mezi světovými válkami, vznikají mezinárodní organizace a kongresy kriminologů a tím i značný rozvoj vědeckého

bádání. Současně však dochází ke značné roztržiténosti názorů na vědu o zločinu. Objevuje se řada odvětví různého označení, která nemají přesné hranice, vznikají rozpory v otázkách, co patří do oboru kriminologie a co je samostatným vědním oborem. V některých případech jsou spory také o samotný název této vědy. Například proslulý německý kriminalista a kriminolog Hans Gross změnil v roce 1916 titul svého časopisu z názvu „Archiv pro kriminální antropologii“ na název „Archiv pro kriminologii“. Také u nás došlo v šedesátých letech k zásadní změně názvu vědy o příčinách zločinnosti z tehdejší kriminalistiky na současnou kriminologii. Podobně rozsah kriminologie chápali někteří autoři odlišně. Jedni zahrnovali do kriminologie vše, co má vztah ke zločinu, např. trestní právo, jiní zastávali názory, že kriminologie je jedním z odvětví právní vědy. Někdy byl pojem kriminologie zužován na kriminální antropologii a sociologii jako např. v případě rakouského kriminologa Franze Liszta, jindy pouze na kriminální antropologii, přičemž sociologie byla považována za její součást, což byly názory rakouského kriminologa J. Varghy.

Převládající nebo dokonce jednotné, závazné vymezení pojmu kriminologie neexistuje ani u nás, ani v zahraničí. Přesto se názory na to, co se v současnosti rozumí kriminologií, navzdory odchylným akcentům podstatně neodlišují. Kaiser (1994) uvádí shodu existující v tom, že se kriminologická věda zabývá zločinem, zločincem a obětí zločinu, stejně tak jako kontrolou zločinnosti do té míry, do jaké jde o výkon kriminálních sankcí, prognózu a zacházení s pachatelem. Konečně existuje jednota v tom, že také jevy jako alkoholismus, obtěžování na veřejnosti, prostituce a sebevražda patří již k předmětu kriminologie.¹⁾

2.1 Současná právní úprava

Trestným činem označujeme každé jednání, které je trestné podle platných zákonů. Tím, že určitý jedinec jedná proti zákonům určujícím a zaručujícím v té době právní řád, klid a bezpečnost lidské společnosti, staví se mimo toto společenství a stává se člověkem abnormálním, nepřírozeným. V tomto případě protispolečenského chování lze hovořit o opaku sociální adaptace, který je možné nazvat maladaptací. Jedná

¹ KAISER, GÜNTHER. *Kriminologie*. C.H.Beck, Praha, 1994, 1 s.

se o sociální nepřizpůsobivost, která nastává, pokud se nedaří dosáhnout souladu mezi potřebami člověka a podmínkami prostředí. Nejen v minulosti, ale i v současné době se názory na trestnost různých protispolečenských činů podstatně liší. Delikt (protispolečenské jednání) podléhající v některých zemích těžkým trestům je v jiných zemích buď beztrestný, nebo je trestán pouze tresty mírnými. Je však možné konstatovat, že ve státech přibližně stejné kulturní úrovně a přibližně stejného sociálního vývoje je názor na trestnost určitých antisociálních jednání stejný nebo alespoň obdobný.

Nezávisle na historicky nalezených nebo vymyšlených řešeních problémů stát prostřednictvím státních orgánů v rámci sociální kontroly neustále hledá a uvádí do praxe nové prostředky, kterými společnost vykonává vládu nad jednotlivci a jejichž cílem je dosažení maximální konformity chování. Jedná se o zákonné akty, které upravují jednotlivé oblasti právních a sociálních norem nebo pravidel chování, jejichž respektování je vynutitelné státní mocí.

Ustáleným výrazem pro zločinnost, ke které dochází na území našeho státu, je kriminalita. Jedná se o souhrn trestné činnosti v konkrétní oblasti za určité období. Je třeba zdůraznit, že kriminalita je kategorií právní, nikoli psychologickou, a má primární vztah k chování pachatele. Delikvencí, neboli delikventním chováním, označujeme všechny typy jednání, jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků. Kriminologie užívá tohoto termínu zejména pro označení trestné činnosti páchané dětmi a mládeží. O některých významnějších právních normách, které jsou při práci s rizikovou mládeží nejčastěji používány, je vhodné se ve stručnosti zmínit.

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. deklaroval zájem společnosti na řádné výchově dětí, vymezil práva státní správy a práva rodičů v případech, kdy dochází k rozhodování o rizikové mládeži. Byly zavedeny instituty předběžného opatření a pěstounské péče. Dále pak podmínkou nařízení ústavní výchovy stanovil vážné ohrožení výchovy zanedbáním ze strany rodičů, jinak nevhodným výchovným přístupem, již existujícím vážným narušením dítěte, nebo nemohou-li rodiče z jiných vážných důvodů výchovu řádně zabezpečit. Ústavní výchovu může navrhnout a zrušit pouze příslušný soud, stejně tak jako rozhodnout o předání dítěte do ústavu na základě tzv. předběžného opatření.

V novele zákona o rodině je stanoveno, že soud je povinen před nařízením ústavní výchovy přezkoumat skutečnost, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, která má přednost před výchovou ústavní. V ustanovení následující novely zákona je zaveden termín sociálně právní ochrana dítěte, přičemž orgány této ochrany byly stanoveny místní a obecní úřady.

Zákon ČNR o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení č.114/1988 Sb. upravuje působení všech stupňů státních orgánů ve věcech týkajících se rizikové mládeže. Stanovuje postupy při navrhování ústavní výchovy a v rámci péče o děti a mladistvé propuštěné z ústavů, nebo z vězení. Předepisuje způsob evidování rizikové mládeže.

Zákon o působnosti orgánů ČR č. 129/1975 Sb. upravuje činnost státních orgánů pověřených péčí o dítě. Mimo jiné je povinností tohoto orgánu zjišťování poměrů dětí a mladistvých před návrhem ústavní nebo ochranné výchovy a nebo v rámci trestního řízení.

Občanský soudní řád čili Zákon č.99/1963 Sb. upravuje mimo jiné předběžné opatření, na jehož základě lze nařídit předání dítěte do péče fyzické nebo právnické osoby.

Zákon o školských zařízeních č.395/1991 Sb. upravuje možnost diagnostických pobytů dětí a mladistvých v diagnostických ústavech na základě žádosti zákonných zástupců. Jedná se o tzv. dobrovolné pobyty.

Vyhláška MPSV ČR, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon ČNR o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení č.182/1991 S., upravuje podmínky výkonu soudem nařízené ústavní a ochranné výchovy

Vyhláška MŠ ČSR o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy č.64/1981 Sb. definuje typy a činnost těchto zařízení. Umožňuje existenci diagnostických a výchovných ústavů pro děti a mládež, výchovných ústavů se zvýšenou péčí, výchovných ústavů s ochranným režimem a výchovných ústavů s léčebným režimem.

Trestní zákon č.140/1961 Sb., definuje trestní odpovědnost, trestné činy a trestní sankce. Část první, Hlava sedmá obsahuje zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých. Pojmem mladistvý se v tomto případě rozumí osoba, která v době spáchání trestného činu dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku. Účelem trestu mladistvého se rozumí výchova v řádného občana s přihlédnutím k osobním

V novele zákona o rodině je stanoveno, že soud je povinen před nařízením ústavní výchovy přezkoumat skutečnost, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, která má přednost před výchovou ústavní. V ustanovení následující novely zákona je zaveden termín sociálně právní ochrana dítěte, přičemž orgány této ochrany byly stanoveny místní a obecní úřady.

Zákon ČNR o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení č.114/1988 Sb. upravuje působení všech stupňů státních orgánů ve věcech týkajících se rizikové mládeže. Stanovuje postupy při navrhování ústavní výchovy a v rámci péče o děti a mladistvé propuštěné z ústavů, nebo z vězení. Předepisuje způsob evidování rizikové mládeže.

Zákon o působnosti orgánů ČR č. 129/1975 Sb. upravuje činnost státních orgánů pověřených péčí o dítě. Mimo jiné je povinností tohoto orgánu zjišťování poměrů dětí a mladistvých před návrhem ústavní nebo ochranné výchovy a nebo v rámci trestního řízení.

Občanský soudní řád čili Zákon č.99/1963 Sb. upravuje mimo jiné předběžné opatření, na jehož základě lze nařídit předání dítěte do péče fyzické nebo právnické osoby.

Zákon o školských zařízeních č.395/1991 Sb. upravuje možnost diagnostických pobytů dětí a mladistvých v diagnostických ústavech na základě žádosti zákonných zástupců. Jedná se o tzv. dobrovolné pobyty.

Vyhláška MPSV ČR, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon ČNR o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení č.182/1991 S., upravuje podmínky výkonu soudem nařízené ústavní a ochranné výchovy

Vyhláška MŠ ČSR o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy č.64/1981 Sb. definuje typy a činnost těchto zařízení. Umožňuje existenci diagnostických a výchovných ústavů pro děti a mládež, výchovných ústavů se zvýšenou péčí, výchovných ústavů s ochranným režimem a výchovných ústavů s léčebným režimem.

Trestní zákon č.140/1961 Sb., definuje trestní odpovědnost, trestné činy a trestní sankce. Část první, Hlava sedmá obsahuje zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých. Pojmem mladistvý se v tomto případě rozumí osoba, která v době spáchání trestného činu dovršila patnáctý rok a nepřekročila osmnáctý rok svého věku. Účelem trestu mladistvého se rozumí výchova v řádného občana s přihlédnutím k osobním

vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí, z něhož mladistvý pochází. U mladistvého může být upuštěno od potrestání, avšak může být doplněno dohledem. Upuštění od potrestání je vhodné v těch případech, kdy je naděje, že náprava bude zajištěna ochrannou výchovou lépe než trestem, nebo pokud existuje někdo, kdo je oprávněn nabídnout záruku za jeho nápravu. Mladistvému je možné uložit pouze tyto následující tresty: odnětí svobody, obecně prospěšné práce, propadnutí věci, vyhoštění, peněžitý trest, pokud je výdělečně činný, a zákaz činnosti, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání. Trestní sazby odnětí svobody jsou u mladistvých sníženy o polovinu, přičemž horní hranice trestu nesmí přesahovat dobu pěti let a dolní hranice jeden rok. Povahu výjimečného trestu má u mladistvého odnětí svobody v trvání maximálně deseti let. Trest odnětí svobody musí být vykonáván odděleně od dospělých. Ochranná výchova se ukládá v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, dosavadní výchova byla zanedbána, nebo to vyžaduje prostředí, v němž mladistvý žije. Ochranná výchova se vykonává ve zvláštních výchovných zařízeních, avšak pokud to vyžaduje zdravotní stav chovance, výkon je prováděn v léčebném ústavu. V rámci výkonu ochranné výchovy je nutné řádným pedagogickým vedením zabezpečit přípravu chovance na jeho budoucí povolání. Tato výchova může trvat do osmnácti let věku chovance a vyžaduje-li to zájem mladistvého, může ji soud prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku. Pokud lze očekávat, že i bez omezení, jímž je podroben ve výchovném zařízení, se bude řádně chovat a pracovat, může soud mladistvého podmíněně umístit mimo výchovné zařízení. Pokud osoba, která dovršila dvanáctý rok svého věku a je mladší než patnáct let, spáchala čin, pro který zákon dovoluje uložit výjimečný trest, může jí být v občanskoprávním řízení také nařízena ochranná výchova.

2.2 Některé důležité pojmy

Protože tato práce je náhledem do problematiky specifické, která je zkoumána různými vědními obory a má mnoho běžně nepoužívaných (někdy též slangových) výrazů, je vhodné některé pojmy předem dostatečně osvětlit.

2.2.1 Socializace

Jedná se o termín používaný v různém vymezení, šíři, hloubce a významových odstínech k označení procesu, jímž se obecně jedinec stává schopným sociálně žít v příslušné společnosti. Zprvu se termín socializace vztahoval k přizpůsobování dětí sociálnímu celku, v současné době je chápán jako proces, kterým prochází člověk celý život. Tak např. T.M. Newcomb (1950) chápe socializaci jako sociální interakci, jíž děti získávají sociální chování, a považuje tento proces v podstatě za učení. Podobně T. Parsons a R. F. Bales (1955) poznamenávají, že „ústřední ohnisko socializačního procesu spočívá v internalizaci kultury společnosti, v níž se dítě narodilo“, resp. vyjádřeno psychoanalytickou Freudovou terminologií, jíž adaptovali pro svou teorii, je socializace procesem, v němž dítě internalizuje rodičovské normy a získává superego. H. A. Michener (1990) definuje socializaci jako „způsoby, jimiž se jedinci učí dovednostem, znalostem, hodnotám, motivům a rolím, příslušejících jejich pozicím ve skupině nebo ve společnosti“. Za hlavní činitele považuje v dětství rodinu, vrstevníky a školu. V dospělosti pak získávání role, anticipační socializaci (prostředek usnadňující vertikální mobilitu směrem nahoru) a diskontinuitu (nesouvislost) rolí.²⁾

Ze všech živočichů žijících na této planetě, je člověk tou bytostí, která je po svém narození nejdéle závislá na jiných lidech. Jestliže jsou první léta lidského života záležitostí biologického přežití, jsou všechna další léta obdobím sociálního přizpůsobování, rozvíjení schopnosti žít s lidmi a mezi lidmi, schopnosti najít přiměřené místo ve složité soustavě sociálních vztahů. S touto schopností se člověk nerodí; získává ji v dlouhém a komplikovaném procesu, který počíná dnem zrození a který obvykle označujeme jako socializační proces. Individuum, jež neprojde socializačním procesem, nebo jehož socializace proběhla z nějakého důvodu neadekvátně, není schopno v dané společnosti žít a nebo alespoň není schopno žít bez konfliktů s širším společenstvím a jeho sociálními normami.³⁾

² GEIST, BOHUMIL. *Sociologický slovník*. Victoria Publishing, Praha, 1992, 404-405 s.

³ PETRUSEK, MILOSLAV a kol. *Sociologie*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1991, 43-44 s

2.2.2 Pojmy používané zejména v teoretické části práce

- ❖ sociální – jedná se o termín převzatý z latiny (socius – druh, společník, účastník, spojenec; socio – pojím, družím, sjednocuji, účastním se; socialis – spojenecký, družný, společenský; societas – společenství, spolek, družení, svazek, spolenectví), užívaný jak v hovorové řeči, tak ve společenských vědách v širokém významovém spektru. Výraz sociální se užívá v mnoha významech např. jako nesobecký, soucítící, prospěšný nebo sloužící společnosti, týkající se mezilidských styků a vztahů, společností podmíněný, společensky závazný, charitativní, dobročinný atd.
- ❖ asociální – termín označující všechny nesociální jevy a hodnotící určité jevy jako společensky nebo eticky negativní
- ❖ antisociální – jedná se o termín pro společnosti škodící nebo nepřátelské jevy jednotlivců či sociálních skupin
- ❖ kriminalita – výraz používaný jako synonymum skutečné kriminality, jedná se o množinu všech trestných činů definovaných v zákoně a spáchaných kýmkoli, tedy i osobou, která ještě není trestně odpovědná
- ❖ delikvence – všechny typy jednání, jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků, stejný význam má výraz delikventní chování
- ❖ nápad trestné činnosti – počet spáchaných trestných činů na konkrétním území za konkrétní dobu
- ❖ nezletilý – viz dítě
- ❖ mladistvý – výraz používaný v souladu s naší trestně právní úpravou; je to člověk ve věku od 15 do 18 let
- ❖ mladý dospělý – člověk blízký věku mladistvého; jedná se o období od 18 do 21 let
- ❖ dítě – člověk od narození do 15 let, někdy pro jedince tohoto věku používá trestně právní praxe výrazu „nezletilý“ (z občanskoprávního hlediska je „nezletilý“ označením fyzické osoby, která nedovršila věku 18 let)
- ❖ mládež – výraz je spojován s různými věkovými kategoriemi v závislosti na předmětu a rozsahu zkoumání jednotlivých vědních oborů; pro účely této práce mladí lidé do dovršení 18. roku, bez vymezení dolní hranice věku

2.2.3 Pojmy používané zejména v praktické části práce

- ❖ neúplnou rodinou se rozumí rodina, ve které v průběhu výchovy zájmového dítěte došlo k rozvodu manželství, další vývoj v rodině nebyl předmětem zkoumání (neúplná rodina)
- ❖ nadměrným požíváním alkoholických nápojů se rozumí často opakovaný (min. 1 krát v týdnu) stav opilosti jednoho nebo obou rodičů (alkohol)
- ❖ zneužíváním drog se rozumí jakékoli zjištění zneužití drogy ze strany jednoho nebo obou rodičů (drogy)
- ❖ trestnou činností se rozumí v minulosti spáchaný trestný čin nebo přečin nejméně jedním z rodičů (kriminální minulost)
- ❖ nedostatkem emocionálních vazeb, případně preferencí záporných hodnot se rozumí jakýkoliv projev sympatie ze strany některého z rodičů ke spáchané trestné činnosti dítěte, který vyjde najevo v průběhu vyšetřování (absence morálních hodnot, preference záporných hodnot)
- ❖ narušenou rodinou se rozumí rodina s výskytem jedné nebo více uváděných abnormalit u jednoho nebo obou rodičů – alkohol, drogy, kriminální minulost (narušená rodina)
- ❖ funkční rodinou se rozumí rodina prostá uváděných abnormalit, avšak s možným výskytem preferencí záporných hodnot u dítěte

3 Obecné příčiny sociální nepřizpůsobivosti a delikvence

Současný pohled na mládež je možné charakterizovat, přestože si to mnozí z nás nechťejí připustit, podobně jako v kterékoli v době minulé. Stejně tak jako dnes i v minulosti byla mládež vždy terčem kritiky, mnohdy zcela neoprávněně. Nikdo se nepozastavuje nad změnami, které přináší technicko průmyslová revoluce a celkový vývoj celospolečenského dění, avšak změny lidské osobnosti s tím související nechce starší generace akceptovat. Je zapotřebí oprostit se od předsudků a zkreslených úvah a pro správné vymezení problému specifikovat mládež projevující se skutečně asociálním či antisociálním chováním.

V rámci sociologického pohledu je mládež chápána jako společenská skupina, pro níž jsou typické generační rysy, které úzce souvisí se změnami ekonomických podmínek. S odkazem na tuto skutečnost je možno mládež označit následovně:

„Mládež je samostatná věková sociální skupina, mezi věkovou skupinou dětí a věkovou skupinou dospělých, charakterizována přípravou na život, začlenění se do určitého společenství a v něm do určité společenské vrstvy či skupiny, hledáním svého místa v daných ekonomicko-sociálních vztazích a posléze stabilizací určitého postavení v těchto vztazích. Mládež je diferencována třídě, vrstevnický, skupinov, etnický, teritoriálně a kulturně mikrosociologicky.“⁴⁾

Směr sociálního vývoje dítěte v rámci společenských vztahů je determinován radou faktorů, které spoluutvářejí osobnost každého jedince. Pokud je osobnost dítěte narušena a dojde k sociálnímu selhání, jedná se vždy o anomálii podmíněnou biologicky, psychologicky, sociálně nebo případně o kombinaci těchto faktorů. Na vědecké i politické scéně se odehrává neustálá přehra o tom, která z dispozic má na lidské chování významnější vliv. Zpolitizování této složité vědecké otázky ovlivňuje některé vědecké kruhy, a tím také teorie, které mnohdy tuto problematiku zaměrně zjednodušují tak, aby odpovídala zájmům „elity“ národa. Objektivně lze konstatovat, že příčiny kriminality jsou v zárodku velice složité, v rámci psychologické, biologické

⁴⁾ Sborník ze 4. konference sociálních pracovníků v České republice, MPSV ČR, Praha, 1994

a sociální podmíněnosti je jich velice mnoho a do současné doby se nepodařilo deklarovat žádnou z nich jako dominantní.

3.1 Základní rozdělení predispozic kriminality

a) exogenní:

- faktory sociální

b) endogenní:

- faktory biologické
- faktory psychologické
- faktory medicínské
- faktory fyziologické

3.1.1 Biologická predispozice

Veškeré osobnostní vlastnosti, většina lidských postojů a dokonce i zájmů je dědičná, přesto je tento aspekt genetické zakotvenosti lidského chování současnými společenskými vědami stále ještě nedoceněný. „Naše civilizace si totiž chce a potřebuje myslet, že lidského jedince je možné dalekosáhle programovat vlivy prostředí.“⁵⁾ Proto jsou utvářeny vědecké teorie o maximálním vlivu prostředí v duchu novověkého osvícenského racionalismu, který hovoří o člověku jako o nepopsané tabuli, na níž výchova může napsat téměř cokoli. Na druhou stranu je třeba říci, že genetické předpoklady jen zvyšují pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo.

Mezi představitele vycházejících především z biologických aspektů osobnosti patří jeden z nejproslulejších autorů v kriminologické literatuře Cesare Lombroso, který již v roce 1892 vytvořil svůj známý obraz lidských typů, jež jsou předurčeny k zločinné dráze. Ze svých pozorování učinil následující závěry: rodilý zločinec má „divoké instinkty primitivních lidských povah“ a je identifikovatelný na základě anatomicky utvářených rysů obličeje i těla, jako např. velmi mohutných čelistí,

⁵⁾ MATOUŠEK, OLDŘICH., KROFTOVÁ, ANDREA. *Mládež a delikvence*. Portál, Praha, 1998, 21 s.

ustupujícího čela, přílišného ochlupení nebo jeho absence, linií dlaní, snížené citlivosti k bolesti a toho, čemu on říkal „uši formované jako držadlo“.⁶⁾

S touto teorií není možné se ztotožnit a nelze ji považovat za obecný jev, což je možné doložit praktickými příklady. Demonstrovat mylnost těchto názorů lze například na osobách, které se opakovaně dopouštějí trestného činu podvodu (§ 250 trestního zákona). Je pravdou, že tito pachatelé mají ve většině případů společné vlastnosti, a to profesionální přesvědčivý verbální projev a určité tzv. „charisma“, přičemž působí velice věrohodně také svým nonverbálním projevem. V žádném případě však nelze hovořit o tom, že zmínění lidé mají společné tělesné znaky. Stejně tak není možné konstatovat, že pachatelé závažné násilné trestné činnosti jsou predisponováni k tomuto abnormálnímu jednání existencí svých tělesných znaků, které lze zjistit, zkoumat a zařadit. Nebo naopak, že narušená osobnost „člověka zločinného“ ovlivňuje jeho fyzický vývoj a je příčinou tělesných stigmat, která zpětnou vazbou ztělesňují psychologické a sociální zvláštnosti této osobnosti. Praxe potvrzuje, že každý vrah či násilník je zcela odlišný, nemá určité předem dané tělesné znaky, a pokud se tak stane, jde o případy čistě náhodné.

Typickým zastáncem této teorie byl německý psychiatr Ernst Kretschmer, který kladl důraz na úzkou vazbu mezi tělesným typem a osobnostními charakteristikami včetně jejich dědičné podmíněnosti. Rozlišil typy temperamentu, které dle jeho názorů korelují s tělesnou stavbou člověka: cyklotym s pyknikem, schizotym s leptosomem a viskózní s atletikem. Později Kretschmer uznal také vliv vnějších činitelů na utváření osobnostního typu.

V tomto případě je možné ztotožnit se s Kretschmerovým poznáním ohledně vlivu vnějších činitelů na utváření osobnosti. Vůči jeho základním typologiím lze jako protiklad uvést vlastní teorii o podmíněnosti tělesné konstituce temperamentem. Velice často se setkáváme s lidmi typu atletického, kteří mají sklony k agresivitě a násilnostem, avšak podmíněnost je zde opačná. Na základě osobnostní anomálie dochází ke změnám tělesných proporcí.

Jan Š. počátkem roku 1992 vnikl po rozbití skleněné výplně okna do rodinného domu, kde po vypáčení dveří od toalety a úmyslném poškození zařízení bytu v celkové hodnotě nejméně

⁶⁾ MAREŠOVÁ, ALENA. *Pachatelé trestných činů*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1994, 66 s.

45.000,-Kč odcizil ze zásuvky stolu peněženku s finanční částkou 500,-Kč. Při odchodu byl přistižen majitelem, mužem ve věku 72 let, kterého fyzicky napadl a způsobil mu těžkou újmu na zdraví (zlomeninu nosní kůstky, zlomeninu žebra).

Pachatel byl muž ve věku 21 let atletické postavy. Již v průběhu docházky do základní školy se projevoval velice agresivně, měl sklony k násilnému chování, šikanoval spolužáky. Od svých 14 let páchal majetkovou trestnou činností, v 17 letech se dopustil trestného činu znásilnění. Jeho tělesná konstituce byla až do jeho 18 let typu astenického (štíhlý, úzká ramena, plochý hrudník). Od této doby začal nejdříve ve výkonu trestu posilovat, po propuštění navštěvovat posilovnu a aktivně boxovat. V průběhu tří let dospěl v muže atletického vzrůstu. Přestože v tomto případě osobnostní charakteristika pachatele zůstala neměnná, došlo ke změně konstituční.

V polovině roku 1996 napadla fyzicky skupina tří skinheadů (Zdeněk P., Petr P. a Jaroslav K.) na zastávce MHD dva muže romského etnika, kteří následkem úderů a kopů utrpěli četná zranění po celém těle. Jeden ze skinů napadl obdobným způsobem také nezúčastněnou ženu, která volala o pomoc.

Jednalo se o pachatele ve věku od 18 do 19 let z nichž jeden měl kriminální minulost. Další dva se v minulosti nedopustili žádného protispolečenského jednání, v místě bydliště měli velice dobrou pověst. Jeden navštěvoval střední školu a druhý byl dobře hodnoceným učněm odborného učiliště. U obou byl velice pozitivně hodnocen průběh základní školní docházky po stránce chování i prospěchu. Třetí mladík nebyl vyučen ani zaměstnán, jeho pověst ze základní školy a z bydliště byla negativní. Všichni tři pachatelé měli tělesnou konstituci typu astenického, jejich chování v konkrétním případě bylo velice agresivní a bezohledné. Jeden z pachatelů byl stabilní po stránce temperamentu i tělesného typu, avšak neodpovídal klasifikaci Kretschmerovi typologie. Další dva pachatelé měli stabilní tělesnou konstituci, přesto vlivem sociálního prostředí došlo ke změnám jejich osobnostních charakteristik.

Dalšími významnými představiteli této typologie, založené na spojení tělesného typu a delikventního chování, jsou Sheldona a Eleanor Glueckovi. Ti zdůrazňovali skutečnost, že fyzické odlišnosti podmiňují neadekvátní zpětnou reakci na působení prostředí. Tomu odpovídá názor mnoha současných psychiatrů, že fyzické nedostatky podmiňují vznik abnormního chování, které někdy přechází v projevy asociální nebo delikventní. Též z kriminologického hlediska je možné s tímto pojetím biologické

predispozice souhlasit. Pravdou je, že fyzické odlišnosti jedince mohou být někdy příčinou podněcující ostych, poruchy v komunikaci, pocit méněcennosti a tím podmíněných lidských vlastností, jako jsou např. závist či dokonce nenávist. Ty jsou pak skutečnými pohnutkami nemorálního, asociálního nebo delikventního jednání. Jsou známy případy, kdy fyzicky odlišní lidé se ke svému okolí chovají arogantně a agresivně. Opět je třeba zdůraznit, že abnormitu chování zaznamenáme pouze tehdy, pokud na jedince současně negativně působí také vnější činitele mající vliv na utváření osobnostních kvalit.

Mladistvý Petr S. žil ve společné domácnosti pouze se svým invalidním otcem. Od malička neměl žádné kamarády, on sám se stranil kolektivu a ostatní děti jeho přítomnost nevyhledávaly. Petr nebyl tělesně postižen, avšak jak sám říkal, jeho vzhled byl odpuzivý. V 17 letech se dopustil trestného činu ublížení na zdraví tím, že svoji bývalou spolužačku ze základní školy popálil na ruku a na několika místech v obličeji cigaretou. Ve své výpovědi, mimo jiné, uvedl: „nikdy se mně nevšímal, teď alespoň pozná jaké to je, být hnusná.“ Krásu dívky vnímal s bolestí, která přerůstala v chorobnou závist a stále větší nenávist vůči ní, ale také ke komukoli pohlednému, čemukoli krásnému. V rámci vyšetřování případu bylo dále zjištěno, že Petr již od svých 14 let, zneužívaje invalidity otce, tohoto často psychicky a fyzicky týral. V mnoha případech otce svazoval na ruku i na nohách, píchal ho jehlami a pálil ho cigaretami po celém těle. Ve své výpovědi uvedl: „fotr moc dobře ví, proč jsem mu to dělal, vždyť se na mně podívejte.“ Vyčítal svému otci svůj vzhled, vinil ho za veškeré své dosavadní životní neúspěchy.

3.1.2 Psychologická predispozice

Nejznámějším představitelem těchto názorů je H.J. Eysenck, který pracuje s pojmy extroverze a introverze, neuroticismus a psychoticismus. Je autorem osobnostního dotazníku, který obsahuje i tzv. škálu kriminálního sklonu a je jedním z mála dotazníků speciálně zkonstruovaných a ověřených právě pro popis osobnosti delikventů. Eysenckova koncepce specifikuje delikventa jako extrovertovaného neurotika, který vlivem defektního sociálního učení je nedostatečně socializován v oblasti norem a společenských hodnot a rozvíjí psychotické kriminální stereotypy chování. Recidivujícího delikventa Eysenck popisuje jako jedince se znaky psychoticismu, který je osobnostním rysem projevujícím se lhostejným až nepřátelským chováním k lidem, vyšší vzrušivostí, nepřízpůsobivostí a postoji ignorujícími nebezpečí.

Psychopatická osobnost obvykle charakterizována jako disharmonická osobnost s abnormními rysy nemusí mít vždy předpoklady pro delikventní jednání, avšak některé druhy psychopatie (jako je např. nezdrženlivá, anetická nebo explozivní) mohou vést k impulsivnímu jednání kriminálního charakteru. Naopak existují také psychopatické stavy, které byly v minulosti společensky hodnoceny velice kladně, o to proto, že abnormita společensky významných lidí, jako byl např. Balzac či Michelangelo měla pro lidstvo velice pozitivní přínos.

Balzac byl psychopat se zřejmým hypertymním laděním. Vyznačoval se neustálým neklidem, stále měnil byt, měl neobvyklé sebevědomí, nazýval se maršálem moderní literatury a řadil sám sebe k Napoleonovi, byl výrazně egocentrický, hovořil vždy jen o sobě.

Michelangelo byl dráždivý, se záchvaty vzteku, krajně citlivý, velice rychle měnil své city. Projevoval náhlé sympatie, docházelo u něho k náhlým vzplanutím. Byl neustále neklidný se silným, téměř obsedantním nutkáním k tvorbě. Trpíval depresemi s úzkostnými stavy. Projevoval řadu paranoidních rysů. Byl zřejmě homosexuální.⁷⁾

Obecně lze konstatovat, že všechny kategorie, jako jsou psychózy (duševní nemoci ve vlastním slova smyslu), neurózy (přechodné poruchy vyšší nervové činnosti) a psychopatie (trvalé geneticky podmíněné povahové odchylky) mohou být za jistých okolností, mnohdy korelujícími s biologickými i sociálními předpoklady, příčinou delikventního jednání. Většina z nich vzniká již v době dětského věku či adolescence, avšak viditelně se začínou projevovat až v době dospělosti. Proto je velice složité zkoumat psychologické předpoklady páčání trestné činnosti jak u dětí, tak u mladistvých delikventů, protože narušená osobnost se v této době nemusí ještě plně projevovat.

3.1.3 Sociální predispozice

Tato typologie vychází zejména ze sociálního prostředí pachatele, jeho sociálního začlenění a hodnotových orientací. V tomto směru je zkoumání osobnosti pachatele předmětem vědní disciplíny zvané sociologie. Jejím zakladatelem byl

⁷ HORVAI, IVAN. *Psychopatie*. Státní zdravotnické nakladatelství, n.p., Praha, 1968, 208 s.

počátkem 19. století francouzský filozof August Comte, který v rámci této tzv. pozitivní vědy vyjadřuje vývoj lidstva zákonem tří stádií: teologickým, metafyzickým a pozitivním. Dle Comta teprve v pozitivním období lidský duch nehledá vnitřní příčiny jevů (boha nebo abstrakci) a smysl dění, ale zabývá se tím, co je dáno pozitivní zkušeností. Tato věda má třídit a systemizovat získané poznatky a omezit se na vnější stránky jevů. Comte kladl důraz na přeměnu tehdejší společnosti, avšak nikoli formou revoluce, nýbrž nabádal k nastolení tzv. přirozeného pořádku.

Dalším nastupujícím sociologem byl francouzský soudce G. Tarde, kritik Lombrosa, který zastával teorii, že každý zločinec by se zločincem nestal v každé době a za každých okolností.

E. H. Sutherland se ve své teorii diferencovaného sdružování zaměřuje na společenské vztahy, přičemž klade důraz na jejich početnost, intenzitu a význam sdružování. Kriminální chování je odrazem sociálního učení a nápodoby v rámci sdružování se ve skupinách se zločineckými typy a zločineckým prostředím. Sutherland má snahu popřít význam osobnostních rysů majících za následek delikventní jednání a zdůrazňuje ve většině případů absolutní normalitu chování.

Uváděné příklady predispozic delikventního chování koherentních s typologií pachatelů trestné činnosti nejsou zdaleka všechny, avšak je možné je pokládat za zásadní z hlediska obsahu této studie. Samozřejmě, že většinu uváděných teorií lze s odstupem času dementovat, avšak každá z nich měla rozhodně ve své době nepochybný a nezastupitelný význam. Současná věda i samotná praxe se zásluhou všech svých předchůdců ocitla na prahu nového poznání. Jde zejména o uvědomování si konstruktivního využívání všech historických, byť i nedokonalých, teoretických i praktických poznatků za účelem odstranění všech dosavadních dogmat. Přes veškeré snahy o objektivní poznání v jakékoli vědní disciplíně musíme připustit, že teorie otevřenosti a přístupnosti vůči všem formám poznání nemusí být tím správným řešením. Prvním předpokladem úspěchu je však právě umění objektivního nedogmatického posuzování poznávaného v harmonii se zpětnou vazbou sebekritického hodnocení. S vědomím nepřehledné složitosti obecného, stejně tak jako užšího vědeckého poznání bude zejména na základě vlastních zjištění v rámci této studie

nastíněno několik myšlenek souvisejících se zkoumáním osobnostních rysů dětí a mládeže s predispozicemi k delikventnímu chování.

4.1 Společenský vývoj

Když se vrátíme k dětem, které byly v minulosti považovány za „normální“, můžeme si všimnout, že jejich chování bylo v mnoha ohledech odlišné od chování dětí, které byly považovány za „delikventní“. Tato odlišnost byla způsobena především tím, že děti, které byly považovány za „normální“, byly v mnoha ohledech v kontaktu s lidmi, kteří byli považováni za „normální“. Tato odlišnost byla způsobena především tím, že děti, které byly považovány za „normální“, byly v mnoha ohledech v kontaktu s lidmi, kteří byli považováni za „normální“.

V této době byl tedy vývoj dětí, které byly považovány za „normální“, v mnoha ohledech odlišný od vývoje dětí, které byly považovány za „delikventní“. Tato odlišnost byla způsobena především tím, že děti, které byly považovány za „normální“, byly v mnoha ohledech v kontaktu s lidmi, kteří byli považováni za „normální“.

4 Aktuální příčiny nárůstu delikvence a kriminality mládeže

Nyní zaměříme svoji pozornost pouze na jednu zmíněnou oblast, a to na příčiny delikvence charakteru sociálního. Právě ty subjektivně vnímáme jako prioritní ve vztahu k současné situaci u nás. V tomto případě nechceme záměrně čerpat z dostupné literatury kriminologického, sociologického či psychologického zaměření a stejně tak nebudeme vlastní teorii s těmito prameny mnoho srovnávat, přestože v některých pohledech budou velice podobné a nesporně navazující také na již zmíněná historická poznání odborníků, jako byli např. již zmínění Comte, Sutherland nebo Tarde. Naším cílem je vlastní nastínění problému v duchu hrozivé devastace společenských, morálních a duchovních hodnot, která zasahuje zejména dospělou populaci a teprve poté vždy řádně ospravedlněna přenáší se na generaci mladou, jež má jednu pozoruhodnou vlastnost: není totiž ničím jiným, nežli zrcadlem nás samých.

4.1 Společenský vývoj

Naše země měla ve 20. století složitý vývoj. Dvě světové války a více nežli čtyřicet let trvající totalitní režim měly za následek zejména absolutní morální dezorientaci a stagnaci rozvoje občanských ctností. Socialismus představoval totalitní systém s mnohem nižší mírou kriminality oproti státům s demokratickým státním zřízením. Každý občan státu byl v této době pod maximálním dohledem státního aparátu a monopolní politické strany. Občané měli povinnost pracovat, povinnost hlásit změnu pobytu, delikventi museli vykonávat tzv. ochranný dohled, složky tehdejší veřejné i státní bezpečnosti měly k dispozici nejrůznější zákonné prostředky, které bezprostředně zasahovaly do soukromí občanů tohoto státu.

V této době byl tzv. nápad (celkový počet spáchaných trestných činů a přečinů ve stanoveném období na ohraničeném území) trestné činnosti jednou čtvrtinou nápadu současného a objasněnost se pohybovala kolem 80%. Většinu kriminality tvořily trestné činy a přečiny proti majetku v socialistickém vlastnictví, příživnictví a přečiny proti pracovní kázní. Práce Veřejné bezpečnosti měla podstatu zejména v tzv. vyhledávání,

nikoli ve zpětném objasňování. Tato skutečnost nemá zdánlivě se sociálním a psychologickým pojetím delikvence nic společného, avšak později zjistíme, že opak je pravdou.

Revoluční období roku 1989 přineslo rozsáhlou amnestii prezidenta republiky, která společně s uvolněním morálky a vytvořením pocitu neomezené svobody byly prvními předpoklady a později skutečnými příčinami abnormálního nárůstu kriminality. Vzhledem k tomu, že postoje lidí byly formovány předchozím represivním a prolhaným režimem, kde též právo bylo poslušným služebníkem státu a jedné strany, všeobecně pokleslé vědomí důležitosti norem a hranic se po listopadu 1989 mohlo plně a naprosto svobodně projevit. Nastalo období morálního marasmu specifické konzumním způsobem života s absencí životních hodnot, mravních idejí a cílů. Dokonce někteří vysoce postavení státní úředníci, obchodníci či bankéři se dopouštěli a stále ještě dopouštějí přinejmenším nemorálního, avšak často také protizákonného jednání, které je sice občas zveřejněno, ale k nápravě mnohdy nedochází. Běžný občan bývalého socialistického státu se velice často řídil myšlenkou „kdo nekrade, okrádá rodinu.“ Průměrný občan současného demokratického státu má často tendenci se chovat podle hesla „slušnost a ctnost má krátké prsty“, nebo dokonce „pro slušnost a ctnost není v této době a v tomto státě místo“, v podstatě pokračuje ve svém „silně krátkozrakém“ bojkotu státní moci a zákonných norem, tak, jak se to naučil v socialismu.

Takový je obraz vývoje a současného stavu naší společnosti, který je základním a určujícím faktorem fyzického a duševního rozvoje mladého člověka. Z toho je patrné, že nárůst kriminality mládeže není záležitostí pouze těchto mladých lidí, nýbrž že tento fenomén má mnohem složitější ovzduší.

Souhrnně lze konstatovat, že oproti totalitní době se svobodná Česká republika vyznačuje čtyřikrát větším nápadem trestné činnosti a procentuelně poloviční objasněností, což činí kolem 40% objasněných deliktů. Nejčastěji páchanou trestnou činností jsou vloupání do motorových vozidel, krádeže motorových vozidel, vloupání do objektů, podvody a hospodářské delikty (finanční a daňové podvody). Trestná činnost vyplývající z povinnosti pracovního poměru zanikla, z čehož vyplývá, že současná

objasněnost nespočívá v tzv. vyhledávací činnosti, nýbrž je odrazem tzv. zpětného objasňování a dokazování latentní kriminality.

Po roce 1989 společně s celkovým nárůstem kriminality prudce narůstá také delikvence dětí a mládeže. V řadách občanů jsou zaznamenávány laické názory, že delikvence dětí, mladistvých a mladých dospělých po roce 1989 zaznamenala navýšení mnohem vyšší než je tomu s kriminalitou dospělé populace. Tento názor nelze potvrdit. Všechny uváděné kategorie skutečně zaznamenaly alarmující navýšení, nikoli však v celkovém procentuálním podílu, nýbrž v celkovém počtu spáchaných deliktů. „Skutečný obraz“ nárůstu kriminality dětí a mládeže v porovnání s dospělou populací nalezneme v grafech uvedených v příloze (viz graf č.1 - graf č.6), které vycházejí z oficiálních statistických údajů Policie České republiky Správy severočeského kraje Ústí nad Labem. O statistických údajích je třeba říci, že vycházejí pouze ze skutků oznámených na policii a navíc objasněných tj. skutků se známým pachatelem. Tímto dochází ke značnému zkreslení situace, protože u latentní a neobjasněné trestné činnosti nelze stanovit jakou měrou se na ní jednotlivé věkové kategorie podílejí.

4.2 Podmínky kriminality

Vlivy, které působí na vývoj delikvence, jsou podmínky, které za jistých okolností napomáhají nebo ulehčují spáchání kriminálního deliktu. Obecně platí, že každá příčina je realizována za určitých podmínek nebo v určitých podmínkách. Jinak řečeno podmínky působí objektivně v daném období, čase, v daném společenském klimatu. Podmínky pro spáchání kriminálního deliktu jsou potencionálními pachateli vnímány jako příležitost k překročení mezí morálního, společností tolerovaného jednání a chování. Skutečnost, která může být podmínkou protizákonného jednání dítěte, může naopak u dospělé osoby působit jako překážka ke spáchání trestného činu. Stejně tak může dojít k situaci opačné.

Knobloch (1948) dělí podmínky, jejichž výsledkem je provedení trestného činu, na zevní faktory jako všeobecné podmínky zločinu a faktory vnitřní jako podmínky individuální. Ze všeobecných podmínek vyzdvihuje zejména: roční období a klimatické podmínky, zaměstnání individua a celkovou hospodářskou situaci, alkohol, prostituci,

pověru, hry, biografy a literaturu. V individuálních podmínkách zločinu poukazuje na důležitou roli: původu, výchovy a prostředí, vzdělání, věku, pohlaví, rodinného stavu, tělesného stavu. Obdobné dělení uvádí také Šejnoha (1935). Oba jmenovaní vycházejí z pozic geografického determinismu analyzují klimatické podmínky a podmínky ročního období. Uvádějí, že veškerá vybočení v jednání a chování jsou podmíněna zejména teplotou ovzduší a povětrnostními podmínkami. Násilná trestná činnost vykazuje nejnižší stav v měsíci únoru, pak postupně stoupá a vrcholu dosahuje v květnu. Mravnostní trestná činnost je přirovnávána k říji u zvířat pro svůj pravidelný náhlý vzestup v měsících únoru a březnu. Oproti kriminalitě násilného charakteru jejíž četnost narůstá s přibývajícím teplotou, delikty majetkové jsou záležitostí spíše jarní a podzimní.

V současné době podmínky delikvence (kriminality) chápeme v užším slova smyslu jako jednu z příčin asociálního nebo delikventního chování. Jedná se zejména o současnou podobu měst a obcí. V porovnání s obdobím před rokem 1989 jsou naše obce ve většině případů studnicemi pokušení hlavně pro osoby se sklony k delikvenci. Dříve prázdné, nyní plné, špatně zajištěné obchody různého atraktivního zboží; hodnotné věci v nezajištěných bytech, rodinných domech a chalupách; nespolehlivě zajištěná luxusní motorová vozidla; neadekvátně strážené převozy peněz mezi peněžními ústavami; nestřežené prostory velkých obchodních domů a supermarketů a mnohé další jevy postmoderní společnosti jsou typickými prediktory kriminality. Vedle toho se objevily a stále se rozrůstají „podniky“, které nekalý zdroj obživy člověku neposkytují, naopak o jakékoli příjmy jej připravují. Jedná se zejména o herny, bary, restaurace s nonstop provozem a erotické noční kluby. Veškerá tato zařízení podněcují člověka s asociálním chováním a myšlením k tomu, aby zde opakovaně utrácel peníze, které poctivou prací ve většině případech nelze opatřit. Proto zejména mladí lidé v rámci dostupné příležitosti stejně tak opakovaně scizují věci v obchodech za provozu, motorová vozidla na ulicích, autorádia z vozidel, prodejné věci z bytů, rodinných domků a chalup. Prodejem těchto věcí si opatřují tzv. „zdroj své obživy“, avšak ten tímto zdrojem není, protože je opět promrhán. Tak to jde stále dokola a pokud se k tomuto životnímu stylu kromě alkoholu přidá konzumace drog, pak tito mladí lidé nemají často již žádných zábran ke spáchání i těch nejzávažnějších trestných činů

a to vždy pouze s motivem získání peněz na další odreagování se od „běžného nudného života“.

4.3 Struktura kriminality mládeže

Struktura trestné činnosti mládeže doznala v posledních letech významných změn, a to zejména v posunu ke kvalifikovaným a závažnějším formám. Společně se samotným způsobem páčání je ovlivňována vývojovými prvky osobnosti, existencí kriminogenních faktorů a schopností mladého člověka negativní jevy rozpoznat a eliminovat. Některé jevy (faktory) jsou pro mladého člověka (na rozdíl od dospělého) nepřekonatelné a podřizuje se jim. Ve spojení s odpovídajícími podmínkami vedou ke spáchání různých kriminálních deliktů. Chmelík (1998) cituje Konráda, který uvádí, že struktura trestné činnosti mládeže je do určité míry odlišná od trestné činnosti dospělých. Tyto odlišnosti jsou dány převážně věkem mládeže a dalšími již uvedenými kriminogenními faktory. Zvláštnosti způsobu páčání trestné činnosti lze v současné době charakterizovat takto:⁸⁾

- výběr předmětu útoku je určován rozdílným hodnotovým systémem mládeže
- trestná činnost je obvykle páčána skupinově s nízkou úrovní organizace
- obvyklé schází příprava ke spáchání trestné činnosti, pokud je trestná činnost připravována, úroveň přípravy je povrchní, nedokonalá
- chování mladistvých delikventů se vyznačuje neúměrnou brutalitou, projevující se např. zbytečnou devastací okolí a předmětů
- nevýhoda mladistvého pachatele spočívající v nedostatku věku, fyzické síly apod. je nahrazována neúměrnými prostředky k překonání překážky a cíle
- kriminální delikty jsou často páčány pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek, které posilují odvahu a agresivitu
- při recidivě trestné činnosti pachatelé volí stejný způsob spáchání a své konání z předchozí trestné činnosti opakují. Vzniká tak charakteristický soubor opakovaného konání

⁸ CHMELÍK, JAN. *Trestná činnost mládeže a páčaná na mládeži*. MV ČR-odbor personální práce a vzdělávání, Praha, 1998, 11-12 s.

- alibi si zajišťují u svých kamarádů, nebo v partě, obvykle však až po spáchání trestné činnosti
- o připravované trestné činnosti se obvykle svěřují svým kamarádům nebo členům party
- obvykle schází snaha utajovat spáchání trestného činu
- předmětem zájmu jsou obvykle předměty, které momentálně potřebují
- rozhodování a jednání je spíše emotivní než racionální, apod.

Nutné je poukázat na další, v současnosti silně narůstající, způsob páchaní trestné činnosti mládeží, který je z psychologického i sociologického hlediska velice aktuální. Jedná se o následující situaci:

- kriminálních deliktů se dopouštějí pod vlivem dospělých osob, které jejich počínání organizují
- kriminálního jednání se dopouštějí za účelem získání prostředků na nákup návykové látky nebo provozování hazardních her

4.4 Základní rozdělení

V této části chceme zmínit většinu v přítomnosti existujících (a)sociálních procesů, které se staly součástí každodenního dění a jsou živnou půdou pro udržení a rozvoj všech negativních jevů ve společnosti, zejména delikvence. Podkladem pro následující dělení je zejména má dlouholetá kriminalistická praxe a s tím související studie kriminálních případů, kde pachatelé trestných činů byli děti, mladiství nebo mladí dospělí.

Mikrostruktura

1. Rodina

Rodiče ve funkci primárního vychovatele rozhodujícím způsobem ovlivňují utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině. Nástrojem, který rodinné klima maximálně ovlivňuje, jsou tzv. výchovné postoje rodičů. Těchto postojů negativně či pozitivně ovlivňujících psychologický a sociální vývoj dítěte je samozřejmě velice

mnoho, avšak jako vodítko pro vlastní úvahu lze použít záměrně zjednodušené dělení, které uvádí Matějček (1992). Ten dělí postoje rodičů na výchovu zavrhuující, lhostejnou, zanedbávající, rozmazlující, hyperprotektivní, perfekcionalistickou a protekční. Mohli bychom se věnovat rozboru těchto rodičovských postojů, avšak v rámci našeho tématu by to nebylo vhodné. V našem případě musíme postoje rodičů hodnotit nejen z pohledu psychologického a sociálního, ale také z kriminologického, který nelze opomenout.

- neodpovědný životní styl budoucích rodičů
- zanedbávaná základní péče a podcenění výchovné interakce v době batolecího a předškolního věku
- časté upřednostňování zájmů rodičů před potřebami dětí
- narušené manželské vztahy
- neuvědomělé či záměrné posilování záporných hodnot
- rozpor mezi výchovou dítěte a stavem společnosti
- asociální nebo kriminální příklad v rodině
- neúplná rodina

II. Výchovná zařízení

- kasárenský styl výchovy
- nekvalitní personál
- transmisivní model vzdělávání
- neúčinný resocializační program

Makrostruktura

I. Škola a osobnost pedagoga

- transmisivní model vzdělávání
- nekvalitní personál
- výuka v duchu kladení důrazu na soutěž v reprodukci znalostí
- absence výuky etiky, etikety a rozvíjení emoční inteligence

II. *Asociální skupiny*

- sociálně patologické výchovné prostředí
- handicap dítěte
- výchovné prostředí s absencí morálních hodnot a schopností empatie

III. *Mocenský aparát*

- demonstrace a posilování záporných hodnot
- neadekvátní zákonné normy
- formálně fungující činnost policie
- neodpovědná rozhodnutí justice

IV. *Stav společnosti*

- preference konzumního a požitkářského stylu života
- vyhasínání emoční inteligence
- rozklad společenského étosu
- podcenění vlivu médií
- degradace hodnoty práce
- projevy rasizmu, intolerance, xenofobie

4.4.1 Rodina

Jak jsme již uvedli, základním činitelem prosociálního vývoje dítěte v naší společnosti je rodina, a to zcela jistě v tzv. užším i v širším slova smyslu. Prosociální vývoj lze zjednodušeně označit za proces, v němž se jedinec stává sociálně schopným žít v příslušné společnosti. Pod pojmem rodina si můžeme představit rodiče, děti a blízké příbuzné. Tato „výchovná instituce“ má naprosto určující význam při formování osobnosti mladého člověka a za předpokladu pozitivně vyvážených rodičovských postojů také klíčové postavení v uspokojování jeho základních psychických potřeb.

Matějček (1992) dělí základní psychické potřeby takto:

- *Potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů.* Její uspokojení umožňuje naladit organizmus na žádoucí úroveň aktivity.

- *Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech*, tj. smysluplného světa. Uspokojení této potřeby umožňuje, aby se z podnětů, které by jinak byly chaotické a nezpracovatelné, staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Jde tedy o základní podmínky pro jakékoli učení.
- *Potřeba prvotních emocionálních a sociálních vztahů*, tj. vztahů k osobě matky a k osobám dalších primárních vychovatelů. Náležité uspokojování této potřeby přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní integraci jeho osobnosti.
- *Potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty*, z jejíhož uspokojení vychází zdravé uvědomění vlastního já, vlastní identity. To pak je dále podmínkou pro osvojení užitečných společenských rolí a hodnotných cílů životního snažení.
- *Potřeba otevřené budoucnosti nebo životní perspektivy*. Její uspokojení dává lidskému životu časové rozpětí a podněcuje a udržuje v člověku jeho životní aktivitu. Jde o dimenzi naděje – beznadějnost.

Ne v každé kultuře je kladen v rámci výchovy stejný důraz na jednotlivé psychické potřeby dítěte, přestože je možné sdílet názor, že platnými jsou v každé společnosti. Postoje k těmto potřebám mohou být variabilní, avšak v žádném případě by nemělo docházet k jejich dlouhodobému neuspokojování, jehož následkem může být psychická deprivace. Takové dítě se bude chovat zvláštně, deprivovaně a v konečném důsledku asociálně.

Také psychoanalytické výzkumy i jiné studie pachatelů kladou důraz na zjištění, že za vytvoření asociálních struktur jsou odpovědny deficitní rodinné poměry. Asociální chování se pak v „nejnižších vrstvách společnosti“ kumuluje v chování delikventní.

4.4.1.1 Neodpovědný životní styl zejména mladých rodičů v prenatálním období vývoje dítěte

S potěšením lze konstatovat, že v současnosti se stále více mladých lidí zamýšlí nad založením rodiny až v „pokročilejším věku“. Přesto však stále ještě zbytečně mnoho mladistvých žen i dnes neplánovaně otěhotní. Mladý budoucí rodič má mnohdy

dosud nevyřešené vztahy k vlastním rodičům, ve většině případů není sociálně vyzrálý a má finanční a bytové potíže. Ve své nezralosti odmítá i dobře míněnou pomoc a svou pozornost nedokáže soustředit na potřeby prenatální péče. Budoucí rodiče prožívají mnoho negativních změn, které nepříznivě ovlivňují jejich psychiku, často dochází k hádkám, nebo dokonce k fyzickému napadání mezi partnery. Přes veškerou osvětu je stále častým jevem také skutečnost, že budoucí matka po celou dobu těhotenství kouří, mnohdy ve větší míře požívá alkoholické nápoje, nemá pravidelný spánek, nedodržuje základní hygienu a stále častěji se vyskytují případy, kdy je závislá na drogách.

Vezmeme-li v úvahu skutečnost, která je zkoumána a potvrzena mnoha odborníky, že dítě v prenatálním období, a to zejména od počátku fetální fáze (trvající od 12. týdne do narození), velice aktivně vnímá své okolí uvnitř i mimo matčin organismus, usoudíme, že zdravý vývoj ještě nenarozeného dítěte bude neodpovědným přístupem rodičů narušen. Vágnerová (1996) uvádí, že pro rozvoj plodu je důležité spojení s mateřským organizmem, který jej po celou dobu prenatálního života ovlivňuje. K dokreslení vyzdvihuje myšlenky J.A.Komenského, který gravidním ženám doporučoval meditaci a modlitbu, aby jejich uklidnění následně pozitivně ovlivnilo také plod.

4.4.1.2 Zanedbání základní péče a výchovné interakce v době batolecího a předškolního věku

Nezodpovědné chování rodičů v období prenatálního, batolecího a předškolního věku dítěte je typické zejména pro rodiče sociálně a duševně nevyzrálé nebo mentálně zaostalé. Rodiče „vyššího věku“, pokud jsou po všech stránkách zajištěni a rodičovství plánují, zaujímají vůči svým dětem pouze výjimečně podobné negativní postoje. V některých případech se však setkáváme i s případy, kdy kvality rodičů se pohybují v tzv. mezích normálu, a přesto tito lidé nedokáží pochopit podstatu slov „péče a výchova“.

Matka svým chováním po porodu zrcadlí chování dítěte stejně tak, jako ono zrcadlí chování matky. Pokud dojde k tomu, že matka opakovaně nepřiměřeně reaguje na základní dětskou potřebu bezpečí, dochází u dítěte k zvnitřnění představy,

kteřá se vyznačuje tím, že dítě si nevytvoří základní důvěru k dospělému. Svou neuspokojenou potřebu pak zdůrazňuje zesilováním emočních projevů, což se projevuje ambivalentní, vyhybavou nebo dezorganizovanou vazbou dítěte k rodičům a mnohdy i k jiným lidem. Vazbu dítěte na matku a naopak matky na dítě komplikují zejména poruchy v období těhotenství, obtížný porod, případně dlouhodobá separace obvyklá u nedonošených, nemocných nebo postižených dětí. Výzkumy potvrdily, že uváděné skutečnosti podmiňující vzájemné vazby mezi matkou a dítětem zvyšují v budoucnu pravděpodobnost zanedbávání a týrání dítěte ze strany matky, a také možnost kriminálního jednání dítěte.

Studie delikventně jednajících mladistvých založené na popisu jejich rodinného prostředí (shrnutí těchto studií viz Snyder a Patterson, 1987) ukazují rodinné prostředí přestupníků zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. V takových rodinách je pravděpodobnější, že se u dítěte vyvine nejistá vazba k rodiči, a tím pádem i ke světu dospělých. Častěji asi půjde o vazbu vyhybavou (kteřá je příznačná pro děti rodičů, kteří se cítí nároky dětí přetíženi) a dezorganizovanou (pro níž vytváří půdu agresivní odmítání dítěte, těžké tělesné trestání, event. sexuální zneužívání a přetěžování dítěte odpovědností).⁹⁾

4.4.1.3 Časté upřednostňování zájmů rodičů před potřebami dětí

Současný životní trend části dospělé populace tkví zejména v nekonečné snaze po hromadění majetku, společenském uplatnění a uspokojování vlastních potřeb v rámci kulturního a sportovního vyžití. Mnozí z těchto rodičů kromě toho kladou značný důraz na sebevzdělávání, což je v pořádku, pokud se veškeré tyto životní priority dějí v zájmu celé rodiny, tedy i dětí. Někteří rodiče upřednostňující svůj vlastní rozvoj a potřeby před zájmy dítěte dokáží tuto skutečnost rozpoznat a připustit, ale omezit tyto aktivity buď nechtějí, nebo nedokáží. Jiní z těchto egocentricky zaměřených rodičů tvrdí, že vychovávají dítě k samostatnosti, a s oblibou upozorňují na správnost svého výchovného postoje. V těchto rodinách již ve školním období může

⁹⁾ MATOUŠEK, OLDŘICH., KROFTOVÁ, ANDREA. *Mládež a delikvence*. Portál, Praha, 1998, 43 s.

docházet k nedostatečné kontrole dítěte v době jeho volného času. Dítě je ponecháno samo sobě, nezvládá tento volný život, školu přijímá jako nutné zlo a nevytváří si vědomí povinnosti. Citové vazby jsou oslabovány a dítě hledá kontakt s prostředím nahrazujícím jejich absenci.

4.4.1.4 Narušené manželské vztahy

Způsob řešení konfliktů v rodině má nepochybně vliv na další vývoj dítěte. Harmonické prostředí vyvolává pocit bezpečí a sounáležitosti, naopak prostředí disharmonické pocit napětí, úzkosti a osamění. V rodinách, kde dochází k častým hádkám, vzájemnému obviňování, agresivitě a nepřátelství, objevuje se ochuzení citových vazeb mezi rodiči a dítětem a snaha dítěte se osamostatnit dříve, než je to běžné. Často již ve školním věku začne utíkat z domova, toulá se a vyhledává společnost, ve které se bude cítit lépe, nežli v přítomnosti rodičů. Útěky z domova ve spojení s vyhledáváním nových citových vazeb v neznámém prostředí jsou opět predisponujícími činiteli delikventního chování.

4.4.1.5 Neuvědomělé či záměrné posilování záporných hodnot

Neuvědomělé povzbuzování dítěte do delikventního chování nazývají psychologové mezerou v superegu. Rodiče v těchto případech prostřednictvím dítěte uspokojují svá nevědomá přání, což činí tím, že některé negativní projevy dítěte tolerují, přehlíží, nebo na ně mnohdy protikladně reagují. Dítě tato skrytá přání a navenek neprojevené sklony dokáže vycítit a identifikuje se s nimi. Tak dochází k tomu, že dětské superego, tedy jeho svědomí, se může vyvíjet v normě, avšak v několika momentech se bude od normy odklánět (např. tím, že některé amorální věci bude považovat za morální a dovolené).

Záměrné posilování záporných hodnot je novodobým rodičovským postojem, který se šíří jako lavina. Část dospělé populace žije v přesvědčení, že v současné postindustriální společnosti nelze dítě vést k altruismu. Zdůvodňují to tím, že do světa plného násilí, zloby, přetvářky, sobectví i jiných nízkých mravů nelze úspěšně zařadit mladého člověka, jehož osobnost by byla formována na úplně odlišném základě.

Z těchto ospravedlňujících důvodů posilují v dítěti vlastnosti, které dle jejich mínění odpovídají současnému stavu společnosti. Ne náhodou se tedy setkáváme s rodičovskými radami typu: nenechej si nic líbit, nebud' hloupej a zmlat' ho, máš mu vrazit facku, musíš mít tvrdé lokty atd. V tomto případě je svědomí dítěte silně narušeno, jeho vnímání hodnot a norem je převrácené, v období adolescence společnost nevnímá již tak, jako jeho rodiče, ztotožňuje se s ní, tedy je zdánlivě úspěšně socializováno do prostředí, ve kterém žije. Ve skutečnosti jde o demoralizaci osobnosti, dítě postrádá empatii, chová se většinou agresivně, má sklony k šikaně a delikvenci.

4.4.1.6 Rozpor mezi výchovou dítěte a stavem společnosti

Helus (1995) definuje socializaci jako „proces utváření osobnosti jejím začleňováním do společnosti pro život v této společnosti“. Tento výrok není všude správně naplňován. Na paměti by jej měli mít hlavně v rodinách, kde je rodiči kladen důraz na výchovu v souladu s morálkou, estetikou a altruismem. Jsou hrdí na svého potomka, jehož osobnost je již v dětském školním věku symbolem všech ctností. Pokud však současně nevedou dítě k poznání negativních společenských jevů, schopnosti se s nimi vyrovnávat, zdravému sebevědomí, optimismu, cílevědomosti, schopnosti komunikace, spolupráce a sebeprosazení, může dojít v důsledku odklonu od stávající normy chování k situaci, kdy se dítě nedokáže pro svoji „pozitivní abnormitu“ začlenit do vrstevnické sociální skupiny. Pokud dítě školou povinné neužívá vulgární slova, je klidné a nevyhledává bitky, nedívá se ve večerních hodinách na televizi a nemá tedy o čem vyprávět, neobdivuje bojová umění a jejich představitele v akčních filmech atd., jen velice těžko se v naší běžné společnosti na konci 20. století adaptuje do vrstevnické skupiny. Vzhledem k vytěsnění ze skupiny dětí a nemožnosti navázání kontaktu dochází u dítěte k psychické deprivaci vyznačující se projevy dezorientace, nejistoty a úzkosti. Ve většině případů je dítě i v pozdějším věku stále velice závislé na rodičích, nedokáže se osamostatnit, je nekomunikativní, velice lehce manipulovatelné a ve skupině je častým terčem šikany.

4.4.1.7 Asociální nebo kriminální příklad v rodině

Rodiče samozřejmě nejsou pro dítě jediným vzorem. Jejich asociální chování ve vztahu k požívání alkoholu, drog, provozování hazardních her nebo delikvencí nemusí mít vždy za následek dětskou aberaci odpovídající těmto abnormálním projevům chování. Svůj význam však rodičovský příklad zcela jistě má. V případech výskytu problémů rodičů s alkoholem nebo drogami se dítě ocitá v prostředí, které je nepředvídatelné a ve kterém se nevyzná. V těch horších případech dochází ze strany rodičů k nesmyslnému fyzickému napadání, nepřiměřenému trestání, týrání a někdy také k sexuálnímu zneužívání. Častým jevem v těchto rodinách bývá snaha selhávajícího rodiče o předčasné vyhnání dítěte do role dospělého. Takto dlouhodobě citově strádající dítě se často ocitá v situaci, kdy, ač na život naprosto nepřipraveno, musí samo a bez pomoci čelit všem nástrahám společenských vztahů. V těchto případech dochází k nezvládnutí situace a dítě po vzoru svých rodičů řeší své potíže alkoholem či drogou. Častěji než ostatní mladí lidé se ocitá také ve finančních potížích, které jsou někdy příčinami drobných krádeží či jiné delikvence.

Velice častým jevem je nápodoba kriminálního chování v rámci úzkého, ale i širšího rodinného prostředí. V rodinách, kde se v době právě probíhajícího výchovného procesu dítěte vyskytuje kriminální chování, dítě často nenásilnou formou přejímá kriminogenní vlastnosti svých rodičů, sourozenců nebo jiných blízkých příbuzných. Ty jsou později základními prediktory začínající delikvence takto vyrůstajícího dítěte. Pokud je navíc dítě od malička vedeno rodiči k zahálčivému způsobu života a mnohdy je nabádáno k drobným krádežím a využíváno pro svoji trestní neodpovědnost také při vloupání do různých objektů, jako jsou prodejny, restaurace, školy atd., nelze se divit, že již od svého útlého věku až do pozdní dospělosti ve většině případů opakovaně recidivuje. Z praxe je možno doložit, že tyto případy se častěji vyskytují v rodinách Romů, kde sklon ke kriminálnímu jednání přechází často z generace na generaci. V žádném případě nelze tento názor označit za nezdravou generalizaci, praxe tento stav ve společnosti jednoznačně dokládá, přestože v rámci současné sociální politiky přestal být statisticky sledován. Dětem je v těchto rodinách vštěpován názor, že sociální dávky poskytované státem společně s nahodilými příjmy

z páchané trestné činnosti jsou výhodnějšími zdroji obživy než nízká mzda, kterou by obdrželi jako nekvalifikovaní dělníci.

V průběhu roku 1993 docházelo na území města Liberce k opakovaným vloupáním do prodejen. Neznámý pachatel se těchto celkem šesti skutků dopouštěl v noční době, kdy nezjištěným způsobem, bez použití násilí vnikal do objektů za účelem odcizení finanční hotovosti, cigaret, alkoholu a cukrovinek. Jako pachatel tohoto jednání byl později zjištěn nezletilý Jaroslav D., který ve společnosti svého otce Josefa D. a s vědomím matky prováděl vloupání po prolezení mříže okénka u toalety. Uvnitř prodejny dle instrukcí otce zcizoval peníze a věci, které postupně podával otcí někdy přes zmíněnou mříž, jindy po otevření jiného okna nebo dveří zevnitř. Otec nezletilce byl v minulosti několikrát trestán pro majetkovou a násilnou trestnou činnost, starší bratr ve věku 18 let byl v té době vyšetřován v souvislosti s vloupáním do objektu, kde byl napaden trezor. Při vytěžení pracovníky kriminální policie otec dítěte uvedl, že práci on ani jeho starší syn neseženou a státní podpory jim na živobytí nestačí, proto si takto opatřují zdroj své obživy. Při výslechu za účasti advokáta svoji účast při vloupáních otec plně popřel, za pachatele označil svého nezletilého syna Jaroslava výrokem: „několikrát domů přinesl nějaké potraviny a cigarety, odkud to měl, nevím, ale o tom, že krade, jsem nevěděl“. Ve věci otce bylo trestní stíhání zastaveno podle § 172 odst.1, písm.c) trestního řádu pro nedostatek důkazů. V případě nezletilého Jaroslava D. bylo trestní stíhání zastaveno dle § 172 odst.1, písm.d) trestního řádu vzhledem k nepřípustnosti stíhání pro věk pachatele. Do současné doby byl Jaroslav D. již mnohokrát vyšetřován pro různou majetkovou trestnou činnost, jako mladistvý byl již dvakrát soudně stíhán, jednou byl vyšetřován vazebně.

4.4.1.8 Neúplná rodina

Jednou ze základních životních potřeb dítěte, která má být přiměřeně uspokojována, pokud se má dítě vyvíjet po duševní stránce zdravě, je potřeba životní jistoty. Výzkumy potvrdily, že právě tato životní potřeba bývá rozvodem rodičů nejvíce narušena. Rodič uvažující o rozvodu musí zvážit zda on sám rozvodem více pocitu jistoty získá, nebo ztratí. Pokud si je jist také tím, že jeho hospodářská situace závažně neutrpí, může začít uvažovat o velké dávce výchovné odpovědnosti, která na něj po rozvodu připadne. Pokud shledá všechna tato kritéria pozitivními a prospěšnými pro sebe i dítě, je možné pokládat rozvod za „ozdravný“ životní krok. Je třeba pamatovat na to, že jeden z rodičů uvažuje o rozvodu většinou až tehdy, když společenská role toho druhého je spíše na překážku zdravému vývoji dítěte než k jeho užitku. Proto je třeba si uvědomit, že i když absence jednoho z rodičů je z hlediska socializace dítěte vážným nedostatkem, je někdy lépe, když dítě nemá mužský či ženský vzor žádný, než aby mělo vzor sociálně deformovaný. Přestože v minulosti některé studie prokázaly negativní vliv rozvodovosti na sklony dětí a mládeže k delikvenci, v současné době lze konstatovat, že v policejní praxi se toto pravidlo nepotvrzuje.

V rámci této práce se pokusím o srovnání vztahu mezi delikvencí mládeže a rozvodovostí.

4.4.2 Škola a osobnost pedagoga

Dítě přichází do základní školy ve věku šesti let, kdy již dosahuje tzv. premorální úrovně. Morálka v tomto stádiu je závislá na dospělých, kteří jsou pro dítě nějak významní. Pokud je dítě již v době nástupu do školy jakýmkoliv způsobem psychicky nebo sociálně narušeno, je téměř nemožné tento stav pouhým výchovným působením školy eliminovat nebo dokonce stabilizovat. Mnozí rodiče se totiž mnohdy snaží odpovědnost za výchovu dítěte přeorientovat na pedagoga, který je v jejich očích plně odpovědný za případný patologický vývoj jejich dítěte. S tím samozřejmě nelze souhlasit, avšak je třeba říci, že mnohé naprosto zdravé dítě vychovávané v plně funkční rodině se v průběhu školní docházky stává sociálně nepřizpůsobivým a někdy dokonce psychicky narušeným. V některých případech je možné hovořit o jistém zavinění ze strany pedagoga.

V roce 1990 nastoupil Jaroslav A. do 1. třídy základní školy. Od počátku měl obtíže s písemným projevem a se čtením. Na konci třetí třídy byl známkován z českého jazyka známkou dostatečnou a třídní učitelka doporučila přeřazení žáka do zvláštní školy. Rodiče se obrátili na pedagogicko-psychologickou poradnu, kde byl žák vyšetřen. Vyšetření prokázalo u dítěte silnou dysortografii, dyslexii a dysgrafii, které jsou příčinou pomalého psychomotorického tempa a slabě podprůměrné koncentrace pozornosti. Dále bylo zjištěno, že rozumové schopnosti jsou v pásmu vyššího průměru, verbální projev kvalitní, analytické a syntetické myšlení kvalitní průměr, vstřípmost paměti vyšší průměr, logicko-matematické schopnosti vyšší průměr. Závěr vyšetření zněl: „Jedná se o komunikativního vstřícného žáka, který je intelektově dobře rozvinutý, jeho diagnostikovaná speciální porucha učení mu brání v prosazení a prokázání svých schopností standardním školským postupem – diktáty, písemné práce a veškerá zkoušení zaměřené na rychlost. Prosím umožnit chlapci pracovat volnějším tempem a preferovat ve všech předmětech ústní zkoušení, v českém jazyce volit častěji ústní zdůvodnění, v písemném projevu nehodnotit specifické chyby, případná sporná místa ověřit ústně, ocenit snahu. Celkově doporučuji věnovat se osobnostnímu rozvoji chlapce, vést ho k asertivnímu chování, k dovednosti přiměřeně se prosadit, formulovat problém a pokusit se jej adekvátně řešit. Hodnocení doporučuji provádět slovní formou tak, aby dítě bylo povzbuzováno ke snaze o lepší výkon“.

Pedagog na toto doporučení nereagoval, nadále známkoval dítě známkami dostatečnými či nedostatečnými a vyvolal schůzku s rodiči, kde opět kladl důraz na nutnost přeřazení chlapce do zvláštní školy. Ke specifickým poruchám učení se vyjádřil tak, že tento termín nezná, a proto ho nebude respektovat, stejně jako posudky z psychologické poradny. To vše se stalo za účasti a souhlasu ředitele školy. Rodiče s doporučením školy o přemístění syna do zvláštní školy nesouhlasili a zařídili přestup na jinou základní školu.

Chlapec dokončil základní školní docházku s pouhými dvěmi trojkami z českého a anglického jazyka a nyní úspěšně studuje na právní akademii.

Tento a jemu podobné případy nejsou ojedinělé. Je ještě mnoho pedagogů, kteří nechtějí respektovat skutečnost, že velká část dětí je postižena tzv. lehkou mozkovou dysfunkcí. K těmto dětem přistupují mnohdy naprosto stejně jako k dítěti, které nechce s pedagogem spolupracovat úmyslně. Snad si ani neuvědomují, jak svým neodpovědným přístupem mohou poznamenat další osobnostní rozvoj dítěte. Jaký by byl asi osud chlapce v případě, že by pedagog přesvědčil rodiče o jeho neschopnosti a nutnosti přemístění do zvláštní školy?

Naše školství je stále řízeno centrálně, což mnohdy frustruje pedagogy pokoušející se uplatnit nové edukační přístupy. Ve většině našich škol doposud převládá transmisivní model vyučování založený na pouhém předávání vědomostí směrem od učitele k žákovi. Děti v tradičních školách soutěží zejména v reprodukci znalostí, nesoutěží ve schopnosti spolupracovat a nalézat vlastní řešení reálných problémů společnosti. Žáci jsou sice vedeni ke kázni, avšak ne k samostatnosti. Závislost na autoritě učitele se mnohdy vrací zpět jako odpor k osobnosti pedagoga.

Podle mého názoru nejvíce v současných školách chybí osobní příklad pedagoga hodný následování a výuka založená na pojmech, jako jsou např. uvědomění, poctivost a odpovědnost. Již v mateřských školách by měli vychovatelé vštěpovat dětem tyto a podobné pojmy. Vysvětlovat a ukazovat jim, co znamená chovat se k druhým slušně, vycházet s lidmi, být snášenlivý, neubližovat druhým, dívat se na druhé jako na sobě rovné, důvěřovat sám sobě, mít odpovědnost, rozdávat lásku, pomáhat druhým atd. Pedagog bude možná oponovat tím, že předměty, jako jsou občanská nebo sociální výchova, se těmito morálními hodnotami skutečně zabývají. Právě praxe však potvrzuje, že tímto způsobem se nedaří děti pozitivně ovlivnit. Vedení k těmto vyšším hodnotám nastává pozdě, a navíc nejsou předávány dětem takovým způsobem, aby je dokázaly zaujmout a ovlivnit. Přínosem by mohly být kurzy přednášené specialisty nebo oblíbenými pedagogy, kteří by dětem žádnou z teorií nevnucovali, nýbrž pokusili by se je zaujmout aktuálními tématy, např. porozumění moci, mírová řešení konfliktů, prvky milostných vztahů, osobnost a sebezdokonalování, životní hodnoty a vytýčení životních cílů, rozvíjení tvořivosti, radostné vyjádření sexuality,

poctivost, snášenlivost, zodpovědnost, pravidla etikety, etická ekonomika, rozvíjení emoční inteligence, tvůrčí vědomí a moc mysli, věda a duchovnost atd. Pedagog by mohl opět oponovat tím, že morálním hodnotám by měli učit děti zejména rodiče. Ano, rodina je základním článkem výchovy dítěte, avšak rodiče mohou předávat dětem jen to, co se sami naučili.

Škola je neoddělitelnou součástí výchovy mladého člověka. Spoluutváří jeho základní materiální a morální hodnoty, které jej budou provázet po celý život a budou neustále přímo působit na formování jeho osobnosti. V některých případech může škola působit jako „katalyzátor“ kriminogenních faktorů vznikajících v patologickém rodinném prostředí. V jiných případech je sama škola zodpovědná za asociální projevy žáka, které mohou dospět až ke kriminálnímu chování. Za kriminogenní faktory ve školské výchově lze označit především tyto:

- nedostatek vzájemné empatie mezi pedagogem a žáky
- arogantní a autoritářský přístup pedagoga k žákům
- špatná spolupráce rodičů se školou
- špatný prospěch bez naděje na zlepšení
- záškoláctví

4.4.3 Asociální skupiny

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin bývá vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, které dětem poskytují potřebnou míru podpory s vytýčením přiměřených mezí dovoleného chování. U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny nebo dětí s biologickým či psychickým handicapem je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím a dětí naprosto zdravých. Na takto handicapované děti má vůdce skupiny (party) značný vliv a většinou ho využívá, často přímo zneužívá. U delikventních skupin je někdy tzv. vstupním rituálem spáchání nějakého trestného činu. Mladý člověk se chce vyrovnat ostatním členům skupiny, chce překonat svůj pocit méněcennosti a prázdnoty, hledá naplnění dlouhodobě potlačovaných potřeb. Takto psychicky manipulován dopouští se většinou majetkové trestné činnosti s tím, že kořist

většinou přenechá vůdci skupiny. Takto se mladý člověk ocitá v situaci, za které může být členy skupiny vydírán hrozbou, že v případě nutnosti bude jeho čin oznámen policii. Je manipulován k následnému delikventnímu chování, které v případě neustálého opakování působí obdobně jako droga.

Při výpovědích delikventní mládeže na policii se často setkáváme s vyjadřováním se k vlastní trestné činnosti touto formou: „mně to prostě baví, nemůžu bez toho být, potřebuji peníze, je to sranda, mám to rád, je to vzrušení, stejně budu krást pořád, alespoň není nuda“ atd.

Některé skupiny z počátku trestnou činnost nepáchají. Svůj čas tráví v hernách, na diskotékách a ve vinárnách, kde se často setkávají s drogou. Na tento způsob života se jim však časem nedostává prostředků, a proto jsou nuceni opatřit si zdroje trestnou činností. Z počátku se jedná o drobné krádeže v obchodech, později o různá vloupání, a nakonec nastává situace, kdy tyto skupiny (závadové party) organizují plánované akce s napojením na překupníky. V současnosti nejčastěji páchanou trestnou činností těchto skupin jsou vloupání do motorových vozidel; počátkem devadesátých let se jednalo o krádeže horských kol a v polovině let devadesátých byla nejčastějším deliktem vloupání do objektů za účelem odcizení počítačové techniky. Tento typ delikventních part je v našich podmínkách patrně nejčastějším typem kriminálních skupin.

Častým jevem je skutečnost, že vůdcem skupiny je dospělá osoba, která seskupení mládeže podněcuje ke kriminálnímu chování tím, že za odcizené věci poskytuje drogu nebo peníze na hazardní hru. Zajímavostí je to, že tato osoba se stává pro mládež příkladem hodným nápodoby. Ze strany jednotlivých členů skupiny je vůdce obdivován a dáván za vzor, i když v případě dopadení policií většinou tento článek party „selhává“ a v rámci vyšetřování přenáší veškerou vinu na „zkaženou“ mládež. Sám svoji osobu většinou vyvíňuje s tím, že věci pouze kupoval, avšak v dobré víře, že se nejedná o věci odcizené.

Stále více přibývá asociálních skupin, které se rekrutují z rodin tzv. městské elity. V těchto rodinách není zaznamenáno žádných abnormalit, většinou se jedná o výchovné prostředí zdánlivě zcela nenarušené, přičemž rodiče dětí jsou většinou obyvatelům města známi jako úspěšní podnikatelé nebo osoby veřejně angažované.

Mezi těmito mladými lidmi se nevyskytují slabší jedinci, jejich trestná činnost je vysoce organizovaná, zaměřená zejména na krádeže hodnotných zahraničních vozidel a distribuci drog. Prokazování trestné činnosti tohoto charakteru je velice obtížné vzhledem k vysoké organizovanosti a loajalitě uvnitř skupin – gangů. V těchto případech se často setkáváme s novodobým jevem vyskytujícím se v naší společnosti. Jedná se o velice časté zakrývání trestné činnosti dětí ze strany jejich rodičů a následné arogantní vystupování vůči státní moci z pozice síly či postavení. V těchto rodinách, přestože ve společnosti „řádne fungují“, zjišťujeme naprostou absenci morálních hodnot a schopnosti empatie – vcítění se do role poškozeného.

4.4.4 Mocenský aparát

Vzhledem k tomu, že v rámci této práce není možné rozebírat podrobně veškeré příčiny asociálního a kriminálního chování dětí a mládeže, budou ostatní zmíněny jen velice stručně. Domnívám se, že další jevy projevující se ve společnosti, které nejsou samozřejmě obecně platné, avšak také nikoliv výjimečné, je možné nejlépe vystihnout následovně:

4.4.4.1 Demontrace a posilování záporných hodnot

- absence morálních hodnot v podnikatelské a politické sféře elity národa
- nevhodné vystupování zejména politické elity na veřejnosti (arogance, netolerance, jízlivost, ironie, lži, ješitnost, požitkářství, neochota komunikace, neobjektivnost, zaujatost atd.)
- závažná kriminalita páchaná jednotlivci různých politických stran, někdy také s vědomím stranických kolegů – medializace je v těchto případech někdy lacinou reklamou

4.4.4.2 Neadekvátní zákonné normy

- tvorba zákonných aktů s ohledem na ochranu práv pachatele (obviněného), nikoliv oběti (poškozeného)
- nefunkční zákonné normy upravující možnosti stanovení alternativních trestů

- nedostatky v zákonných normách vznikající neodborností zákonodárce nebo úmyslem utváření tzv. mezer v zákonech (nutnost opakovaného výslechu svědka po každém jednotlivém sdělení obvinění pachateli trestného činu, právo pachatele jakkoliv a kdykoliv měnit výpověď, právo pachatele odmítnout úkony jako je daktyloskopování nebo fotografování atd.)
- zákonná úprava upravující vztahy mezi jednotlivými státními složkami (povinnost mlčenlivosti pracovníků jednotlivých úřadů státní správy mezi sebou navzájem i v případě zjištění trestného činu, v mnohých případech neexistující oznamovací povinnost při zjištění trestného činu, zákonem pouze obecně stanovená vzájemná spolupráce při dokumentaci trestného činu) apod.

4.4.4.3 Formálně fungující činnost policie

- pracovní činnost policistů je zaměřena zejména na tzv. výslednost, která je pravidelně hodnocena a sledována suchými statistickými čísly (prevence, profesionální plnění povinností, pomoc občanům, spolupráce s organizacemi, výchovné působení na delikventní mládež, kvalitní rozpracování závažné latentní trestné činnosti - to vše jsou činnosti opomíjené)
- preference kvantity před kvalitou (pozitivněji je hodnocena činnost policisty, který usvědčí pachatele z pěti drobných krádeží v obchodě, než který kvalitně zadokumentuje např. případ pohlavního zneužívání dítěte nebo trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže)
- nepřítomnost policistů v ulicích zejména v noční době, nekontrolovaný provoz nočních podniků, volný pohyb delikventních osob v nočních hodinách po městě s možností spáchání trestné činnosti bez rizika přistižení

4.4.4.4 Neodpovědná rozhodnutí justice

- častá vazební řešení trestné činnosti mladistvých osob v minulosti netrestaných
- minimální využívání alternativních trestů, jako např. probace atd.

- přetrvávající vyšší ochrana práv a svobod pachatele oproti oběti (pachatel má v rámci trestního řízení zákonem stanovená práva, poškozený zejména povinnosti, práva nikoliv)

4.4.5 Stav společnosti

Ne nadarmo se říká, že vše se vším souvisí. O současném stavu společnosti jsem se již v této práci několikrát zmínil. Někdy přímo, jindy bylo možné popisovanou situaci vnímat v souvislostech, které se celkového stavu společnosti velice dotýkají. O tomto „problému“ je možné hovořit obecně s vyzdvižením základních jevů probíhajících ve společnosti, predisponujících anomální chování jedince. Za výstižnější podání považuji zobecnění častých případů, se kterými se běžný kriminalista setkává zejména při řešení rozsáhlé majetkové trestné činnosti páchané v partách mladistvých osob a mladých dospělých. V mnohých z těchto „závadových“ skupin se setkáváme s chlapci, kteří svá dětská léta prožívali v rodinném prostředí velice pozitivním. Byli vychováni svými rodiči k lásce, dobrotě, mravnosti, píli, pracovitosti, poctivosti, sebevzdělávání, estetice a jiným prospěšným vlastnostem a cnostem.

V době prošetřování případů vychází často najevo, že rodiče těchto dětí (často vzdělaní, v životě úspěšní, morálně velice uvědomělí, psychicky naprosto zdraví) vnímají současnou společnost jako „shnilý plod“, který již nikdy nebude tak krásný a šťavnatý jako dřív. V kruhu rodiny se snaží utvořit jisté mikroklima, svůj ráj na zemi, do kterého se uzavírají společně se svými dětmi a ochraňují je před veškerými negativními vlivy prostředí (viz kapitola Rozpor mezi výchovou a stavem společnosti). Na život ve společnosti je nepřipravují, neuvědomují si, že dítě musí být do společnosti postupně adaptováno, a to i do takové komunity, která se ve své podstatě naprosto liší od vnitřních představ jednotlivého rodiče.

Tito mladiství a mladí dospělí bývají při komunikaci velice uzavření, úzkostliví, bojácní, zakomplexovaní. Vhodným způsobem vedení rozhovoru se však osobě spřízněné často otevírají a dokáží hovořit o věcech, které nikdy nikomu nevypověděli. O svých rodičích často hovoří rozporuplně, na jedné straně je milují, avšak na straně druhé je nenávidí, jen v některých případech dokáží zdůvodnit, proč tomu tak je. Rodiče

pro ně nejsou příkladem hodným následování, přestože mají většinou dobře vyvinutou emocionální i inteligenční stránku své osobnosti. Svým rodičům tito mladiství nerozumějí stejně tak, jako nerozumějí sami sobě. V jejich představách o světě a o společnosti, ve které žijí, jsou - stejně jako u jejich rodičů - vyvinuty obranné reakce, které jim brání ztotožnit se s realitou, sami sebe stavějí mimo společnost, často hovoří o situaci ve společnosti jako o nespravedlivém a agresivním chaosu. Svoji trestnou činnost vysvětlují tím, že nechtějí žít jako jejich rodiče, kteří jsou sice příkladem ctnosti, avšak s tím, jak říkají, se dostanou maximálně za volant škodovky. Zároveň sami sebe přesvědčují, že jejich osobnost není schopna se v existujících sociálních vztazích prosadit jinak, než že využijí „silné osobnosti“ vůdce kriminálně závadové skupiny, který je dokáže vymanit z vlivu rodičů a dát jim školu vlastního sebeprosazení.

Tyto příklady dokládají skutečnost, že dítě vychovávané v duchu altruismu později mnohdy svou roli ve společnosti nezvládá, dostává se do role outsidera a hledá uplatnění v asociálním prostředí. Zde postupně degradují jeho pozitivní, avšak v tomto případě „nezdravé“ vlastnosti jeho osobnosti. Jinými slovy je možné říci: ano, v této společnosti je možné vychovat dítě, jehož osobnost bude naplněna jen kladnými vlastnostmi; tento člověk však ve většině případů nebude osobností silnou, nýbrž velice zranitelnou a plnou vnitřních rozporů, a jen těžko se dokáže začlenit do společnosti. Pokud tomu tak je, musíme si závěrem položit otázku, na kterou si může odpovědět každý sám: „Jaká je tedy ve skutečnosti dnešní společnost a jaké jsou její normy a životní hodnoty?“

5 Prevence kriminálního chování

V boji s trestnou činností je používána strategie, kterou můžeme rozdělit na dvě části: část represivní a část preventivní. Represe představuje donucovací či potlačovatelskou činnost státu spočívající v ukládání sankcí za způsobený delikt. Prevence je různorodá činnost vyvíjená za účelem předcházení kriminalitě tak, aby se její výskyt v maximální míře eliminoval. Represe je svým dílem součástí prevence v tom smyslu, že i ona předchází a zabraňuje páchání trestné činnosti.

5.1 Základní dělení prevence kriminality

Základní dělení preventivního působení:

- primární prevence – komplexně zaměřena na všechny občany ve společnosti
- sekundární prevence – zaměřená na potenciálního pachatele trestné činnosti
- terciární prevence – zaměřená na mládež, která se již kriminálního jednání dopustila

Dělení podle charakteru přijímaných opatření:

- organizační prevence – zahrnuje opatření organizační povahy (např. zlepšení organizace dohledu nad odsouzenými, zřizování speciálních ústavů pro odsouzené)
- technická prevence – je zaměřena na budování a uvádění do provozu technických zařízení určených pro zajištění a ochranu majetku
- personální prevence – zahrnuje opatření v personální sféře, aby odpovědná místa nebyla obsazována neschopnými nebo narušenými lidmi
- výchovná prevence – obsahuje výchovná, vzdělávací a osvětová opatření

Dělení podle zaměření a účinku:

- generální prevence – působení na občany za účelem odstrašení potencionálních pachatelů od spáchání možné trestné činnosti, utvrzování obyvatelstva, že opatření státního aparátu jsou účinná a spravedlivá (např. medializace policejní akce prováděné za účelem eliminace nápadu trestné činnosti nebo demonstrativní navýšení dopravních kontrol s cílem snížení nehodovosti a požívání alkoholu řidiči motorových vozidel)

- speciální prevence – je zaměřena na pachatele trestné činnosti, na možnosti resocializace jeho osobnosti a snahu o jeho začlenění do společnosti

5.2 Strategie preventivních opatření

Prevence v obecné formě je velice širokým pojmem, který nelze v rámci této práce podrobněji rozebírat. Pouze okrajově se zmíním o prevenci primární a sekundární, čili o předcházení delikventnímu jednání u celé populace dětí, které se ještě delikventního chování nedopustily, avšak podle určitých známek chování lze usuzovat, že k němu mají trvalejší sklony. Metody tzv. prevence terciární jsou samozřejmě velice aktuální, zejména v oblasti intervenčních programů zaměřených na převýchovu dítěte, avšak tato práce neposkytuje možnost souvislého výkladu této široké oblasti problematiky.

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je správná výchova dětí v rodinách a ve školách. Také nevládní organizace mohou na děti preventivně působit, stejně jako správně orientovaná sociální politika státu ovlivňující stabilitu rodiny, systém vzdělávání, zaměstnanost, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí, které se zabývají rizikovou mládeží.

Mnoho diskusí se vede o preventivním působení represivního pojetí trestního práva a speciálně o trestu odnětí svobody. Ve veřejném mínění, žurnalistice i v politice je vliv trestů obecně přeceňován. Laické a v médiích často velice oblíbené diskuse o maximálním významu výše trestu a o znovuzavedení trestu smrti jsou pouze ničím nepodložené debaty, které postrádají na významu. Kriminologický výzkum dokázal, že výše trestu nemá na kriminální chování populace významnější vliv. Z praxe je možné doložit, že ti, kteří páchají trestný čin poprvé, většinou neznají jeho trestněprávní kvalifikaci a ani výši možné sankce. Recidivisté zákonné normy většinou naopak znají, avšak trestných činů se přesto nadále dopouštějí, vždy s novým přesvědčením, že tentokrát se na ně neprijde, v novodobém pojetí, že tentokrát se jim trestná činnost zcela jistě neprokáže. Relativně nejvlivnějším prostředkem odstrašení je neodvratnost zatčení a potrestání, přísnost a rychlost potrestání má mnohem menší odstrašující účinek. Pravděpodobnost uvěznění nejvíce odstrašuje pachatele plánovaných

majetkových deliktů. U násilné kriminality je odstrašující význam trestu méně aktuální, protože tato trestná činnost je téměř vždy neplánovaná, impulzivní.

Správná primární a sekundární prevence se nemůže zabývat pouze předcházením budoucímu kriminálnímu jednání dětí a mládeže. Musí zahrnovat programy omezující jakýkoliv typ asociálního selhání, např. abúzus drog, požívání alkoholu mladistvými, hazardní hry hrané mladistvými, „odpadávání“ dětí ze škol a z učebních oborů, předčasná těhotenství atp. Cílem primární prevence nemůže být pouze absence sociálně patologických jevů, cílem musí být podpora sociálně příznivého chování, které se neslučuje s jednáním protispolečenským. Jinými slovy řečeno, primární a sekundární prevence není myslitelná bez ohledu na záměrné pozitivní ovlivňování hodnotové orientace dětí, bez podpory náhradních životních programů, odklánějících rizikové děti od stylu života, který by mohl vést k jejich společenské degradaci.

Cílovými skupinami preventivních opatření mohou být:

- populace všech občanů státu
- populace všech rodičů v komunitě
- hyperaktivní děti
- děti selhávající ve škole
- děti zneužívané a týrané v rodinách
- děti z dysfunkčních rodin
- děti ze čtvrtí, kde je vysoká úroveň kriminality
- děti z rodin žijících pod hranicí životního minima
- děti z rodin, v nichž chybí otec
- děti s predelikventním chováním

Volba cílové skupiny pro budoucí preventivní program je nadmíru důležitá. Bez jasné definice cílové skupiny, postupu práce s ní a hodnocení efektivity nemůže být prevence přínosná. Nejhorší strategií jsou u všech cílových skupin pokusy ovlivňovat pouhým poskytováním informací pouze ohrožené děti. Ochota dětí přijímat nové poznatky je závislá na tom, jakou oblibu má ten, kdo jim tyto informace poskytuje. Neméně podstatný význam má v tomto ohledu vlastní angažovanost dítěte, která je spojena s jeho přímou zkušeností. Větší význam pro děti má forma interaktivního

učení sociálních (životních) dovedností, než vyučování teoretických poznatků o kriminalitě, jejímu předcházení a trestání. V rámci preventivních programů je také nutné respektovat věk dítěte, a to ve dvou směrech. Programy musí být zahájeny v nejnižším možném věku dítěte a musí být tomuto věku naprosto přizpůsobeny, jinak nemohou dopadnout na úrodnou půdu.

Zmiňované preventivní programy byly v minulosti vyzkoušeny zejména v zahraničí, avšak ve většině případů nebyly adekvátně vyhodnoceny, především pro velmi dlouhý časový odstup od jejich intervence ke kýženému výsledku. Pozitivní účinnost měly projekty, jako např. předškolní programy pro děti, programy určené rodičům, programy vázané na školu, vrstevnické programy a programy podporující uplatnění mládeže na trhu práce. V našich podmínkách se začínají zkoušet preventivní programy zaměřené na děti předškolního věku a na mládež, která se nemůže uplatnit na trhu práce.

6 Hypotézy

V této kapitole se budeme zabývat vlastními hypotézami. Hypotéza je předem stanovená domněnka nebo předpoklad, které mohou být v průběhu výzkumné práce potvrzeny, ale také se potvrdit nemusí. Ověřování bylo prováděno metodami nepřímého pozorování - formou dotazníků s otevřenými otázkami a polostandardizovaných rozhovorů, formou interview, studiem operativních evidencí, vyšetřovacích spisů, zákonů, vyhlášek, pokynů apod.

V rámci této práce jsem si předem stanovil tyto následující hypotézy:

1. **Domnívám se, že mezi základní příčiny delikventního jednání dítěte patří stále častěji rodinné prostředí, ve kterém za hlavní kriminogenní faktory považují zejména nedostatek emocionálních vazeb, případně preference záporných hodnot.**

Současná kriminalita dětí a zejména osob mladistvých a mladých dospělých se vyznačuje agresivitou větší intenzity, než tomu bylo v minulosti. Pachatel majetkového deliktu záměrně znehodnocuje věci neodcizené, pachatel násilného deliktu se stále častěji dopouští brutálnějších forem fyzického násilí. Stále častěji se setkáváme také s rozsáhlou sériovou trestnou činností, kterou páchají bezohledné gangy sdružujících se delikventů. Na základě vlastní kriminalistické praxe usuzuji, že v těchto případech hlavní příčinou progresu a agresivnějších forem kriminality nejsou neustálý nárůst rozvodovosti, požívání alkoholických nápojů či zneužívání drog rodiči dětí s asociálním, delikventním nebo kriminálním chováním, jak některé odborné prameny uvádějí. Podle mého názoru se v těchto případech jedná zejména o absenci pozitivních morálních hodnot v rodině. Tato absence je častějším jevem než dysfunkce rodiny zaviněná rozvodem, alkoholizmem či zneužíváním drog. Dále se domnívám, že vzájemná podmíněnost mezi těmito jednotlivými sociálními faktory narušených vztahů a výchovy v rodině je v současné době víceméně irelevantní.

- 2. Usuzuji, že ani mnohá zcela funkční rodina nedokáže uchránit své dítě před negativními vlivy doby a sociálního prostředí, ve kterém žijeme. Příčinu vidím v nedostatku kladných vzorů, v silném ovlivňování především mládeže konzumním způsobem života, v negativním působení masové kultury.**

Jaké je současné sociální prostředí? Ve velkých a menších městech, ale nyní již i v malých obcích, se v důsledku konzumního způsobu života doslova hromadí různé zábavní podniky, bary, erotické noční kluby, herny a jiné provozovny, jejichž provoz je v některých případech nonstop. Stejně tak jsou města poseta stánky a prodejny, ve kterých dochází k bezostyšné nabídce a prodeji erotických a velice často též pornografických materiálů, které jsou volně přístupné komukoli, tedy i nezletilé mládeži. Rodiče nemohou kontrolovat své děti vždy, když děti vyjdou mimo domov. Mimo rodičovský dohled se tak děti setkávají s mnohými negativními jevy tohoto širšího sociálního prostředí, které mohou být mezníkem dalšího sociálně patologického vývoje dítěte.

Pasivní sledování televizního vysílání patří zejména u dětí školního věku a u mladistvých ke stále častější náplni volného času. Jednou z nejsledovanějších televizních stanic je soukromá televizní stanice Nova, která podle mého názoru velice negativně ovlivňuje chování dětí již útlého věku svými pořady plnými agresivity, vulgárního zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost, samoučelným zobrazováním násilí a jeho zlehčováním.

- 3. Domnívám se, že současná školská a výchovná zařízení pro děti a mládež mají pouze omezené možnosti, síly a prostředky, aby preventivním působením na osobnost dítěte eliminovala jeho asociální chování. Domnívám se také, že mnohdy zaměstnanci těchto zařízení neprojevují zájem o odpovídající výchovné působení na dítě.**

Současná právní úprava neopravňuje zaměstnance základních a zvláštních škol, stejně tak jako diagnostických a výchovných ústavů pro děti a mládež k zásadním a účinným opatřením vůči dětem a mladistvým v případě výskytu šikany, agresivního vystupování vůči dospělému, kouření, zneužívání omamných látek, vulgárních projevů atd. Snížená známka z chování dnes již na provinilce nemá takový vliv jako v minulosti.

Bodová hodnocení a omezující opatření v rámci ústavní péče se také většinou neshledávají s pozitivní nápravnou odezvou.

Neutěšená finanční situace zaměstnanců ve školství, neustálý nárůst asociálního až sociálně patologického chování dětí a mládeže a tím zvýšená psychická náročnost a rizikovost v tomto povolání, mnohdy nedostatečná vybavenost školských a ústavních objektů, současnosti ne zcela odpovídající učební osnovy, to vše jsou příčiny upadajícího zájmu o zaměstnání učitele či vychovatele.

Pro značně omezený výběr personálu v rámci resortu školství není nikterak vzácným jevem učitel či vychovatel, který nemá k dětem pozitivní vztah a jehož postoje mohou být příčinou neodpovídajícího vývoje osobnostního růstu dítěte.

7 Rozbor a výsledek stanovených hypotéz

V tomto závěrečném vyhodnocení bych chtěl potvrdit nebo naopak vyvrátit pravdivost svých původních domněnek, úsudků a přesvědčení.

7.1 Rozbor a výsledek hypotézy číslo 1

Během zpracování této práce jsem nahlédl, že objektivně dokázat „nedostatek emocionálních vazeb, případně preference záporných hodnot“ v rodině je nad rámec bakalářské práce. K odpovědnému posouzení tohoto jevu je zapotřebí širšího sociálního a psychologického výzkumu v rodinách delikventně jednajících dětí a mládeže. Přesto jsem se pokusil alespoň na vzorku dvou skupin po 70 delikventních dětech, mladistvých a mladých dospělých o sociologický průzkum rodinného prostředí, z něhož se delikventi rekrutují. K ověření hypotézy jsem použil spisového materiálu vyšetřovacích spisů a operativních evidencí OŘ Policie České republiky v Liberci. Pro ověření a doplnění získaných údajů jsem volil formu nepřímého pozorování polostandardizovanými rozhovory s policisty, kteří konkrétní případy vyšetřovali.

Pro účely zkoumání jsem vybral dva soubory pachatelů trestné činnosti ve věku od 8 do 21 let. První skupinu tvoří osoby, které se trestné činnosti dopustily v letech 1988 až 1989 – dále pro stručnost označuji jen 1989. (Pouhý rok 1989 byl pro účely výzkumu nepostačující vzhledem k nižšímu počtu osob v této době pro trestnou činnost stíhaných.) Druhá skupina se skládá z osob páchajících trestnou činností v roce 1999. Oba soubory obsahují celkem 70 osob zmíněného věku, z nichž 35 spáchalo různou majetkovou trestnou činnost a dalších 35 se dopustilo jednání kvalifikovaného jako trestná činnost násilného charakteru. Vzorek je složen z osob s trvalým pobytem v okrese Liberec, většina je mužského pohlaví.

Shromážděním dat rodinných poměrů delikventně jednajících dětí a mládeže jsem chtěl potvrdit následující předpoklady:

- v rodinách s výskytem delikventního jednání dítěte se v současné době nejčastěji setkáváme se souhlasnými nebo dokonce s podpůrnými postoji rodičů k těmto asociálním projevům dítěte

- v případě delikventního jednání dítěte je v současné době neúplná rodina méně častým jevem nežli rodinné prostředí s absencí morálních hodnot
- v případě delikventního jednání dítěte je v současné době nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo zneužívání drog jeho rodiči méně častým jevem nežli rodinné prostředí s absencí morálních hodnot
- absence morálních hodnot v rodině není v současné době negativním sociálním jevem vyskytujícím se hlavně v neúplných rodinách nebo v rodinách, ve kterých rodiče nadměrně požívají alkoholické nápoje a zneužívají drogy, nýbrž jsou také častým úkazem v rodinách sociálně nenarušených.

Provedenou analýzou rodinného prostředí, z něhož se rekrutují osoby se sklony k delikvenci, jsem dospěl k následujícímu stavu:

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let pocházelo 16 osob z neúplných rodin tj. 45,71%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let pocházelo 13 osob z neúplné rodiny, tj. 37,14%. (viz graf č. 7)
- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let pocházelo 12 osob z neúplné rodiny, tj. 34,29%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let pocházelo 15 osob z neúplné rodiny, tj. 42,86%.
(viz graf č. 8)
- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let bylo nadměrné požívání alkoholu rodiči zaznamenáno v 6 rodinách, tj. 17,14%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let bylo nadměrné požívání alkoholu rodiči zaznamenáno v 8 rodinách, tj. 22,86%.
(viz graf č. 9)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let bylo nadměrné požívání alkoholu rodiči zaznamenáno v 6 rodinách, tj. 17,14%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let bylo nadměrné požívání alkoholu rodiči zaznamenáno ve 12 rodinách, tj. 34,29%.

(viz graf č. 10)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let bylo zneužívání drog zjištěno ve 2 rodinách, tj. 5,71%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let bylo zneužívání drog zjištěno v 5 rodinách, tj. 14,29%.

(viz graf č. 11)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let bylo zneužívání drog rodiči zjištěno v 1 rodině, tj. 2,86%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let bylo zneužívání drog rodiči zjištěno ve 2 rodinách, tj. 5,71%.

(viz graf č. 12)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let mělo kriminální minulost 12 rodičů delikventních dětí, tj. 34,29%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let mělo kriminální minulost 21 rodičů delikventních dětí, tj. 60,00%.

(viz graf č. 13)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let mělo kriminální minulost 7 rodičů delikventních dětí, tj. 20,00%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let mělo kriminální minulost 13 rodičů delikventních dětí, tj. 37,14%.

(viz graf č. 14)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let byly celkem v 10 rodinách shledány sympatie rodičů k delikvenci dítěte, tj. 28,57%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti ve věku do 21 let byly celkem v 26 rodinách shledány sympatie rodičů k delikvenci dítěte, tj. 74,29%.

(viz graf č. 15)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let byly celkem v 11 rodinách shledány sympatie rodičů k delikvenci dítěte, tj. 31,43%.
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti ve věku do 21 let byly celkem v 23 rodinách shledány sympatie rodičů k delikvenci dítěte, tj. 65,71%.

(viz graf č. 16)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti bylo vychovááno celkem 14 dětí v úplných rodinách nevykazujících žádnou z uváděných abnormalit, tj. 40%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány ve 2 rodinách, tj. 14,29%).
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti bylo vychovááno celkem 12 dětí v úplných rodinách nevykazujících žádnou z uváděných abnormalit, tj. 34,28%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány v 9 rodinách, tj. 75%).

(viz graf č. 17)

- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti bylo vychovááno celkem 19 dětí v úplných rodinách nevykazujících žádnou z uváděných abnormalit, tj. 54,28%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány ve 2 rodinách, tj. 10,52%).

- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti bylo vychovááno celkem 17 dětí v úplných rodinách nevykazujících žádnou z uváděných abnormalit, tj. 48,57%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány v 6 rodinách, tj. 35,29%).
(viz graf č. 18)
- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti bylo vychovááno celkem 21 dětí v sociálně narušených rodinách, tj. 60%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány ve 8 rodinách, tj. 38,09%).
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů majetkové trestné činnosti bylo vychovááno celkem 23 dětí v sociálně narušených rodinách, tj. 65,71%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány v 17 rodinách, tj. 73,91%).
(viz graf č. 19)
- ♦ v roce 1989 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti bylo vychovááno celkem 16 dětí v sociálně narušených rodinách, tj. 45,71%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány ve 9 rodinách, tj. 56,25%).
- ♦ v roce 1999 z celkového počtu 35 pachatelů násilné trestné činnosti bylo vychovááno celkem 18 dětí v sociálně narušených rodinách, tj. 51,42%, (z tohoto počtu byly sympatie rodičů k delikvenci dítěte zaznamenány v 17 rodinách, tj. 94,44%).
(viz graf č. 20)

Z uvedeného výčtu údajů vyplývá, že v rodinách s výskytem delikventního chování dítěte se v současné době vedle uváděných abnormalit v rámci výchovného rodinného prostředí skutečně nejčastěji setkáváme se souhlasnými, někdy i s podpůrnými postoji rodičů k asociálním projevům dítěte (viz graf č. 21). Dále lze porovnávat mnoho zajímavých hodnot, z nichž za aktuální a současně alarmující

považuji stav roku 1999, kde zaznamenáváme mimořádné navýšení preferencí záporných hodnot v úplných rodinách bez výskytu zmíněných abnormalit, s dětmi dopouštějícími se majetkové trestné činnosti, které dosahuje 75% (viz graf č. 17). Ještě výraznější je v tomto roce preference záporných hodnot v sociálně narušených rodinách s dětmi dopouštějícími se násilné trestné činnosti, kdy z celkového počtu osmnácti rodin nacházíme tento stav v sedmnácti rodinách (viz graf č. 20).

Z uvedeného vzorku je dále možno doložit, že v případě delikventního jednání dítěte je neúplná rodina méně častým jevem nežli rodinné prostředí s absencí morálních hodnot. Nejvýraznější rozdíl v těchto hodnotách nalezneme opět v roce 1999 v rodinách s dítětem páchajícím majetkovou trestnou činností (viz graf č. 22).

Průzkum potvrdil domněnku, že v případě delikventního jednání dítěte je nadměrné požívání alkoholických nápojů a zneužívání drog jeho rodiči méně častým jevem nežli rodinné prostředí s absencí morálních hodnot. V tomto případě je třeba poukázat na stav v roce 1989, který vypovídá o tom, že již v této době tomu také tak bylo, přestože nepoměr srovnávaných hodnot zdaleka neodpovídal hodnotám dnešním (viz graf č. 23).

Teorie o časté absenci morálních hodnot v rodinách sociálně nenarušených byla také potvrzena. Zajímavý je kontrast vypovídajících hodnot v porovnání majetkové a násilné trestné činnosti v roce 1999. V rodinách s delikventy násilnické povahy je evidentní úpadek morálních hodnot zaznamenán v rodinách narušených, naopak v rodinách s dětmi dopouštějícími se majetkové trestné činnosti je tento stav alarmující v úplných rodinách bez narušených rodinných vztahů (viz graf č. 24).

Závěrem mohu konstatovat, že výsledky vyplývající z průzkumu zvoleného vzorku potvrzují stanovenou hypotézu o rodině s delikventním dítětem, ve které nejvýznamnějším kriminogenním faktorem je dnes, častěji než dříve, zejména nedostatek emocionálních vazeb a preference záporných hodnot – absence morálních hodnot.

7.2 Rozbor a výsledek hypotézy číslo 2

Ve druhé hypotéze jsem chtěl ověřit úsudek, že ani mnohá zcela funkční rodina nedokáže uchránit své dítě před negativními vlivy této doby a sociálního prostředí, ve kterém žijeme.

V rámci této hypotézy jsem zvolil následující metody:

- podrobná analýza objasněných případů majetkové trestné činnosti z roku 1989 a 1999 (vzorek dvou skupin po 35 delikventních osobách uvedených v hypotéze č.1)
- údaje z operativních evidencí OŘ PČR Liberec

Pro objektivní posouzení problematiky je nejdříve třeba přiblížit stav v letech před rokem 1989. Operativní evidence kriminální policie v této době neevidovaly případy, kdy se pachatel majetkového deliktu dopouštěl svého jednání za účelem získání finančních prostředků pro hazardní hru, zejména na výherních automatech. Z vlastní praxe mohu doložit objektivní náhled, kdy v letech 1988 až 1989 ze 67 pachatelů mnou objasněné majetkové trestné činnosti nebyl trestně stíhán ani jeden, který by v průběhu vyšetřování uvedl jako důvod svého delikventního jednání potřebu finančních prostředků na hazardní hru. Výherní automaty se v tomto období v českých restauracích nevyskytovaly, herny byly provozovány pouze nelegálně, a to v minimálním měřítku. Jednalo se pouze o tzv. karetní herny, v Liberci v této době byly provozovány celkem tři a jejich abonenty rozhodně nebyly osoby mladistvé.

Pouze ve výjimečných případech docházelo k vloupání do objektů za účelem opatření si drogy. Pokud ano, jednalo se ve většině případů o vloupání do zdravotních středisek s cílem získat prázdné orazítkované recepty, na které si později v lékárnách bylo možné vyzvednout zejména léky jako např. algenu, alnagon, codein atd. Tzv. tvrdé drogy se na našem trhu sice vyskytovaly, ale jen výjimečně a pouze v některých lokalitách, mezi které Liberec nepatřil. Restaurace, vinárny a bary zaměřené na prodej drog, stejně tak jako tzv. house párty v těchto letech neexistovaly. Nemohli jsme se setkat též s erotickými nočními kluby, hernami a restauracemi s nonstop provozem i jinými provozovnami, které dnes lákají mladé lidi, nabízejí jim netradiční zábavu,

za kterou se však musí platit více, než je běžný mladý člověk schopen legální cestou si opatřit.

Část mládeže v nedělních odpoledních hodinách navštěvovala podniky, kde byly pořádány tzv. nedělní čaje, ve večerních hodinách byla navštěvována zejména kina, kterých bylo jen v Liberci celkem šest, večerní diskotéky byly pořádány pouze v pátek a sobotu. Televizní program byl velice chudý, většina domácností měla možnost sledovat pouze dva programy české televize, které vysílaly cenzurovanou tvorbu pocházející ze socialistického bloku. Na trhu nebyly dostupné žádné erotické materiály, stejně tak v kinech a televizi nebyl zobrazován vulgární sex, agresivita a násilí. To vše patřilo mezi charakteristické znaky předrevolučního období osmdesátých let. Úkolem této práce není hodnotit tento systém, nýbrž poukázat na podmínky kulturního vyžití mladých lidí v souvislostech s příčinami delikventního chování.

S vědomím zmíněného úkolu je možné stručně nastínit možnosti „kulturního vyžití“ současné mládeže. Nejdříve je třeba zmínit, že možnosti a samotný zájem mladých lidí nejsou v mnoha ohledech shodné. Samozřejmě, že mnoho mladých i dnes navštěvuje knihovny, galerie, hodnotná představení v kinech a divadlech, avšak v našem případě hovoříme stále o mládeži s předpoklady k asociálnímu nebo delikventnímu chování. Tato mládež zmíněné objekty navštěvuje zřídka, nebo dokonce vůbec. Oproti tomu jsou tyto mnohdy ještě děti nebo mladí lidé velice náchylní a ovlivnitelní novými „kulturními výdobytky“ dnešní doby. Je nutné podotknout, že zejména první polovina devadesátých let byla obdobím, kdy nově se vytvářející společenské prostředí nejvíce kvantitativně i kvalitativně ovlivňovalo volnočasové aktivity dětí a mládeže a mělo tak vliv na jejich abnormální sociální vývoj. V současné době můžeme hovořit o stabilizaci, možná dokonce o postupném mírném zlepšování situace, kdy zejména mnozí mladí lidé již dokáží v samém počátku často rozpoznat nebezpečnost a škodlivost novodobých nástrah ve společnosti.

Současné vyšetřování delikventního jednání dítěte, mladistvého nebo mladého dospělého je zaměřeno mimo jiné také na aktivity ve volném čase, které jsou někdy příčinou delikvence a z nichž se pečlivě sledují zejména časté hry na výherních automatech, navštěvování restaurací, barů a diskoték ve stylu house party s volným nezákonným prodejem drog. Ve většině případů se jedná o děti, které byly rodiči

zanedbávány, rodiče upřednostňovali své zájmy před zájmy dítěte nebo sami rodiče požívali alkoholické nápoje a navštěvovali herny. Sociální prostředí, v němž se dítě nebo mladý člověk pohybuje, bylo zmíněno již dříve jako jedna z možných podmínek a za jistých okolností také příčin delikventního chování. Podobně jako v období socialismu představují léta devadesátá sociální prostředí typické tím, že nedochází k rozvoji „pozitivní kultury“, navíc vzniká a rychle se šíří „kultura negativní“. V současném Liberci jsou v provozu pouze dvě kina, ostatní byla zrušena. Oproti tomu pouze v samotném městě Liberci je v činnosti celkem 106 restaurací s provozem výherních automatů, z nichž celkem 31 je označených názvem herna. Dále je zde 5 restauračních zařízení s provozem tzv. nonstop, 6 nočních „oficiálních“ erotických klubů, 8 barů a vináren i jiné provozovny, např. fitness kluby s nezákonným prodejem drog, nespočet prodejních stánků a prodejen s volně přístupnými časopisy s erotickou nebo s pornografickou tematikou. Na různých místech se pravidelně pořádají house párty, na kterých je běžné požívání různých drog. Veškeré uvedené objekty mají jednu společnou vlastnost: mají negativní vliv na sociální rozvoj osobnosti dítěte, mladistvého i mladého dospělého. Společně s těmito negativními vlivy spolupůsobí na asociální vývoj také televizní vysílání, o kterém jsem se již zmínil.

Z dat operativních evidencí vyplývá, že sociální prostředí neboli podmínky, ve kterých naše děti vyrůstají, doznaly po roce 1989 některých podstatných změn, které můžeme označit za změny negativně působící na zdravý rozvoj osobnosti dítěte.

Ze zkoumaného vzorku 35 delikventních osob z roku 1989 nebyl zaznamenán žádný případ, kdy se pachatel dopustil svého jednání za účelem opatření finančních prostředků pro hazardní hru (takové případy se vyskytovaly pouze výjimečně).

Ze zkoumaného vzorku 35 delikventních osob z roku 1999 byly zaznamenány celkem 4 případy (11,42%), kdy byl delikt spáchán za účelem opatření si finančních prostředků pro hru na výherních automatech. Dva mladiství pachatelé pocházeli ze zcela funkčního rodinného prostředí

Ze zkoumaného vzorku 35 delikventních osob z roku 1989 bylo zjištěno, že celkem ve 2 případech (5,71%) byl delikt spáchán za účelem opatření si drogy. V jednom případě se jednalo o vloupání do lékárny, ve druhém případě se jednalo o vloupání do ordinace zdravotního střediska.

Ze zkoumaného vzorku 35 delikventních osob z roku 1999 bylo zjištěno, že celkem v 7 případech (20%) byl delikt spáchán za účelem získání finančních prostředků na zakoupení drogy. V jednom případě se jednalo o vloupání do skladu, ve čtyřech případech to byla vloupání do motorových vozidel, dva případy byly vloupáním do bytu příbuzného a známého.

Porovnáním dat operativních evidencí společně s analýzou objasněných případů majetkové trestné činnosti spáchané dětmi, mladistvými a mladými dospělými v letech 1989 a 1999 jsem hypotézu o negativních vlivech současného sociálního prostředí na rozvoj osobnosti dítěte potvrdil.

7.3 Rozbor a výsledek hypotézy číslo 3

Ve třetí hypotéze jsem nastínil domněnku, že současná školská a výchovná zařízení mají omezené možnosti, síly a prostředky, aby preventivním působením na osobnost dítěte eliminovaly jeho asociální chování. Také jsem se zmínil o nezájmu některých učitelů a vychovatelů, kteří nemají k dětem pozitivní vztah a jejichž postoje mohou být jednou z příčin neodpovídajícího vývoje osobnostního růstu dítěte.

Ke zhodnocení této hypotézy jsem zvolil následující metody:

1. nepřímé pozorování

- a) formou dotazníku s otevřenými otázkami
- b) formou interview

2. studium dokumentace (zákonů, vyhlášek, pokynů apod.)

ad 1a)

Požádal jsem dva ředitele základních škol a dva ředitele zvláštních škol v okrese Liberec o zodpovězení následujících otázek:

- 1. Jaký postup užíváte při řešení asociálního chování žáka?
- 2. Jak hodnotíte účinnost tohoto postupu?
- 3. V čem vy sám vidíte příčiny asociálního chování žáků?

(Vyhovuji přání dotazovaných ředitelů a neuvádím je jmenovitě). Protože odpovědi všech ředitelů byly ve vzácné shodě, uvádím je vcelku.

Postup při řešení asociálního chování žáka, který je zpravidla používán:

- rozhovor se žákem, při němž se má výchovný pracovník pokusit zjistit příčiny tohoto chování (např. náhlá změna rodinných poměrů - hádky rodičů, rozvod, vážné onemocnění v rodině, změna kamarádů, možná je i reakce na šikanu apod.). Tento rozhovor vede se žákem nejčastěji třídní učitel, výchovný poradce nebo ředitel školy, případně jiný dospělý zaměstnanec školy, ke kterému dítě projevuje důvěru. Tři ze čtyř dotazovaných ředitelů poukázali mj. na nedostatečnou odbornou připravenost výchovných poradců na řešení nově vzniklých problémů;
- rozhovor s rodiči (zákonnými zástupci) žáka, který při ochotě a schopnosti rodičů spolupracovat se školou je veden na partnerské úrovni ve snaze dobrat se příčin asociálního chování dítěte a společně navrhnout další postup ke zlepšení; v případě, že rodiče se školou spolupracovat nechtějí, bagatelizují problémy dítěte nebo dítě v tomto chování přímo podporují, nezbyvá škole, než se obrátit na příslušné orgány. Rozhovor může probíhat ve škole, veden je zpravidla ředitelem školy za účasti výchovného poradce a třídního učitele, u větších žáků někteří ředitelé volí i jejich přítomnost. Někdy (méně často) je tento rozhovor veden i u žáka doma v rámci návštěvy výchovného poradce a třídního učitele;
- podle povahy problému seznámí škola rodiče a žáka s dalšími institucemi, které mu mohou poskytnout pomoc, případně škola navrhne zprostředkování návštěvy (pedagogicko-psychologická poradna, dětské psychiatrické oddělení, Locus, krátkodobý dobrovolný pobyt v DDÚ apod.)
- spolupráce s oddělením péče o rodinu a dítě příslušného obecního úřadu (v Liberci Magistrátu města Liberec) - sociální pracovnice na písemnou a zdůvodněnou žádost školy navštíví rodinu a v rozhovoru se snaží na rodiče působit;
- spolupráce s oddělením sociální prevence referátu sociálních věcí Okresního úřadu v Liberci - toto řešení problému je směřováno přímo k dítěti (pozvání na OkÚ, rozhovory, nabídnutí, popř. zprostředkování další možné pomoci, pokud to již v počátcích neučinila škola);

Další kroky jsou již represivní vůči rodičům:

- oznámení na MML a žádost o projednání v tzv. „přestupkové komisi“, která projedná přestupek podle § 31 odst.1 zákona č. 200/1990 Sb., přestupkového zákona se změnami a doplňky, úplné znění zákon č. 123/93 Sb. Tato komise může zákonným zástupcům uložit pokutu za ohrožení výchovy a vzdělání nezletilého;
- žádost o projednání u okresního soudu - může dojít k nařízení tzv. dohledu nad rodinou a výchovou dítěte, případně k jednání pro ohrožení mravní výchovy nezletilého podle § 217 trestního zákona (např. při rozsáhlé neomluvené absenci dítěte ve škole, o níž rodiče věděli a podporovali ji);
- návrh k okresnímu soudu na ústavní výchovu pro nezletilého žáka (zpravidla je podáván školou v součinnosti s referátem sociálních věcí OkÚ)

V odpovědi na druhou otázku se dotazovaní shodli v tom, že účinnost jednotlivých kroků závisí do značné míry na aktivní spolupráci rodičů se školou. Je-li dítě přijímáno doma lhostejně a jeho chování rodiče v podstatě nezajímá, ani sebelepší péče školy asociálnímu (a později zpravidla i antisociálnímu) chování dítěte nezabrání. Prognosticky ještě horší situace nastává, je-li dítě v asociálním chování rodiči podporováno, ať již nepřímým příkladem nebo přímo návodem, příkazem. Škola v těchto případech nezmůže prakticky nic. Problematické je i řešení dalšími institucemi: např. přestupek je spáchán, ale pokuta není udělena, protože rodina stejně žije ze sociálních dávek a pohybuje se na hranici životního minima, případně opačný extrém, kdy rodina je finančně tak dobře zajištěna, že výše pokuty je pro ni směšně nízká, zanedbatelná, nevyhovná, a v podstatě ještě - absurdně - posiluje nadřazenost rodiny plynoucí z extrémně dobrého finančního zajištění. Velkým problémem je i neúměrně dlouhá doba od podání návrhu k soudu do jeho soudního projednávání. Tato často obrovská časová propast dovoluje, aby se kolem asociálně jednajícího dítěte vytvářely skupinky obdivovatelů a napodobovatelů z řad spolužáků, protože ve svém krátkodobém chápání pojmu času považují toto jednání za beztrestné. Jedná se zpravidla nejčastěji o záškoláky, kteří ve svém nekontrolovaném volném čase často experimentují s drogou.

Na třetí otázku, v čem vidí vnější příčiny asociálního chování žáků, odpovídali dotazovaní zpravidla heslovitě. U všech se objevily tyto body:

- nedostatečná péče rodiny
- malý (žádný) zájem rodičů o to, čím se jejich děti baví ve volném čase
- nedostatečné citové zázemí dětí v rodině (neexistence společných činností a zážitků)
- zaměřenost rodiny na shánění hmotných statků
- negativní působení médií (agresivita, brutalita, přeseexualizování, preference hmotného zajištění před morálními hodnotami)

Objevily se i takovéto odpovědi:

- celkově morálně nepříznivé klima ve společnosti
- nedodržování právního řádu ve společnosti
- lákavé příklady lidí, kteří doslova „pohádkově“ zbohatli protiprávním jednáním a jsou nejenže nepostižitelní, ale navíc nejruznějšími médii oslavováni, jejich způsob života je předkládán jako norma, jíž by se měli (především mladí) lidé snažit dosáhnout

ad 1b)

Z rozhovorů s řediteli bylo zcela zřejmé, že tato problematika je v popředí jejich zájmu, že je trápí a nenechává klidnými. Často se vyjadřovali expresivně: velmi negativně hodnotí působení nejruznějších masmedií, nejčastěji si stěžují na televizní programy, které předkládají neuvěřitelné porce brutality, agresivity. Argument komerčních televizí, že se přece děti na něco takového nemusí dívat, před těmito lidmi neobstojí, protože mají konkrétní rozsáhlé zkušenosti s mnoha rodinami, v nichž se rodiče o děti starají jen velmi povrchně (materiálně), aniž je zajímá, co děti sledují v televizi, s kým a jak tráví volný čas, jaké preferují hodnoty apod. V rozhovorech se objevilo až znechucení nad neustálou preferencí konzumního způsobu života, jak nám je předkládají především televizní reklamy, profesionálně velmi dobře vyrobené, vůči nimž jsou především děti bezmocné, a do podvědomí se jim dostávají plytké životní hodnoty konzumní společnosti bez jakékoli mravní korekce. Zazněly i úvahy o někdejší kladném vlivu náboženství na mravní rozměr osobnosti.

V rozhovorech jsme se dotkli i aktuálního tématu náboženských sekt, jejichž aktivita na Liberecku je poměrně silná a které někdy pohltnou ty mladé lidi, kteří hledají cestu z jednoznačně reklamami předkládané materiálnosti života.

Ředitelé škol byli též kritičtí vůči samotnému školství: uvědomují si, že zdaleka ne vždycky dokáží učitelé respektovat žáky v jejich odlišnosti, nebývají vždy dostatečně empatičtí, mívají tendence nařizovat a mentorovat, nikoli dovést dítě k samostatnému řešení problému, nemívají vždy motivaci k dalšímu (nutnému) sebevzdělávání. Dotkli se bolavého problému „vyhoření osobnosti“ učitele, nedostatku kvalitních mužských vzorů pro děti v souvislosti s feminizací školství, naprosto nedostatečného a demotivujícího finančního odměňování apod. Tyto všechny skutečnosti podle nich vedou u mnohých pedagogů ke ztrátě zájmu o výchovné působení na žáky.

ad 2

Dokumentů, které se uvedené problematiky týkají, je mnoho. Protože typickým asociálním chováním současného nezletilce je požívání drog, uvádím zde Pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci zneužívání návykových látek ve školách a školských zařízeních, č.j. 16 227/96-22 ze dne 30.4.1996 (příloha č. 1). V tomto pokynu jsou určeny úkoly konkrétně pro ředitele školských zařízení a ředitele všech škol a školských zařízení.

Na tento Pokyn navazuje mj. i postup rozpracovaný Školským úřadem v Liberci pro vnitřní potřebu škol (v Informacích č. 6/00 z 6. ledna 2000 – příloha č. 2). Pro celé navrhované řešení je charakteristické, že plně závisí na dobrovolnosti a doporučeních. Škola může doporučovat, kontaktovat, upozorňovat, ale záleží na rodičích, zda s navrhovanými kroky souhlasí a dokáží prakticky dítě k odborníkovi přivést. To nejdůležitější je však na samotném dítěti, které musí samo chtít přestat drogu užívat a aktivně spolupracovat. Cestou represí nelze tyto problémy řešit, protože takové řešení by bylo jen krátkodobé, zdánlivé. V uvedeném pokynu vidím několik sporných bodů: je na pedagogických pracovnících školy, aby - ač laici - určili, zda jde o akutní ohrožení zdraví a nebezpečí trvalého poškození zdraví. Dále - při aktuálním a průkazném ovlivnění žáka drogou má škola uvědomit rodiče, ŠÚ, MML, OkÚ a kontaktovat zdravotnické zařízení. A právě tady školy naráží na neochotu zdravotníků: nejde-li o ohrožení života a zdraví (jak posuzovat?), stává se, že zdravotníci odmítnou

přijet. Rodiče se nemusí podařit kontaktovat, případně celou situaci nepovažují za vážnou. Co potom ve škole dělat s žákem pod vlivem drogy? Jakýkoli další postup je opět na dobrovolnosti uvedeného žáka.

Zde vidím prostor pro podrobnější řešení a vytvoření spolehlivějšího návodu, jak postupovat. Je zřejmé, že kromě zdravotního hlediska nelze opominout hledisko právní (zachovávat lidská práva) a v neposlední řadě i hledisko pedagogické (neřešený případ je návodný pro ostatní žáky a láká k napodobení).

Z těchto několika postřehů je jasné, že další řešení této problematiky je velmi aktuální a vyžaduje multidisciplinární odborný přístup.

Domnívám se, že uvedeným rozbořením byla platnost třetí hypotézy potvrzena.

8 Závěr

Jedním z nejdůležitějších druhů systému poznávání je kauzální systém podnětů a událostí vnímaný ve vztahu příčiny a následku. V tomto duchu jsem nahlédl do složité problematiky kriminality dětí a mládeže a ve stadiu vyhodnocení svých poznatků a nabytých zkušeností o příčinách delikvence jsem dospěl k následujícím závěrům.

Za hlavní rizikové faktory, které umožňují vznik, existenci a rozšiřování sociálně patologických jevů ve společnosti, a zejména pak mezi dětmi a mládeží, považuji zejména absenci morálních hodnot, otupělost emocionální inteligence, upřednostňování konzumního způsobu života, preference materiálních statků získaných jakýmkoli způsobem a za jakoukoli cenu, glorifikaci bohatých a mocných, bez ohledu na to, jakým způsobem výše svého majetku dosáhli, nedostatečnou ochranu dětí a mládeže před těmito jevy a kriminální nákazou, neúčinnou mravní, etickou a právní výchovou.

Nadmíru alarmující skutečností je potvrzení stanovené hypotézy o příčinách delikventního jednání dětí a mládeže vznikajících v rodinném prostředí, kde rodiče většinou v touze po rychlém zbohatnutí často s příjmy svých dětí, získanými různými nelegálními a protizákonnými aktivitami, počítají. V těchto případech se rodiče na trestné činnosti svých dětí často podílejí nebo jejich trestnou činnost alespoň souhlasně kryjí, a tím děti povzbuzují k pokračujícímu kriminálnímu jednání. V rámci vyšetřování se v těchto rodinách shledáváme s arogancí a agresivními projevy rodičů vůči pracovníkům státní správy. Nedostatek emocionálních vazeb (např. neschopnost rodičů umět se vcítit do role poškozeného) a preference záporných hodnot a vlastností jsou v těchto rodinách základními atributy.

Nelegální cestou získané peníze děti a mládež často utrácí za stále „kvalitnější“ a dražší drogy, alkohol, cigarety, pornografické časopisy, sexuální služby, hru na výherních automatech a účast v jiných hazardních hrách. Liberalizace přístupu společnosti k drogám, k požívání alkoholu dětmi a mladistvými, k hráčství, k pornografii, k prostituci, k negativnímu působení sdělovacích prostředků, k atraktivnosti svodů nekontrolované „průmyslové zábavy“ zaměřené zejména

na mládež, praktická beztrestnost nelegálních způsobů obohacování na úkor poctivé části populace – to vše napomáhá růstu delikvence mládeže. Toto sociální prostředí plné negativních, a současně s absencí přijatelných pozitivních jevů, působí na děti a mládež v rozporu s případnou pozitivní výchovou v rodině, zaměřenou na rozvoj morálních vlastností dítěte. Stále častěji se vyskytují případy, že i přes veškeré snahy rodičů, dítě pod vlivem zmíněných negativních jevů ve společnosti ztrácí o rodiče zájem a snaží se splynout s prostředím (asociální party, gangy), které těchto „darů“ soudobé společnosti plně využívá.

Obdobně jako obě předchozí byla potvrzena také hypotéza zaměřená na současný stav školských a výchovných zařízení, na jejich možnosti, síly a prostředky preventivního působení za účelem utváření osobnosti dítěte a eliminaci jeho asociálního chování. Z prováděného průzkumu vyplynulo, že ve spolupráci školy s rodiči (zákonnými zástupci) žáka, pracovníky Pedagogicko psychologické poradny, Dětského psychiatrického oddělení, Dětského diagnostického ústavu, Oddělení péče o rodinu a dítě Magistrátu města Liberce a Oddělení sociální prevence referátu sociálních věcí Okresního úřadu v Liberci je v praxi užíváno mnoho dílčích postupů při řešení asociálního chování žáka. Účinnost prováděných kroků je však do značné míry závislá na aktivní spolupráci rodičů se školou. V těch případech, kdy je dítě přijímáno rodiči lhostejně, jeho chování ignorují, nebo je dokonce ze strany rodičů v asociálním chování podporováno, pracovníci školy mají jen minimum jiných možností, kterými mohou asociální projevy žáka eliminovat.

Malý zájem samotných pedagogů o odpovídající osobnostní růst dítěte plyne často z neutěšené finanční situace vyplývající mimo jiné z nedostatečného a demotivujícího finančního odměňování. Učitel je ve srovnání s ostatními vysokoškolsky vzdělanými lidmi silně podhodnocen a za těchto podmínek nedokáže být někdy v rámci svých pracovních povinností k žákům objektivní, nebývá vždy dostatečně empatický a nedokáže vést dítě k samostatnosti a podporovat vznik a rozvoj jeho pozitivních morálních vlastností. Svou roli zde samozřejmě hrají další faktory: stárnoucí učitelské sbory, již hluboko v minulosti absolvované učitelské studium, nedostatečná motivace k dalšímu vzdělávání, nekvalifikovaný výběr studentů na pedagogické fakulty atd.

Porovnáním statistických údajů Policie ČR bylo jednoznačně potvrzeno, že nárůst kriminality dětí, mládeže a mladých dospělých po roce 1989 není fenoménem pouze této věkové skupiny obyvatel. Naopak, jedná se pouze o kopírování kriminálního chování dospělé populace a celkového amorálního stavu společnosti. Ve skutečnosti došlo ke značnému nárůstu kriminality v celé populaci, a procentuální podíl jednotlivých věkových skupin dětí a mládeže v poměru k celkovému stavu objasněných případů není ve většině případů větší, než tomu bylo před rokem 1989. Lze dokonce konstatovat, že celkový podíl dětí, mládeže i mladých dospělých na majetkové trestné činnosti klesl. U trestné činnosti násilného charakteru došlo k navýšení procentuálního podílu pouze u kategorie mladých dospělých (z 12% na 14%) a dětí (z 4% na 8%). Výrazný je tedy pouze 100% nárůst kriminality dětí do 15 let, které se dopouštějí násilné trestné činnosti. To jen potvrzuje časté úvahy odborných i laických vrstev obyvatelstva o zvyšující se agresivitě dětí školou povinných v návaznosti na negativní vlivy sociálního prostředí, z nichž za nejškodlivější považují působení masmédií, ať již přímé (filmy i zprávy se zdůrazněnou agresivitou) nebo nepřímé (nedostatek pozitivních zpráv) a záměrné posilování negativního chování dětí v rámci rodinné výchovy.

Žádná z opatření v minulosti prováděná, v současnosti praktikovaná nebo navrhovaná nemohou sama o sobě ovlivnit výskyt, existenci či rozšíření sociálně patologických jevů v naší společnosti. Jejich účinnost je závislá na vzájemném spolupůsobení v rámci úzké a jasně vymezené součinnosti jednotlivých resortů a státních organizací, na existenci vyváženého a plně fungujícího systému prevence a represe. Jedině jednotný systém zaměřený k dosažení stejných cílů a platný pro všechny může mít naději na kladné ovlivnění sociálně patologických jevů ve společnosti, a být také zárukou účinné ochrany dětí a mládeže před vlivem sociálních anomálií.

Za hlavní nedostatek považují to, že cílená opatření prováděná k ochraně dětí před negativními vlivy prostředí jsou zaměřena většinou na děti školního věku, které se již asociálně projevují. Za nejdůležitější a současně nejúčinnější prevenci pokládám trpělivé znovuoobnovování morálního potenciálu celé společnosti. Bohatství, ale i obtížnost těchto cest je nad rámec této práce. Zároveň s touto výchovou k morální čistotě by měla fungovat vyhledávací činnost sociálních pracovníků, pedagogů,

vychovatelů i policistů, kteří společnými silami již v samotném zárodku mohou odpovídajícími opatřeními příznivě ovlivnit rozvoj osobnostních kvalit např. zanedbávaného dítěte.

Agendu trestné činnosti mladistvých a proti mladistvým by měli zpracovávat výhradně specialisté. U kriminální policie i u vyšetřovatelů tato specializace již mnoho let existuje, avšak problémem je skutečnost, že tito specialisté jsou často využíváni jinak a jejich vzájemná spolupráce je nedostatečná. U státních zastupitelství je situace ještě horší, neboť počet specializovaných senátů pro mladistvé klesá. Vzhledem ke stále narůstající trestné činnosti a její specifičnosti by měli být jmenováni specialisté pro mládež na všech stupních vyšetřování, státního zastupitelství i soudní soustavy. Tito specialisté by měli úzce spolupracovat mezi sebou, ale také s ostatními orgány a organizacemi, které jsou v této oblasti aktivní. Specializované soudnictví pro mládež v minulosti výrazně usnadňovalo a stále ještě usnadňuje uplatňování jiných než trestně represivních reakcí na delikventní chování dítěte. Umožňuje soudcům při posuzování trestní odpovědnosti mladistvého vycházet nejen z dovršení určitého věku v době spáchání trestného činu, ale také z posouzení dosaženého stupně jeho rozumové a mravní zralosti.

Specializované soudnictví dále umožňuje zvolit vhodné opatření nebo sankci s ohledem na jejich příznivé výchovné působení na další rozvoj mladistvého. Umožňuje ukládat opatření předcházející soudnímu projednávání a při jeho důsledném uplatnění lze příznivě ovlivnit také snížení počtu vazebně vězněných mladistvých.

Vzhledem k tomu, že znepokojivým způsobem narůstá zejména násilná kriminalita páchaná dětmi do 15 let, vedou se diskuse o snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let. V posledních letech došlo k rychlejšímu psychickému a sociálnímu dozrávání mladé generace. K vážnému zamyšlení o snížení věkové hranice trestní odpovědnosti vede především závažnost dětské kriminality, její častá brutalita a v poslední době i její formy organizovanosti. Odborníci poukazují na výsledky svých studií, podle nichž na rozdíl od minulosti, kdy dětský pachatel pocházel většinou z věkové skupiny 14- 16 let, patří nyní spíše mezi 12 – 14leté děti.

Zároveň by se neměly delikventní děti, které spáchaly závažný trestný čin, umisťovat mezi méně narušené jedince, jelikož jejich působením se může stát

výchovné zařízení další školou zločinu. Ve vybraných výchovných ústavech je žádoucí oddělit od ostatních mládež, pro niž je umístění ve výchovném ústavu neúčinné, je výchovně nezvladatelná a dopouští se útěků. Pro tyto svěřence je nutné zajistit zvýšenou individuální péči s nezbytným snížením jejich počtu ve výchovné skupině.

Výkon trestu mladistvých by se měl důsledně oddělit od ostatních vězněných osob, a to včetně pracovního zařazení. Nemělo by existovat, že by se mladistvý setkal s pachateli závažných trestných činů nebo osobami recidivistů. Rovněž by se měla věnovat zvýšená pozornost výběru vězeňských pracovníků (vychovatelů), kteří musejí mít speciální odbornost na práci s mladistvými vězni. Celková rekvalifikace vězeňského personálu v oblasti konkrétní práce s vězni je nezbytností, a je třeba se věnovat jeho odbornému vzdělávání s cílem získat pro vězeňství skutečné odborníky.

Kriminalitu mládeže by měl řešit odstupňovaný systém právních reakcí. Zejména by měly být uplatňovány formy s narovnáním (finančním odškodněním) mezi pachatelem a obětí. Delikty by se měly řešit mimosoudní cestou, sankce by měly být méně intenzivní, měla by se uplatňovat výchovná opatření spočívající v závazcích nebo ve varování, ukládat alternativní tresty a opatření, podmíněné tresty ukládat buď s částečným nebo s intenzivním dohledem podle závažnosti deliktu, v systému trestní justice zavádět funkci probačních úředníků (institut dohledu). Se soustavnou kontrolou je spojena úspěšnost a účinnost alternativních trestů a odklonů, určená procentem recidivy trestné činnosti. Probace dává možnost vyhnout se negativním vlivům vězeňských trestů, přispívá k dosažení resocializace odsouzeného a kladně ovlivňuje jeho budoucí postavení ve společnosti. Pachatel je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestu odnětí svobody.

Nejúčinnější cestou k přijetí morálních zákonů je výchova ve smyslu duchovního vzdělání a sebevzdělávání. Nezáleží na množství nabytých vědomostí, ale na jejich skladbě a schopnosti je reflektovat. Duchovní vzdělání je nezbytné pro zdravý a dokonalý rozvoj osobnosti a je předpokladem k respektování mezilidských vztahů. Měli bychom proto dbát na to, aby mládež byla dostatečně duchovně vzdělávána a nedopouštěla se z pouhé nevědomosti a neznalosti morálních norem trestné činnosti. Tam, kde selhala rodina je třeba, aby se zapojila společnost, jelikož tito mladí jednou dospějí a budou vychovávat také své děti. Pokud nebudou mít

dostatečný příklad ve svých rodičích, nebudou vychováni a vzděláváni v duchu pozitivních životních hodnot, nebudou pak umět vychovávat ani své potomky. V našich dětech je budoucnost, a proto se jim musíme věnovat s největší péčí. I delikventní děti mají právo na plnohodnotný život v této společnosti, která se o ně musí umět postarat. Stále bychom měli mít na paměti, že jakékoliv dítě nebo mladý člověk s asociálním či kriminálním chováním není v jistém slova smyslu „pachatelem“, nýbrž obětí nás samých, naší nesprávné výchovy a prostředí, ve kterém vyrůstal.

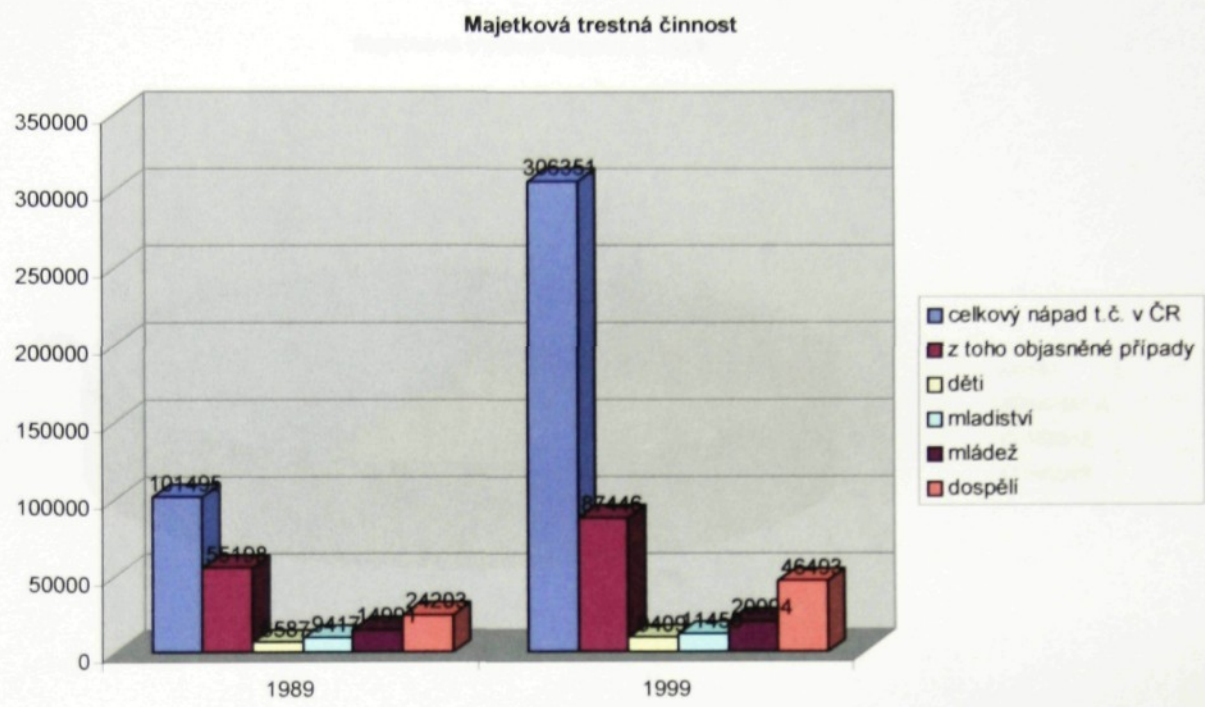
Je ještě mnoho důležitých poznání, o která bych se mohl rozdělit, avšak umění je také včas skončit. Rád bych tuto práci zakončil slovy Břetislava Kafky: „Žijeme v době obrovského tempa rozvoje vědy a techniky – morálka je však na tom špatně. Lidstvu je na škodu, že mravní ideály jsou potlačovány dynamikou technických vynálezů. V lidském životě však běží v první řadě o dokonalost ducha. Teprve jeho vítězství nad hmotou přivede na svět čas bez válek a násilí. K tomu však je nutné zbavit se davové psychózy, bombastických sugestivních hesel a demagogie. Před uvedenými vlivy je třeba chránit zejména mládež. Podaří-li se udržet její mravní neporušitelnost, dočkáme se ohleduplné generace, respektující se navzájem a schopné naplnit základní přirozený zákon.“¹⁰⁾

¹⁰⁾ KAFKA, BŘETISLAV. *Kultura rozumu a vůle*. Václav Lukeš, nakladatelství Poznání, Olomouc 1999, 201 s.

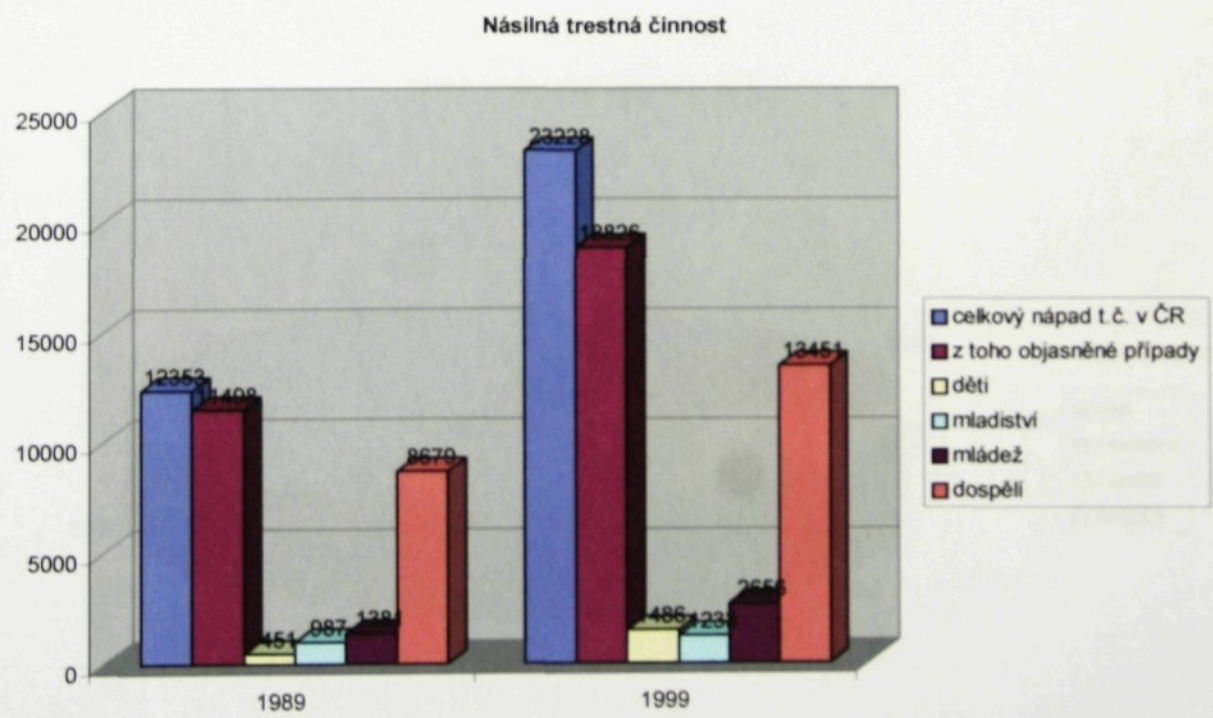
9 Seznam použité literatury

- GEIST, BOHUMIL. *Sociologický slovník*. Victoria Publishing, Praha, 1992
- GOLEMAN, DANIEL. *Emoční inteligence*. Columbus, s.r.o., Praha, 1997
- GOODMANOVÁ, LINDA. *Hvězdná znamení*. Jota, s.r.o., Brno, 1997
- HELUS, ZDENĚK. *Psychologie*. Fortuna, Praha, 1995
- HORVAI, IVAN. *Psychopatie*. Státní zdravotnické nakladatelství, n.p., Praha, 1968
- CHMELÍK, JAN. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. MV ČR-odbor personální práce a vzdělávání, Praha, 1998
- KAFKA, BŘETISLAV. *Kultura rozumu a vůle*. Václav Lukeš, nakladatelství Poznání, Olomouc 1999
- KAISER, GÜNTHER. *Kriminologie*. C.H.Beck, Praha, 1994
- KNOBLOCH, EDWARD. *Duše a zločin*. Nakladatelské družstvo Máje, Praha, 1948
- KRECH, DAVID., CRUTCHFIELD S. RICHARD., BALLACHEY L. EGERTON. *Človek v spoločnosti*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1968
- MAREŠOVÁ, ALENA. *Pachatelé trestných činů*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1994
- MAREŠOVÁ, ALENA. *Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh opatření k omezení jejich vzniku*. Praha, 1997
- MATĚJČEK, ZDENĚK. *Dítě a rodina*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1992
- MATOUŠEK, OLDŘICH. *Ústavní péče*. Sociologické nakladatelství, Praha, 1995
- MATOUŠEK, OLDŘICH., KROFTOVÁ, ANDREA. *Mládež a delikvence*. Portál, Praha, 1998
- PETRUSEK, MILOSLAV a kol. *Sociologie*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1991
- Sborník ze 4. konference sociálních pracovníků v České republice*. MPSV ČR, Praha
- ŠEJNOHA, JOSEF. *Systém kriminalistického vzdělání*. F. Kodym, Praha, 1935
- VÁGNEROVÁ, MARIE. *Vývojová psychologie I.*. Univerzita Karlova, Karolinum, Praha, 1996
- WALSCH, DONALD, NEALE. *Hovory s Bohem II.*. Pragma, Praha, 1999

graf č. 1

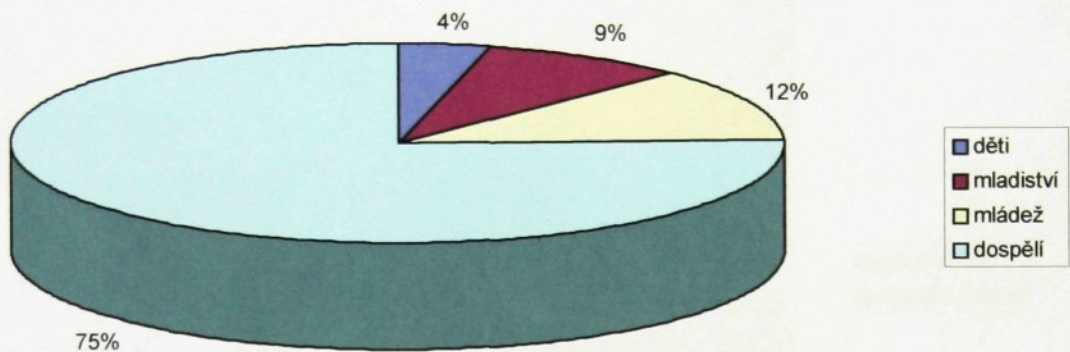

graf č. 2

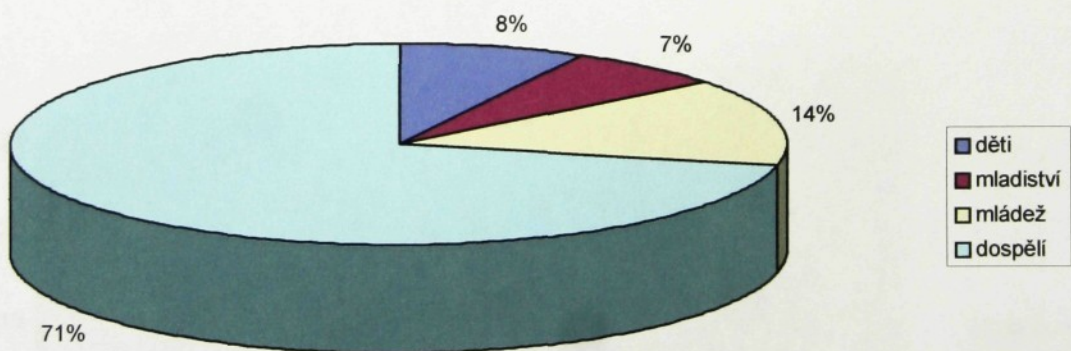
graf č. 5

Násilná trestná činnost v r. 1989

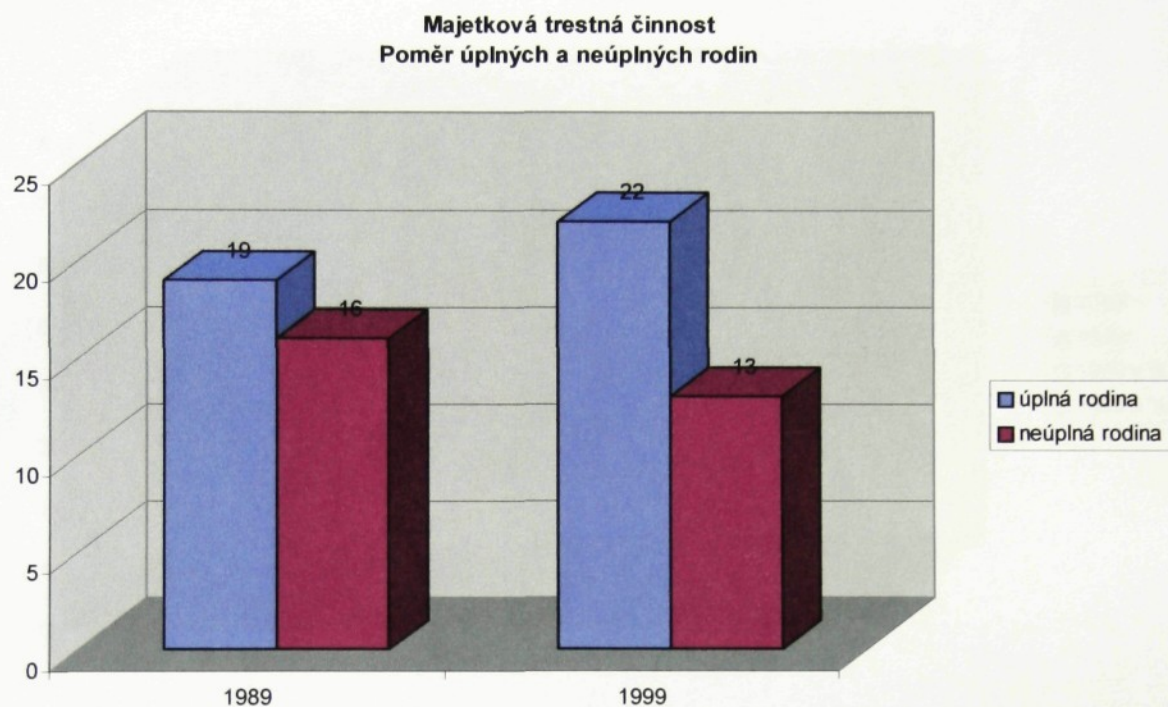

graf č. 6

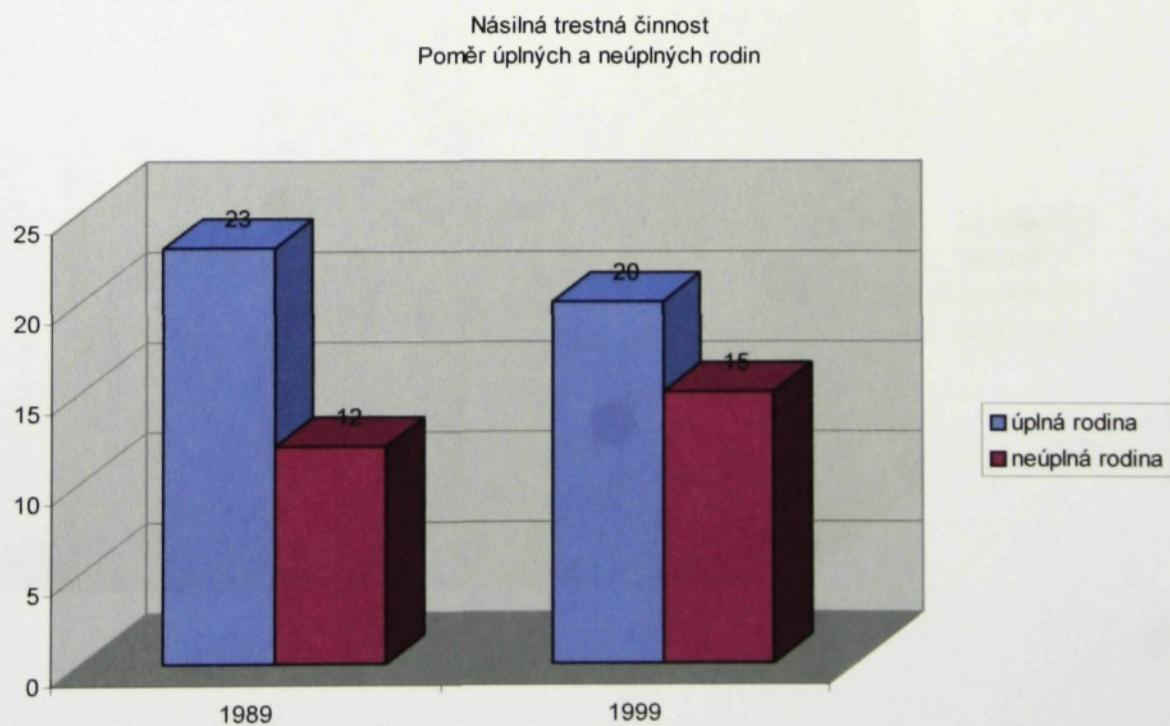
Násilná trestná činnost v r. 1999

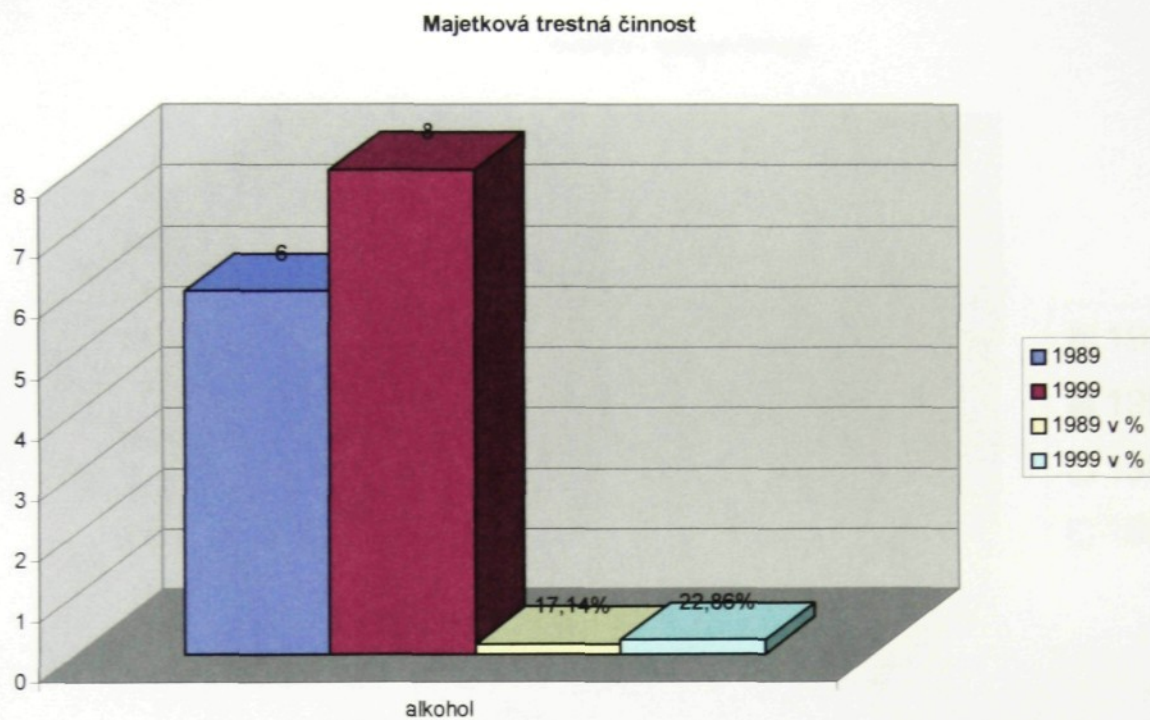
graf č. 7

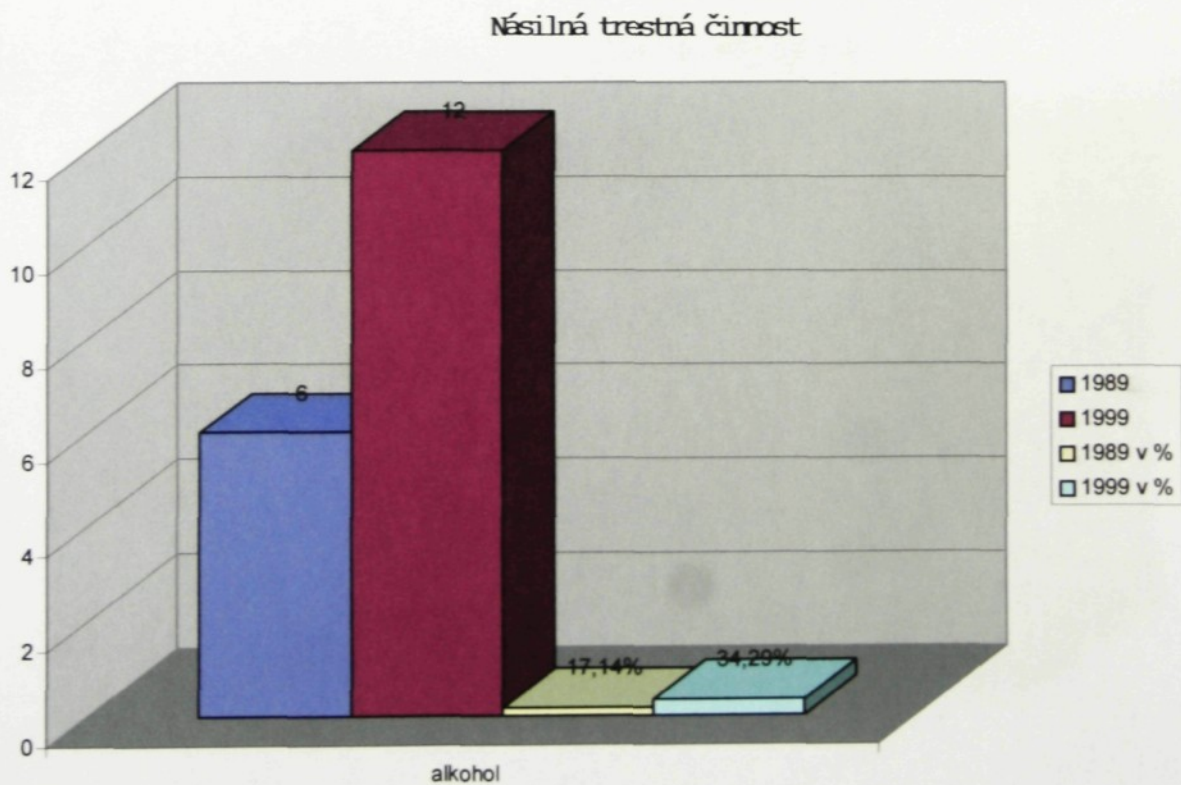
graf č. 8

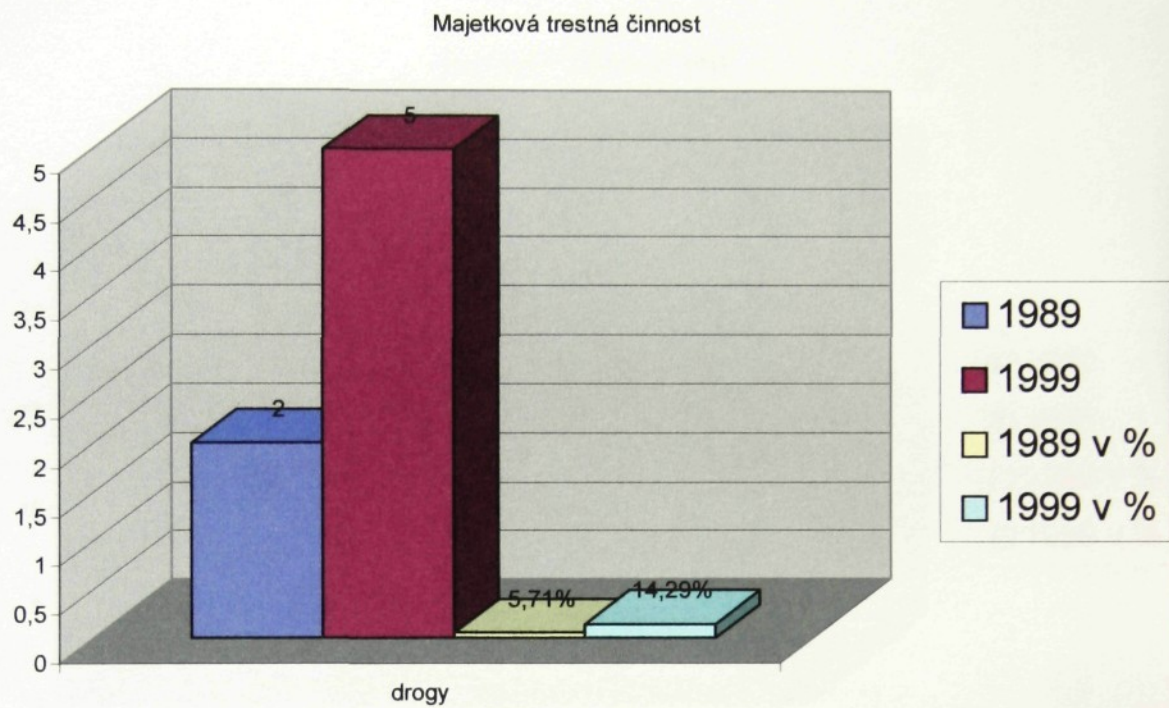
graf č. 9

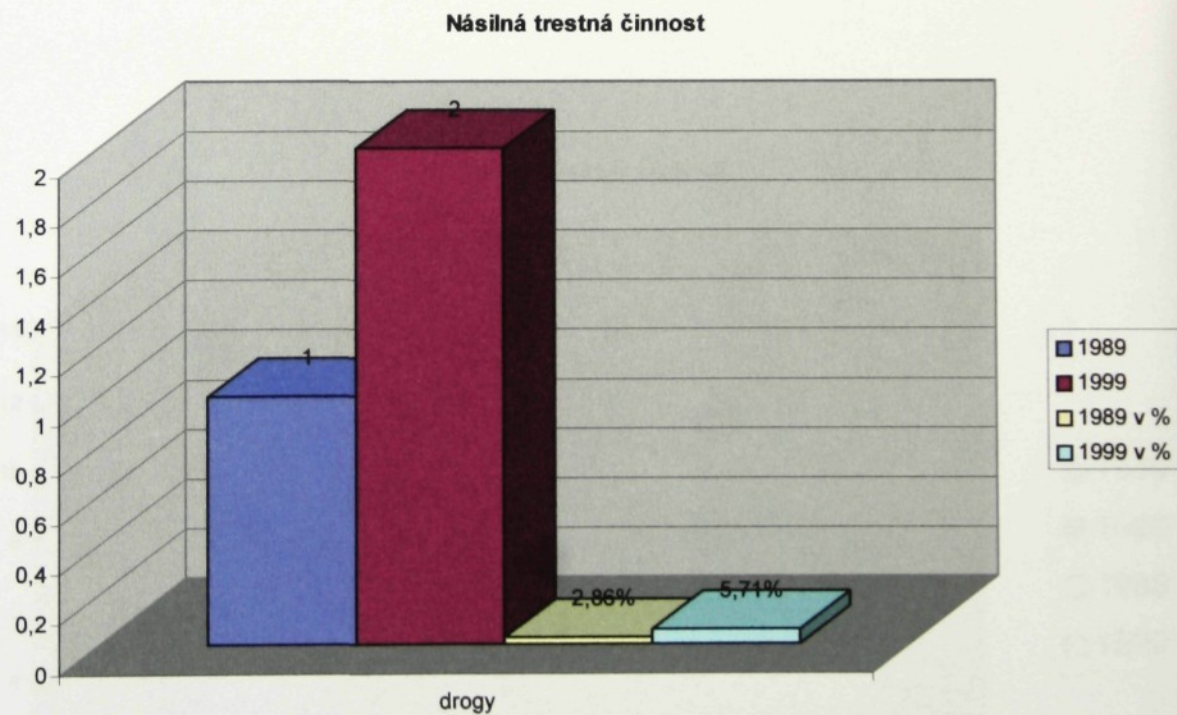
graf č. 10

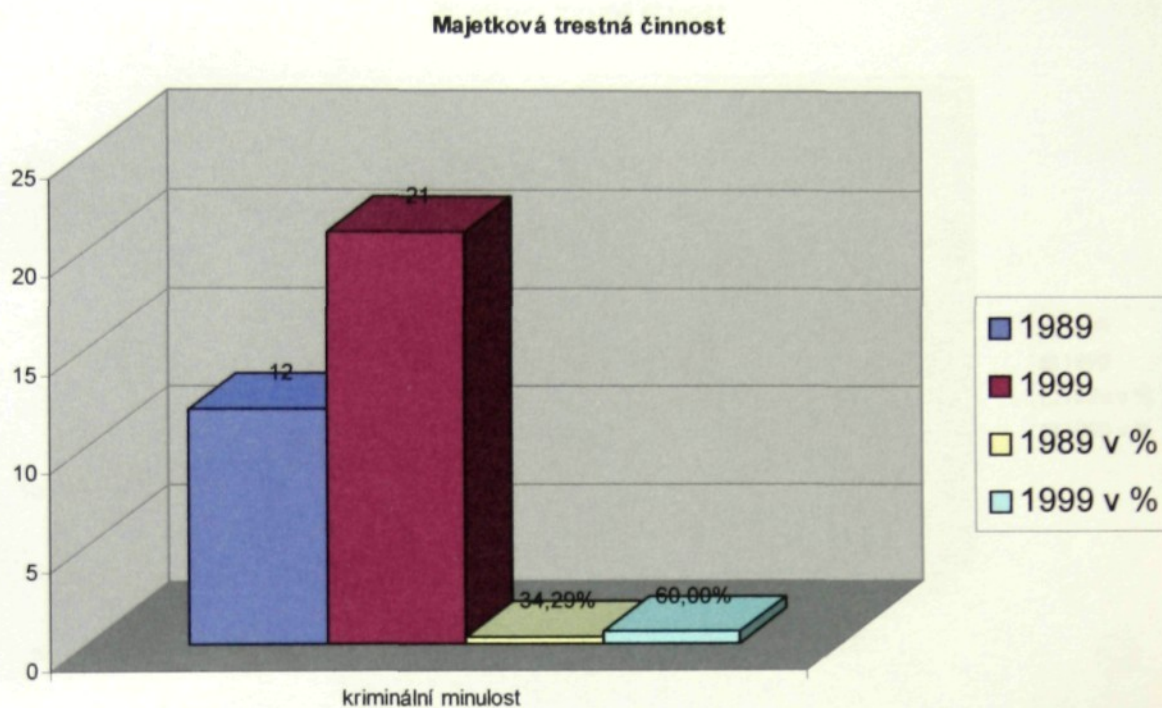
graf č. 11

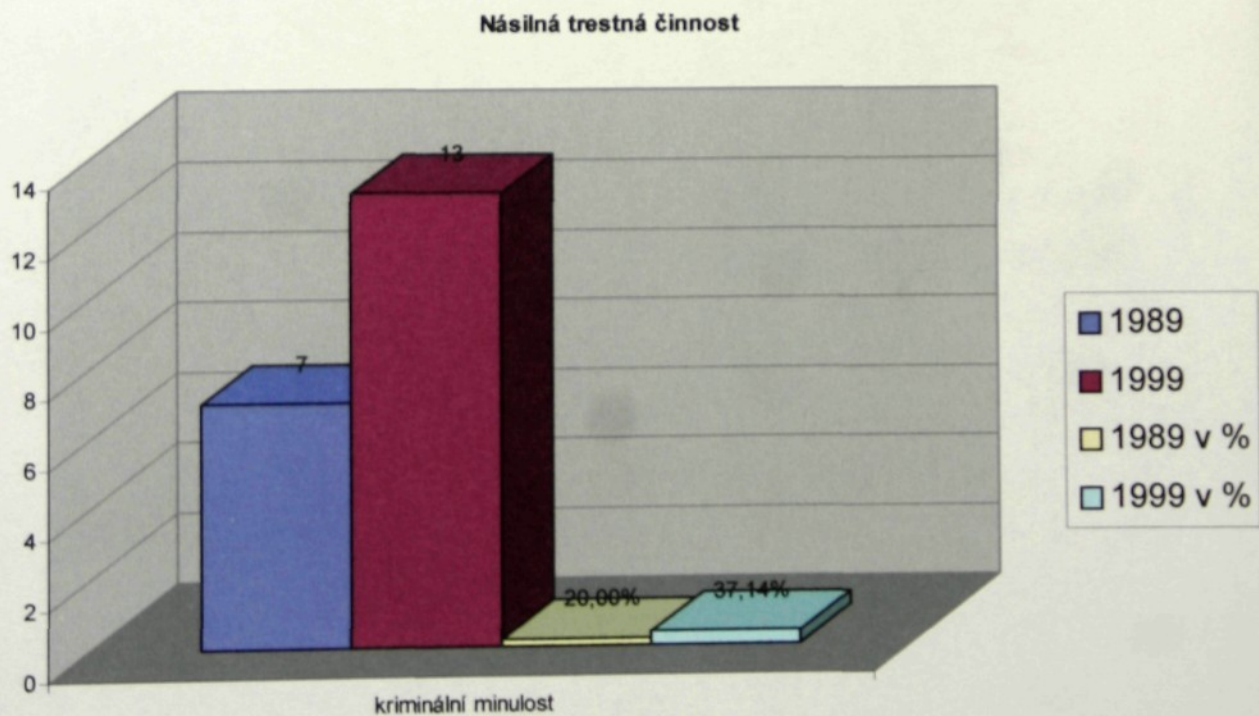
graf č. 12

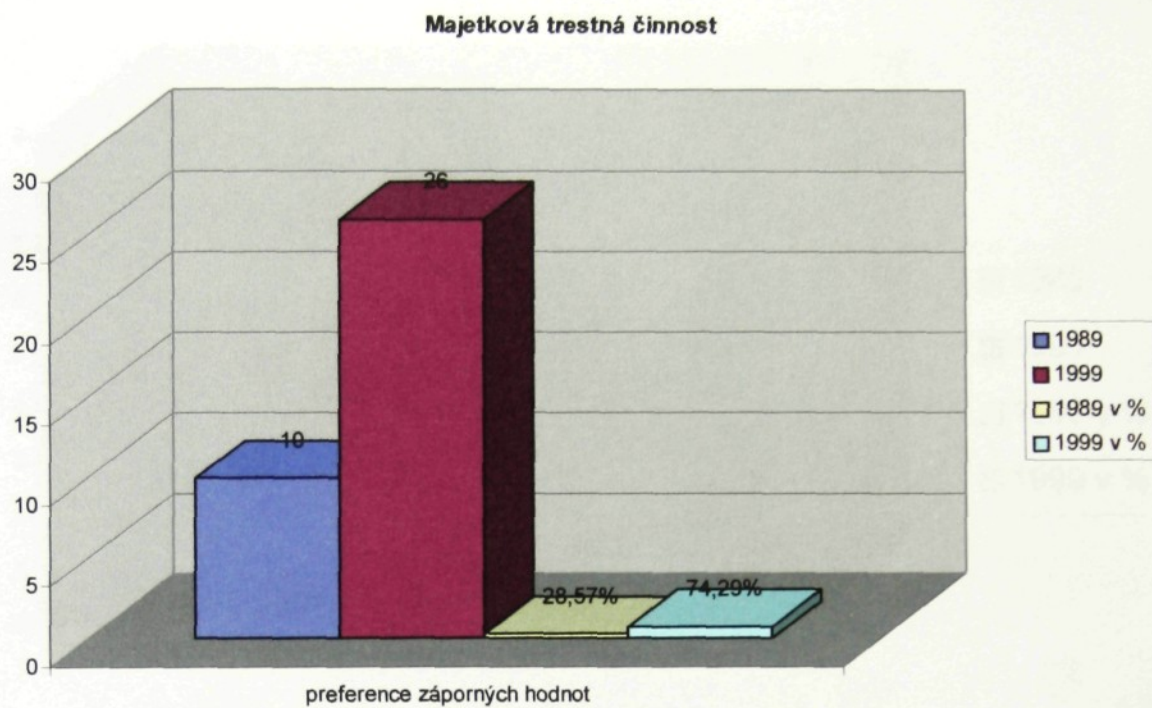
graf č. 13

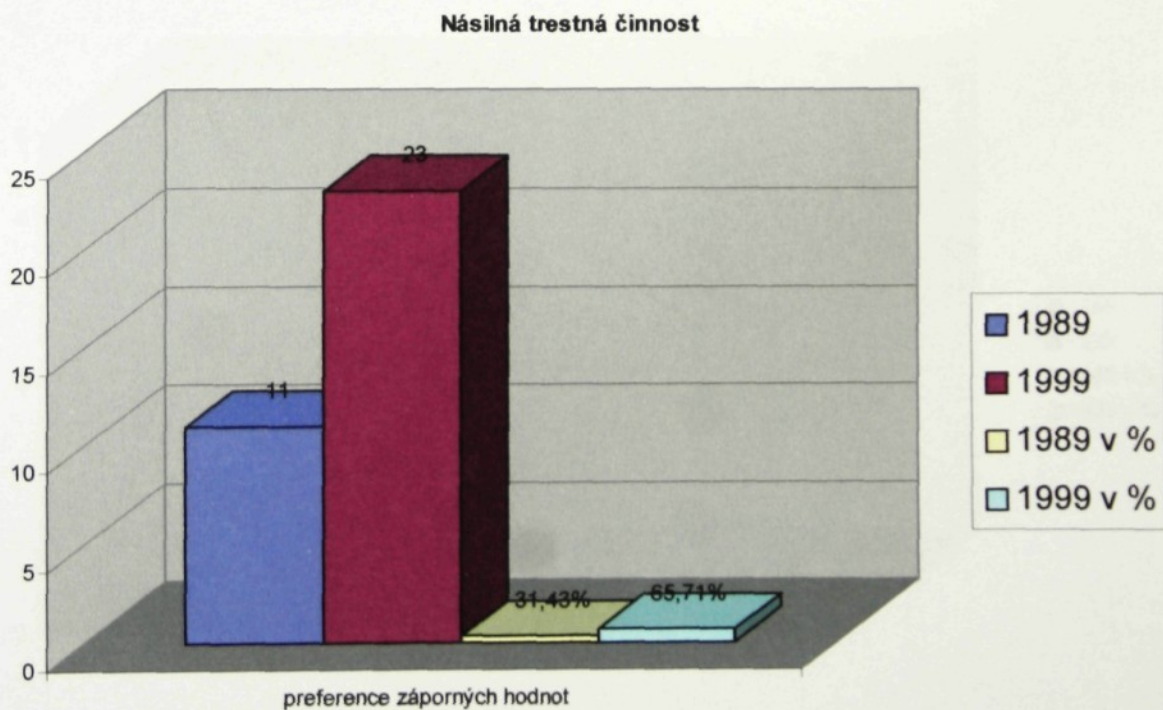
graf č. 14

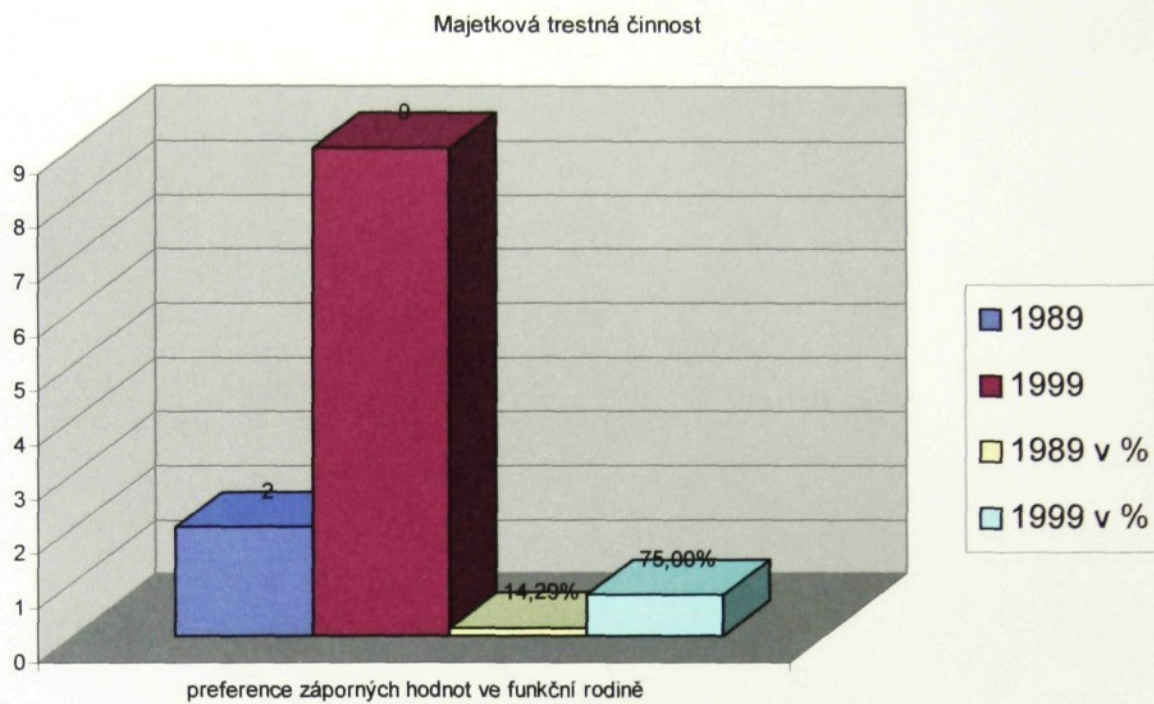
graf č. 15

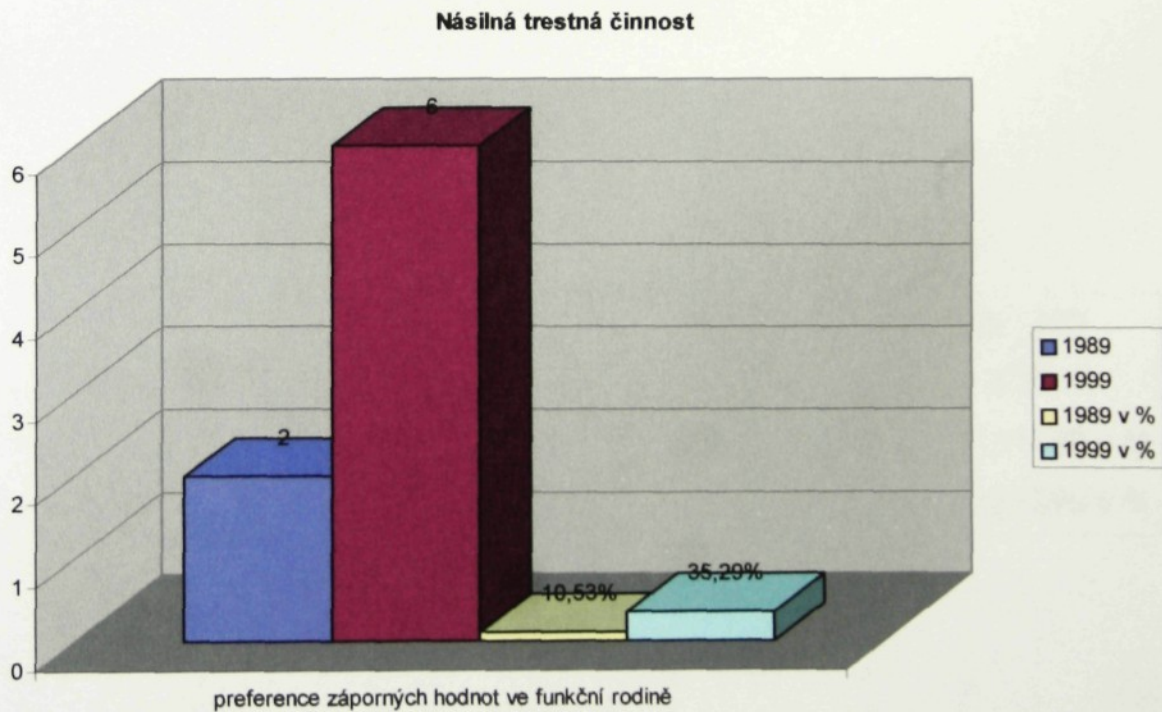
graf č. 16

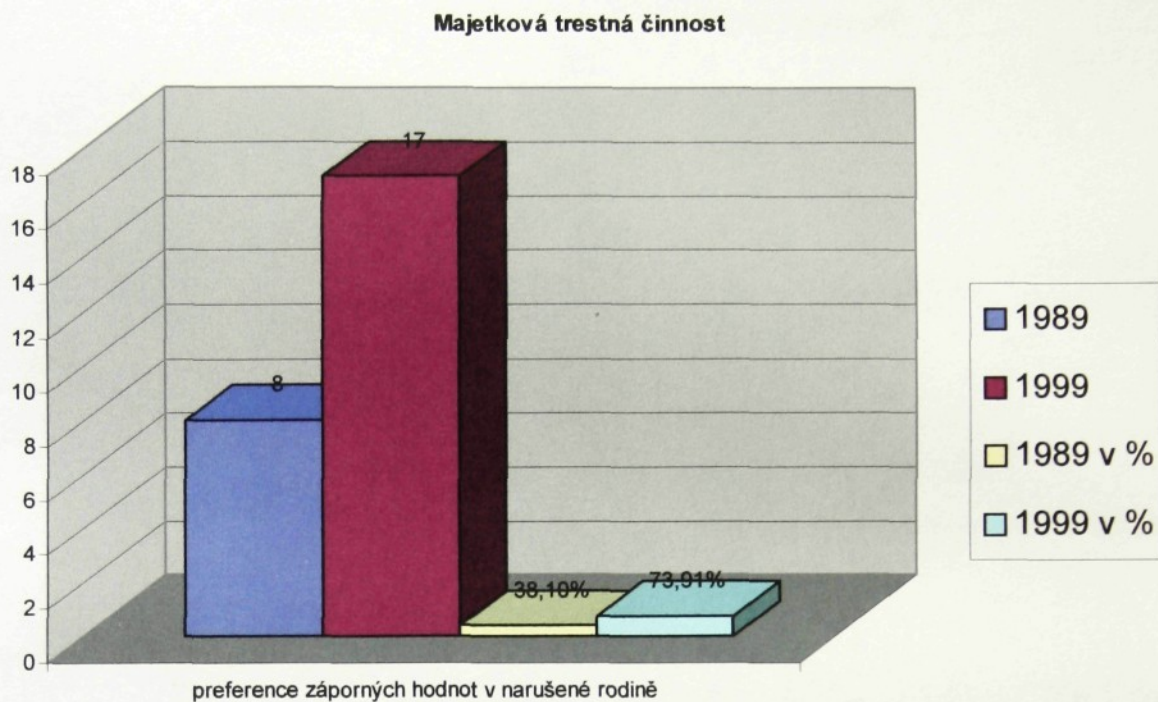
graf č. 17

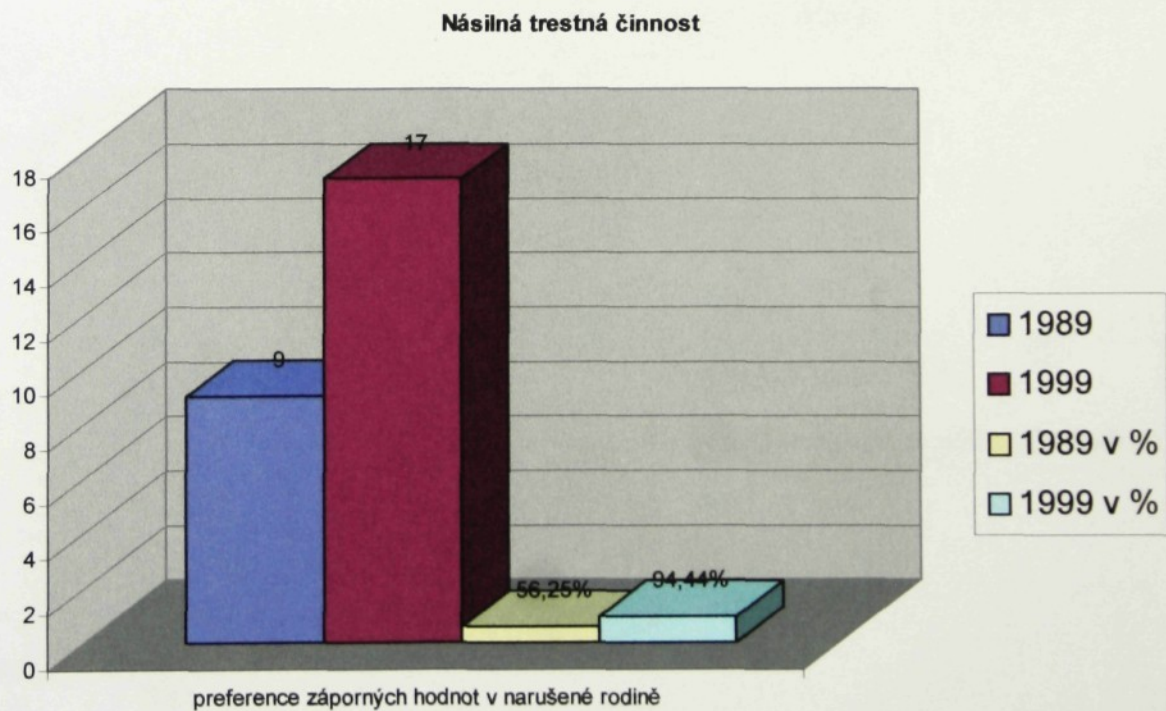
graf č. 18

graf č. 19

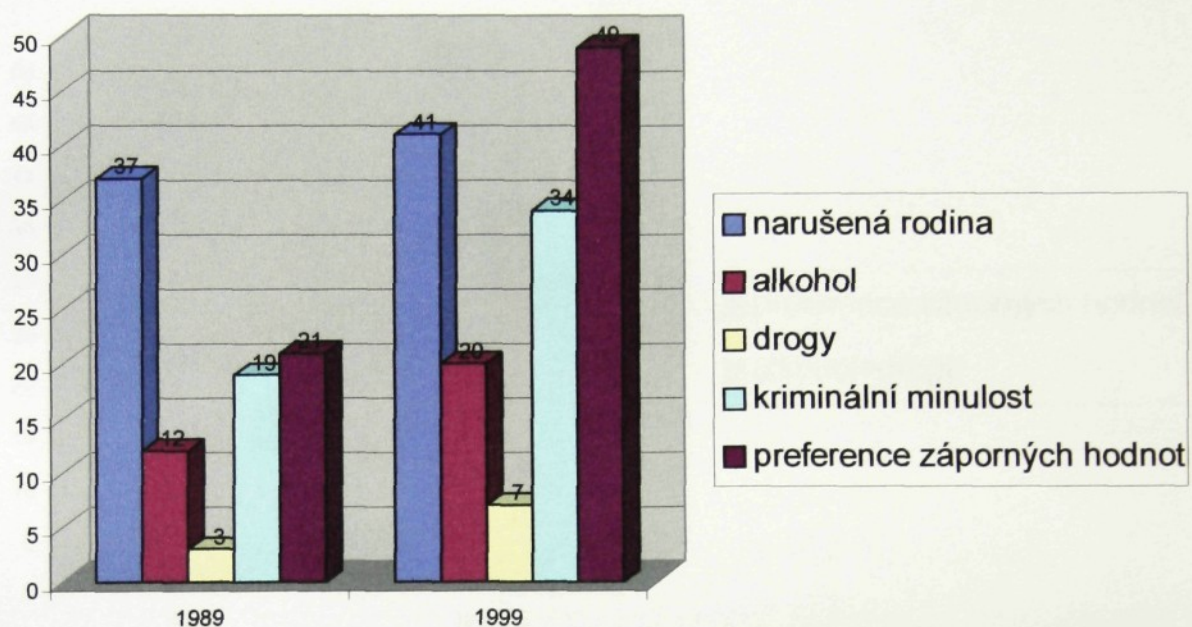

graf č. 20

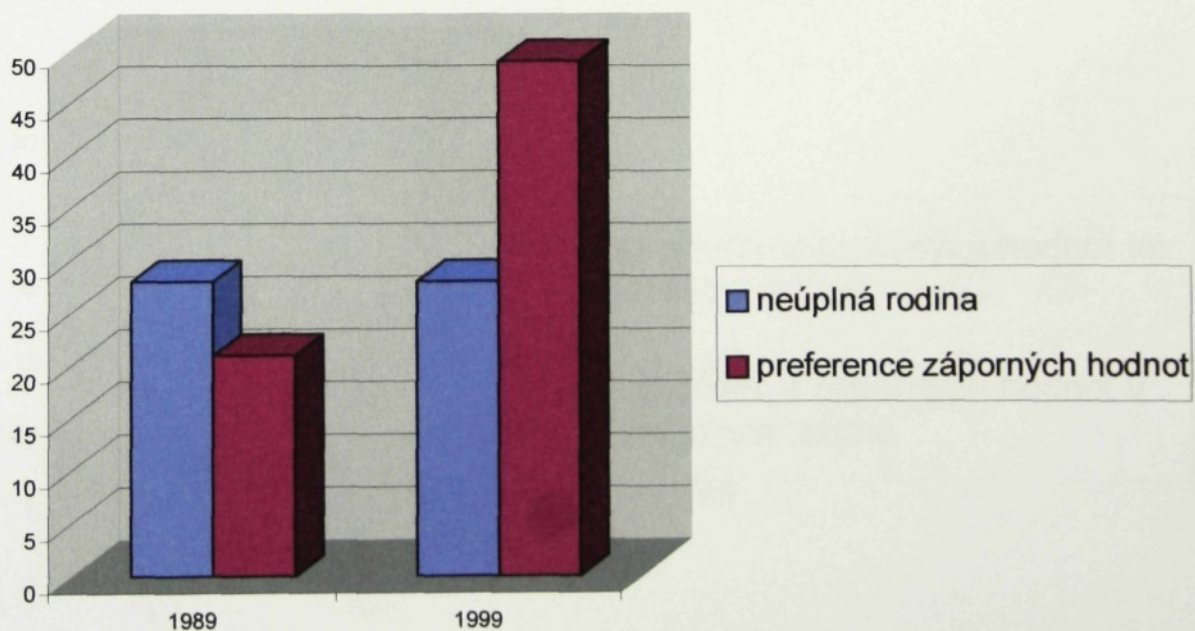
graf č. 21

Poměr anomálií ovlivňujících dysfunkci rodinného prostředí

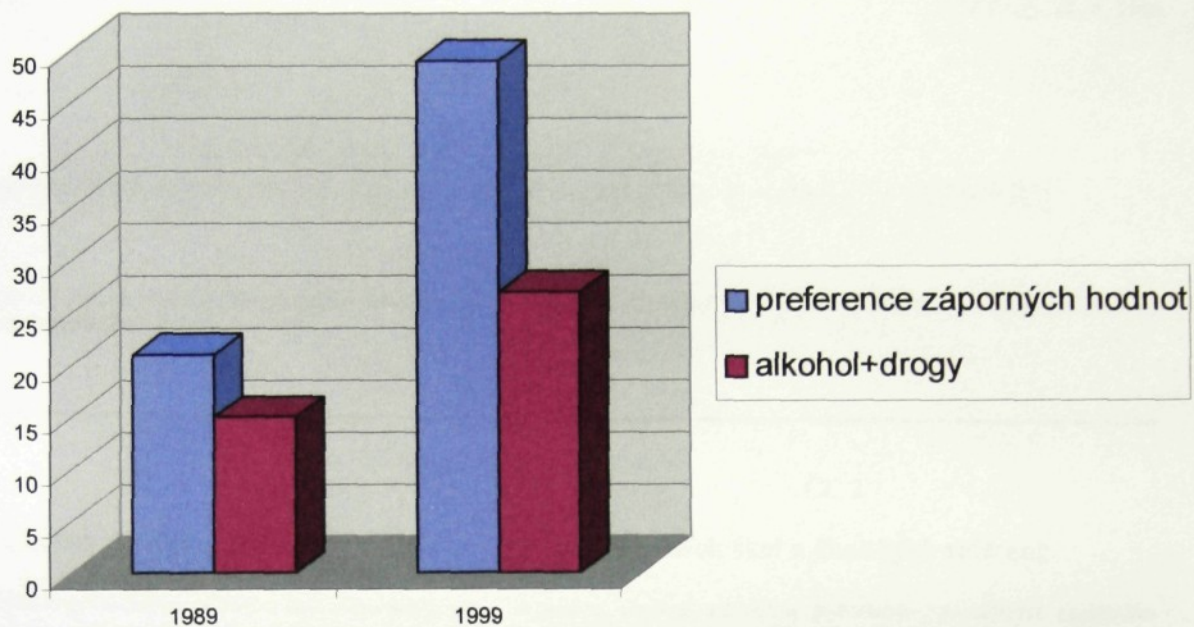
graf č. 22

Poměr neúplných rodin k preferenci záporných hodnot

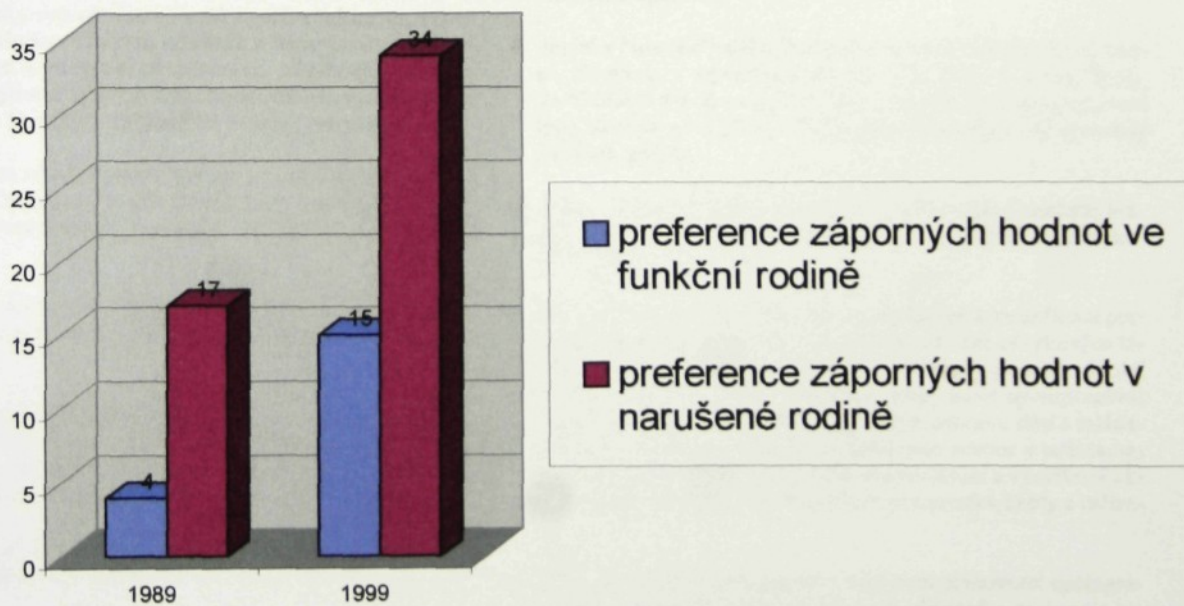
graf č. 23

Alkohol + drogy oproti preferenci záporných hodnot

graf č. 24

preferenci záporných hodnot ve funkčních rodinách oproti narušeným rodinám

POKYN

ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci zneužívání návykových látek ve školách a školských zařízeních

Ukládám zabezpečit všechna dále uvedená opatření, která směřují k omezení nebezpečí, jež pro děti, mládež a společnost představuje zneužívání návykových látek¹⁾.

Čl. 1

Ředitelé školských úřadů:

- pověřit pracovníka organizačního oddělení školského úřadu nebo ředitele střední výchovné péče nebo ředitele pedagogicko-psychologické poradny iniciováním aktivit v oblasti prevence zneužívání návykových látek na školách a školských zařízeních v působnosti příslušného školského úřadu, vypracováním harmonogramu prokolení pedagogických a poradenských pracovníků v oblasti prevence zneužívání návykových látek a koordinací preventivních aktivit škol a školských zařízení a aktivitami ostatních orgánů státní správy a samosprávy,
- vytvořit podmínky pro realizaci úkolů vyplývajících z metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy pro preventivní činnosti k prevenci závislosti na návykových látkách a postupu při zjištění výskytu zneužívání návykových látek ve všech školách a školských zařízeních v rámci své působnosti,
- budovat realizovat záměry transformace poradenského systému vyplývající z „Konceptu nových forem práce pedagogicko-psychologického poradenství“ (materiál MŠMT Č.j. 20614/95-22),
- zajistit distribuci materiálů, které byly školským úřadům zaslány k využití při preventivních činnostech na školách a školských zařízeních,
- zřádat do okresních programů rozvoje školství tématu preventivních a vzdělávacích programů pro oblast prevence zneužívání návykových látek, prevence sociálně-patologických jevů, výchovy ke zdravému životnímu stylu,
- budovat přispívat k vytvoření prostorových a personálních podmínek pro zřízení a provoz středisek výchovné péče pro děti a mládež,
- budovat kooperaci s obecním koordinátorem sledovat kvalitu a efektivnost realizovaných preventivních opatření.

Čl. 2

Ředitelé všech škol a školských zařízení:

- budou věnovat náležitou pozornost optimalizaci sociálního a psychologického prostředí školy, školského zařízení, všestranněmu rozvoji osobnosti žáků, zvýšenou pozornost budou věnovat dětem a mládeži s problémovým vývojem a s rizikovým chováním,
- budou sledovat projevy zneužívání návykových látek a ostatní sociálně patologické jevy (patologické hráčství, šikanování, vandalismus, brutalita, rasismus, kriminalita a další) a navrhnout cílená opatření,
- doplní v řadu školy nebo školského zařízení nákat nošení, držení, distribuce a zneužívání návykových látek v areálu školy, školského zařízení, zabezpečí, aby porušení tohoto ustanovení bylo klasifikováno jako hrubý přestupek a byly z něj vyvozeny patřičné sankce,
- uvedou bezprostředně pracovníka pověřeného školským úřadem o výskytu přestupků souvisejících se zneužíváním návykových látek,
- učí pracovníka zodpovědně za provádění a koordinaci preventivních aktivit v oblasti prevence zneužívání návykových látek (školský poradenský pracovník – výchovný poradce, školský psycholog, učitel rodinné výchovy), který bude spolupracovat s institucemi zajišťujícími sociálně právní ochranu dětí a mládeže a s organizacemi zajišťujícími odbornou pomoc v problematice návykových látek a koordinovat vzdělávací a výchovné akce pro oblast sociální prevence všech pracovníků školy a zařízení,
- zajistí, aby všichni pedagogičtí a výchovní pracovníci spolupracovali se zákonnými zástupci žáků při přípravě a realizaci preventivních, osvětových a konzultačních akcí.

¹⁾ § 89 odst. 13 zákona č. 340/1961 Sb. trestní zákon, ve znění zákona č. 557/1991 Sb. „Návykovou látkou se rozumí alkohol, psychotropní látky a ostatní látky způsobující ovlivnění psychika člověka nebo jeho rozpoznávací schopnosti nebo jeho sociální chování“.

ŠKOLSKÝ ÚŘAD LIBEREC

Masarykova ul. 18, P.O.Box 55, Liberec 1, 460 31

INFORMACE č. 6

6. leden 2000

Nápis na vrata:

„Byrokratická kázeň v rodině a ve škole se neschvaluje, učitel nemá se chovat jako byrokrat, nýbrž jako přítel. Ale mezi samotnými učiteli se kázeň byrokratická schvaluje, což jest jakoby se řeklo: dítě je mravnější, osvícenější, a mírumilovnější než učitel. Na vrata škol řízených v duchu byrokratismu sluší napsati slovo: švindl.....“

Z pedagogické literatury r. 1891

1/00 – Zápis do první třídy základní školy – vyhláška MŠMT ukládá řediteli školy organizovat zápis v době od 15. ledna do 15. února 2000. Nezapomeňte včas informovat rodičovskou veřejnost a spádové mateřské školy. Po dohodě s Magistrátem města Liberec (jako zřizovatelem) doporučujeme, aby se zápis žáků do prvních tříd základní školy uskutečnil v pátek 28. ledna 2000. Ostatní školy budou zápis organizovat po dohodě se svým zřizovatelem. Vyplněnou příloženou tabulku o zápisu odešlete na školský úřad do 25. února 2000.

2/00 – Cestovní náhrady – MPSV stanoví podle § 8 odst. 1 zákona č. 119/1992 Sb., ve znění zákona č. 125/1998 Sb.: Sazby stravného podle § 5 odst. 1 činí:

- a) **60 Kč**, trvá-li pracovní cesta 5 až 12 hod,
- b) **83 Kč**, trvá-li pracovní cesta déle než 12 hod, nejvýše však 18 hodin,
- c) **140 Kč**, trvá-li pracovní cesta déle než 18 hodin.

Sazba základní náhrady za 1 km jízdy činí u osobních silničních motorových vozidel **3,30 Kč**.

Tyto sazby nabývají účinnosti dnem 1. ledna 2000.

3/00 - Jak postupovat na škole (školském zařízení) při podezření či výskytu drogy. V případě, že selhala preventivní opatření školy a v případě podezření, že žák, svěřenec ústavu zneužívá návykové látky, škola, školské zařízení (výchovný poradce, třídní učitel, pověřený pracovník, výchovný pracovník) dle svých odborných možností a komunikativních sociálních dovedností:

Provede diskrétní šetření, pohovor s dítětem. Doporučí mu rozhovor s odborníkem, zpočátku třeba přes linku důvěry, dále doporučení na odborníky ze zdravotnického zařízení, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče. V případě možné nedůvěry v pracovníky školy doporučujeme (již při prvním rozhovoru) součinnost odborníků z pedagogicko-psychologické poradny nebo střediska výchovné péče, sociálních kurátorů, pracovníků oddělení péče o dítě, nestátního poradenského zařízení, zdravotnického zařízení, kontaktního centra.

Při potvrzeném důvodném podezření:

- a) Kontaktuje rodiče, popř. zákonné zástupce.

V případě negativní reakce rodičů na sdělení skutečnosti a v případě, že rodiče nezařadí pro žáka další péči

- b) Uvědomí rodiče (zákonné zástupce) a sociální odbor v případě akutního ohrožení zdraví po požití drogy, tj. při nebezpečí z předávkování a trvalého zdravotního poškození, včetně vzniku návyku hraničícího s bezprostředním ohrožením života. Upozorní partnery na další postup školy.